มูลนิธิพุทธปรัชญา

พระพุทธคุณสังวรรณนา

รวบรวมคุณของพระพุทธเจ้า

จาก วิสุทธิมรรคและวิสุทธิมรรคมหาฎีกา

โดย อาจารย์สมไชย รากโพธิ

พระพุทธคุณสังวรรณนา

อาจารย์สมไชย รากโพธิ

พระธรรมปัญญาบดี
(ถาวร ติสฺสานุกโร)
อดีตเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

พระพุทธคุณสังวรรณนา

รวบรวมคุณของพระพุทธเจ้า

จากวิสุทธิมรรค และ วิสุทธิมรรคมหาฎีกา

เรียบเรียงโดย

อาจารย์สมไชย รากโพธิ

รองผู้อำนวยการศูนย์การศึกษาพระอภิธรรมด้านปริยัติ

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ท่าเตียน กรุงเทพฯ

พระพุทธคุณสังวรรณนา

เรียบเรียงโดย **อาจารย์สมไชย รากโพธิ**

ที่ปรึกษาคณะบรรณาธิการ สมเกียรติ ศรลัมพ์

คณะบรรณาธิการ **สุวรรณี ณ ระนอง**
ดร. ศรีกัญญา ยาทิพย์

ศิลปกรรม **สิทธิกาจ อัชวรานนท์**
ชุติกาญจน์ ตันจริยภรณ์

ปก **ต่อศักดิ์ เศรษฐพรรค์**

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

อาจารย์สมไชย รากโพธิ
พระพุทธคุณสังวรรณนา พิมพ์ครั้งที่ ๒ กรุงเทพฯ :
มูลนิธิพุทธปรัชญา, ๒๕๕๘. ๑๖๐ หน้า

๑. พระพุทธศาสนา. I. ชื่อเรื่อง.

๒๙๔.๓

ISBN 978-616-79380-3-5

พิมพ์ครั้งที่ ๑ จำนวน ๔,๐๐๐ เล่ม / มกราคม ๒๕๔๖
พิมพ์ครั้งที่ ๒ จำนวน ๕,๐๐๐ เล่ม / เมษายน ๒๕๕๘

จัดพิมพ์โดย **มูลนิธิพุทธปรัชญา**
THE FOUNDATION OF BUDDHIST WISDOM
๙๙๙/๒๑๑ ถนนประชาอุทิศ สามเสนนอก ห้วยขวาง
กรุงเทพฯ ๑๐๓๒๐
โทร. ๐๘๑-๘๒๒๗-๔๘๓๖ (คุณเสรี) โทรสาร ๐-๒๖๙๑-๖๓๘๓

พิมพ์ที่ **บริษัท กราฟิคอาร์ตพริ้นติ้ง จำกัด**
๑๐๕/๑๙-๒๑ ถนนนเรศ แขวงสี่พระยา เขตบางรัก กรุงเทพฯ ๑๐๕๐๐
โทร. ๐-๒๒๓๓-๐๓๐๓-๔ โทรสาร ๐-๒๒๓๗-๕๙๔๕
E-mail : graphicart__printing@yahoo.com

มูลนิธิพุทธปรัชญา

มรรคธรรม กรรมพุทธพันธ์

มูลนิธิพุทธปรัชญา

จัดพิมพ์ถวาย

เนื่องในการบำเพ็ญกุศลออกเมรุพระราชทานเพลิงศพ

พระธรรมปัญญาบดี

(ถาวร ติสฺสานุกโร เจริญพาณิช)

อดีตเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส

เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร

วันที่ ๙-๑๐-๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๘

พระธรรมปัญญาบดี

(ถาวร ติสฺสานุกโร เจริญพานิช ป.ธ.๔)

อายุ ๙๘ ปี พรรษา ๗๘

อดีตเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร

สถานะเดิม ชื่อ ถาวร นามสกุล เจริญพานิช เกิดวันเสาร์ ที่ ๒๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๙ ปีมะโรง ที่ตำบลบ้านหม้อ อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี

บรรพชา วันเสาร์ ที่ ๒๔ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๔ ณ วัดตราชู ตำบลบ้านหม้อ อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี

พระอุปัชฌาย์ พระครูพรหมจริยคุณ (ดี)

อุปสมบท วันศุกร์ ที่ ๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๙ ณ วัดตราชู ตำบลบ้านหม้อ อำเภอพรหมบุรี จังหวัดสิงห์บุรี

พระอุปัชฌาย์ พระธรรมปิฎก (เผื่อน ติสฺสทตฺโต เปรียญ ๙ ประโยค) ภายหลัง ได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระราชาคณะที่ สมเด็จพระวันรัต วัดพระเชตุพน กรุงเทพมหานคร

พระกรรมวาจาจารย์ พระครูพรหมจริยคุณ (ดี) ภายหลังเป็น พระราชาคณะชั้นสามัญที่ พระพรหมนคราจารย์ วัดแจ้งพรหมนคร จังหวัดสิงห์บุรี

พระอนุสาวนาจารย์ พระครูปลัดปิฎกวัฑฒน์ (ฟุ้ง ปุณณโก เปรียญ ๓ ประโยค) ภายหลังเป็นพระราชาคณะชั้นธรรมที่ พระธรรมเสนานี วัดพระเชตุพน กรุงเทพมหานคร

วิทยฐานะ

พ.ศ. ๒๔๗๖ สอบได้ น.ธ.โท สำนักเรียนวัดพระเชตุพน กรุงเทพฯ

พ.ศ. ๒๔๘๐ สอบได้ ป.ธ.๔ สำนักเรียนวัดพระเชตุพน กรุงเทพฯ

งานปกครอง

พ.ศ. ๒๔๙๕ เป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน

พ.ศ .๒๕๑๕ เป็นเจ้าคณะแขวงพระบรมมหาราชวัง

พ.ศ. ๒๕๑๖ เป็นพระอุปัชฌาย์

พ.ศ. ๒๕๒๘ เป็นรองเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน

พ.ศ. ๒๕๓๖ เป็นเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน

พ.ศ. ๒๕๓๖ เป็นประธานมูลนิธิ "ทุนพระพุทธยอดฟ้า" ในพระบรมราชูปถัมภ์

พ.ศ. ๒๕๓๗ เป็นเจ้าคณะเขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

งานการศึกษา

พ.ศ. ๒๔๘๑ เป็นครูสอนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม สำนักเรียนวัดพระเชตุพน

พ.ศ. ๒๔๘๒ เป็นครูสอนพระปริยัติธรรม แผนกบาลี สำนักเรียนวัดพระเชตุพน

พ.ศ. ๒๕๓๖ เป็นเจ้าสำนักเรียนวัดพระเชตุพน

เกียรติคุณ

พ.ศ. ๒๕๔๗ ได้รับปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาวิชาจริยศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สมณศักดิ์

พ.ศ. ๒๔๙๕	เป็นพระครูสัญญาบัตร ผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวง ชั้นเอก ในพระอัฐิสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสในราชทินนามที่ **พระครูทิกขิณคณิศร**
พ.ศ. ๒๕๐๗	เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ ในราชทินนามที่ **พระทักษิณคณิสสร** พระราชาคณะปลัดขวา ใน พระอัฐิสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส
พ.ศ. ๒๕๒๖	เป็นพระราชาคณะชั้นราช ในราชทินนามที่ **พระราชปัญญาสุธี**
พ.ศ. ๒๕๓๖	เป็นพระราชาคณะชั้นเทพ ในราชทินนามที่ **พระเทพวรมุนี**
พ.ศ. ๒๕๓๙	เป็นพระราชาคณะชั้นธรรม ในราชทินนามที่ **พระธรรมเสนานี** ในวโรกาสพระราชพิธีกาญจนาภิเษก วันที่ ๑๐ มิถุนายน ๒๕๓๙
พ.ศ. ๒๕๔๓	ทรงพระกรุณาโปรดสถาปนาเป็นพระราชาคณะเจ้าคณะรอง ชั้นหิรัญบัฏ ในราชทินนามที่ **พระธรรมปัญญาบดี**

มรณภาพ วันอาทิตย์ที่ ๒๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๗ เวลา ๐๖.๓๐ น. ที่กุฏิคณะ ต.๓๔ วัดพระเชตุพน โดยอาการอันสงบ สิริรวมอายุ ๙๘ ปี.

คำปรารภ

พระเดชพระคุณหลวงพ่อพระธรรมปัญญาบดี (ถาวร ติสฺสานุกโร เจริญพาณิช ป.ธ.๔) อดีตเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ได้ถึงแก่มรณภาพลง คณะสงฆ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามและคณะศิษยานุศิษย์ต่างก็รู้สึกเศร้าโศกเสียใจต่อการจากไปของหลวงพ่อ เมื่อหลายปีที่ผ่านมาสุขภาพของหลวงพ่อไม่ค่อยแข็งแรง ได้ไปพักรักษาตัวที่โรงพยาบาลธนบุรีบ่อยครั้ง วาระสุดท้ายได้กลับมาพักผ่อนที่กุฏิคณะ ต. ๓๔ ซึ่งเป็นกุฏิของท่านและได้ถึงแก่มรณภาพด้วยอาการอันสงบ ในเช้าของวันอาทิตย์ที่ ๒๗ กรกฎาคม ๒๕๕๗ เวลา ๐๖.๓๐ น.

หลวงพ่อพระธรรมปัญญาบดี นับแต่ได้รับพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๖ ได้ปกครองดูแลกิจการภายในวัดด้วยดีเสมอมา ได้พัฒนาวัดให้มีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก ทั้งด้านการปกครอง การศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ การสาธารณูปการ และสาธารณสงเคราะห์ โดยเฉพาะการบูรณซ่อมแซมถาวรวัตถุภายในวัดพระเชตุพน เช่นพระอุโบสถ กุฏิ วิหาร และเจดีย์ เป็นต้น เป็นเหตุให้วัดพระเชตุพนมีความสวยงามสมกับเป็นพระอารามหลวงชั้นเอกอันดับหนึ่งของประเทศคู่กับพระบรมมหาราชวัง เป็นที่เชิดหน้าชูตาของประชาชนชาวไทยและเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่ติดอันดับต้นๆ ของเอเชีย จนมีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างชาติเข้ามาเยี่ยมชมวัดทุกวันมิได้ขาด นี่เป็นเพียงส่วนหนึ่งของผลงานของพระเดชพระคุณหลวงพ่อที่ได้ปกครองดูแลพัฒนาวัดมาตลอดระยะเวลา ๒๐ ปีเศษ ท่านเป็นพระนักปกครอง นักเผยแผ่ แตกฉานในอรรถ พระธรรมวินัย เคร่งครัดในข้อวัตรปฏิบัติ รักษา

กิจวัตรของสงฆ์มิได้ขาด มีระเบียบวินัยในตนเอง มีวิริยะมั่นคงในการปฏิบัติศาสนกิจ ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของผู้บังคับบัญชา ตลอดถึงรักษาระเบียบแบบแผน ขนบธรรมเนียมประเพณีของสำนักและคณะสงฆ์เป็นอย่างดี

ตัวอย่างคำสอนตอนหนึ่งที่ท่านได้เขียนไว้เมื่อวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๖ ความว่า *"กตัญญูกตเวที เป็นเครื่องหมายของคนดี วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร พระอารามหลวงอันดับหนึ่งของประเทศไทย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินถวายผ้าพระกฐินทุกปี เป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรก เป็นวัดท่องเที่ยว เป็นวัดอยู่ใกล้พระบรมมหาราชวัง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ ทรงสร้าง จึงจัดเป็นวัดประจำรัชกาลที่๑นับเป็นวัดสำคัญวัดหนึ่งควรเทิดทูนให้สมเกียรติ*

ดังนั้น ขอให้พระภิกษุสามเณร ศิษย์วัด ผู้อาศัยและชมรมศิษย์วัดพระเชตุพน จงประพฤติดีปฏิบัติชอบ อยู่ในขอบเขตแห่งพระธรรมวินัย กฎหมายบ้านเมือง และกฎระเบียบของวัด เพื่อเป็นการตอบแทนบุญคุณวัดซึ่งให้ความสุขความเจริญแก่พวกเรามาโดยตลอดทุกประการและยังได้ชื่อว่าทำหน้าที่กตเวทีอันดีงาม เป็นแบบอย่างแก่อนุชนในอนาคตกาลสืบต่อไป"

หลวงพ่อได้ทำตนเป็นแบบอย่างในคำสอนนี้อย่างสมบูรณ์แบบเสมอมา เช่น เมื่อถึงวันครบรอบคล้ายวันมรณภาพพระธรรมเสนานี (ฟุ้ง) ซึ่งเป็นอาจารย์ของท่าน และครบรอบวันเสียชีวิตของโยมบิดามารดาของท่านจัดให้มีการบำเพ็ญกุศลอุทิศถวายตลอดมาไม่เคยขาด แม้แต่ก่อนถึงวาระสุดท้ายแห่งชีวิต ก็ได้สั่งเสียการจัดการงานบำเพ็ญกุศลของตัวท่านและครูอาจารย์ตลอดทั้งของโยมบิดามารดา นับเป็นแบบอย่างทั้งด้านคำสอนและการปฏิบัติตัวของพระเดชพระคุณหลวงพ่อ ให้พระภิกษุสามเณรและพุทธศาสนิกชนทั่วไปได้สำนึกมั่นในคุณธรรมคือความกตัญญูกตเวที

ในการออกเมรุพระราชทานเพลิงศพ หลวงพ่อพระธรรมปัญญาบดี ได้จัดพิมพ์หนังสือโดยเสด็จพระราชกุศล จำนวน ๑๒ เล่ม คือ

๑. ประวัติศาสตร์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
(พ.ศ. ๒๓๒๕ – ๒๔๑๑)

๒. สังคีติยวงศ์ พงศาวดารเรื่องสังคายนาพระธรรมวินัย
สมเด็จพระวันรัต วัดพระเชตุพน ในรัชกาลที่ ๑ แต่งภาษามคธ

๓. ประวัติอธิบดีสงฆ์วัดพระเชตุพน

๔. ภาพวิจิตร ผลงาน เหม เวชกร (ปฐมสมโพธิ, เวสสันดร, พระมาลัย, คาถาพาหุง)

๕. พระปฐมสมโพธิ

๖. สมันตปาสาทิกา อรรถกถาวินัย ตอน อาทิกรรม พระเทพวิสุทธิเมธี (เจีย ป.๙) วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม แปล จัดพิมพ์โดย พระเทพสาครมุนี วัดเจษฎาราม สมุทรสาคร เจ้าภาพ

๗. พระราชพงศาวดาร สมเด็จพระวันรัต วัดพระเชตุพน ตรวจสอบชำระจากเอกสารตัวเขียน จัดพิมพ์โดย มูลนิธิทุนพระพุทธยอดฟ้า ในพระบรมราชูปถัมภ์ เจ้าภาพ

๘. มูลนิธิพระธรรมปัญญาบดี (ถาวร เจริญพานิช) จัดพิมพ์โดย
มูลนิธิพระธรรมปัญญาบดี (ถาวร เจริญพานิช) เจ้าภาพ

๙. ตาลปัตร วัดโพธิ์ จัดพิมพ์โดย มูลนิธิสิริวัฒนภักดี เจ้าภาพ

๑๐. นานาคติธรรม พระธรรมปัญญาบดี (ถาวร เจริญพานิช)
จัดพิมพ์โดย สมาคมศิษย์วัดพระเชตุพน

๑๑. พระพุทธคุณสังวรรณนา จากวิสุทธิมรรคและวิสุทธิมรรคมหาฎีกา เรียบเรียงโดย อาจารย์สมไชย รากโพธิ (พระสมไชย ผาสุธโร) จัดพิมพ์โดย มูลนิธิพุทธปรัญชา

๑๒. สูจิบัตรในการออกเมรุพระราชทานเพลิงศพพระธรรมปัญญาบดี (ถาวร ติสฺสานุกโร)

การบำเพ็ญกุศลศพหลวงพ่อพระธรรมปัญญาบดี นับตั้งแต่ต้นจนถึงวันออกเมรุพระราชทานเพลิงศพนั้น คณะสงฆ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ได้รับความเมตตาธรรมและเมตตานุเคราะห์จากพระมหาเถระ พระเถรานุเถระ พระสังฆาธิการ พระภิกษุสามเณร ศิษยานุศิษย์ ท่านสาธุชนผู้มีความเคารพนับถือ คุ้นเคย โดยเฉพาะมูลนิธิสิริวัฒนภักดี โดยคุณเจริญ คุณหญิงวรรณาสิริวัฒนภักดีและครอบครัวบริษัทในเครือไทยเบฟเวอเรจจำกัด (มหาชน) สำนักงานเขตพระนคร สถานีตำรวจพระราชวัง สำนักงานเทศกิจ สถาบันการศึกษาในเครือตั้งตรงจิตรพณิชยการ โรงเรียนวัดพระเชตุพน โรงเรียนวัดราชบพิธ โรงเรียนราชินี องค์กรเอกชน ชุมชนท่าเตียน และอื่นๆ ที่ไม่ได้ออกนาม รวมทั้งบรรดาญาติมิตรทุกท่าน ได้แสดงออกซึ่งน้ำใจ ต่างเสียสละกำลังกาย กำลังทรัพย์ รับเป็นเจ้าภาพบำเพ็ญกุศลศพบ้าง ถวายอาหาร เครื่องดื่ม สิ่งของไทยธรรมบ้าง ร่วมบริจาคปัจจัยในการต่างๆ บ้าง เสียสละเวลามาเพื่อฟังพระสงฆ์สวดพระอภิธรรมในยามบำเพ็ญกุศลบ้าง ให้การช่วยเหลืองานด้านต่างๆ บ้าง ตั้งแต่ต้นจนถึงวันพระราชทานเพลิงศพ มิได้ขาดเลยแม้แต่วันเดียว ทำให้งานบำเพ็ญกุศลทุกอย่าง และงานออกเมรุพระราชทานเพลิงศพครั้งนี้ สำเร็จลุล่วงไปอย่างสมเกียรติ สมศักดิ์ศรี มีความเหมาะสมด้วยดีทุกประการ

คณะสงฆ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม และศิษยานุศิษย์ ขอกราบขอบพระคุณ ขอบคุณ และขออนุโมทนาทุกท่านที่ได้ให้เกียรติมาร่วมงานบำเพ็ญกุศลศพของพระธรรมปัญญาบดี นับตั้งแต่รดน้ำสรงศพ บำเพ็ญกุศลร่วมเป็นเจ้าภาพในการสวดพระอภิธรรม นำพวงหรีดมาเคารพศพ ร่วมบำเพ็ญกุศล ๗ วัน ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน และร่วมในงานออกเมรุพระราชทานเพลิงศพ ณ โอกาสนี้ ทุกอักขระที่พรรณนา ทุกวาจาที่พร่ำวอน และสัจธรรมที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอน ล้วนเป็นสรรพกุศลมงคลพร จงประมวลมาสถิตประทานพรอันศักดิ์สิทธิ์ แล้วให้สัมฤทธิ์ผลแก่ทุกๆ ท่าน ตลอดกาลเป็นนิตย์เทอญ

ขออำนาจพระราชกุศล ที่สมเด็จพระบรมพิตร พระราชสมภารเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงบำเพ็ญเป็นพระราชกุศล และบุญกุศลทักษิณานุปทานกิจ ที่ทุกท่านทุกฝ่ายได้ช่วยขวนขวาย ช่วยจัดช่วยทำให้เป็นไปด้วยดีแล้วนี้ จงสำเร็จเป็นปัตตานุโมทนามัย จงอำนวยอิฏฐวิบูลย์มนุญผลเพิ่มเติมเสริมบารมีธรรม แก่หลวงพ่อพระธรรมปัญญาบดี ให้เกิดความสมบูรณ์บริสุทธิ์อย่างอุกฤษฏ์ในสุคติสัมปรายภพ จวบจนบรรจบพบพระนิพพานในอนาคตกาลเทอญ.

(พระเทพวีราภรณ์)

เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

ที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๑๕

จากผู้เขียน

เมื่อกล่าวถึง **พระพุทธคุณ** ชาวพุทธส่วนใหญ่มักนึกถึง พระวิสุทธิคุณ พระปัญญาธิคุณ และพระมหากรุณาธิคุณ ซึ่งเป็นการกล่าวถึงพระพุทธคุณโดยย่อ แท้จริงแล้ว **พระพุทธคุณ** คือ คุณของพระพุทธเจ้าที่เราสาธยายกันอยู่เป็นประจำ มีอยู่ด้วยกัน ๙ บท แต่ละบทล้วนแล้วแต่มีความงดงามแฝงไว้ด้วยความหมายอันลึกซึ้ง บางท่านอาจจะสงสัยว่าใครหนอ ช่างพรรณนาพระพุทธคุณทั้ง ๙ บท ได้ไพเราะ ครบถ้วน ไร้ที่ติอย่างน่าอัศจรรย์

เป็นความจริงอยู่ว่า ใครๆ ก็ไม่สามารถสรรหาบทพระพุทธคุณว่าควรมีกี่บท และมีเนื้อความเป็นอย่างไร มีแต่พระพุทธเจ้าผู้เป็นพระสยัมภู (ผู้ตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง) เท่านั้น สามารถหยั่งรู้คุณของพระพุทธเจ้าในอดีตและคุณของพระองค์เองว่าย่อมมี ๙ บทเสมอกัน หากเราไม่ทราบความหมายแห่งพระพุทธคุณเหล่านั้น การสาธยายของเราก็จะขาดความซาบซึ้งไปด้วย

ผู้เขียนพยายามบ่งบอกถึงความงดงามของอัญมณีอันได้แก่พุทธรัตนะนี้ ให้ผู้อ่านได้ทราบ เพื่อเพิ่มพูนกำลังศรัทธา และปัญญายิ่งๆ ขึ้นไป

หนังสือ พระพุทธคุณสังวรรณนา เล่มนี้สำเร็จลงได้ ต้องขออนุโมทนากับ **“มูลนิธิพุทธปรัชญา”** ผู้เห็นความสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และรับเป็นเจ้าภาพในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ด้วย ขอความเจริญงอกงามในพระพุทธศาสนาพึงบังเกิดมีแก่ทุกๆ ท่าน.

นายสมไชย รากโพธิ

รองผู้อำนวยการศูนย์การศึกษาพระอภิธรรมด้านปริยัติ
วัดพระเชตุพนฯ
อาจารย์ประจำสำนักเรียนพระอภิธรรม วัดพระเชตุพนฯ

คำนำ

การระลึกถึงคุณของพระพุทธองค์อยู่เสมอ โดยน้อมนำพระพุทธคุณมาเป็นอารมณ์ บุญกุศลย่อมเกิดขึ้นในใจของเราตลอดเวลา บุญที่เกิดจากการระลึกบูชานี้ เป็นบุญกุศลที่ไพบูลย์ มิอาจจะนับจะประมาณได้ ดังพระพุทธวจนะที่ตรัสไว้ใน **คัมภีร์ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท** ว่า

ปูชารเห ปูชยโต พุทฺเธ ยทิ จ สาวเก
ปปญฺจสมติกฺกนฺเต ติณฺณโสกปริทฺทเว
เต ตาทิเส ปูชยโต นิพฺพุเต อกุโตภเย
น สกฺกา ปุญฺญํ สงฺขาตุํ อิเมตฺตมฺปิ เกนจิ.

แปลว่า *"ใครๆ ก็ไม่อาจที่จะคำนวณนับบุญของบุคคลผู้บูชาอยู่ซึ่งท่านผู้ควรแก่การบูชา คือ พระพุทธเจ้า หรือพระสาวกทั้งหลายผู้ก้าวล่วงปัญจธรรม คือ ธรรมที่เป็นเครื่องเนิ่นช้า (อันได้แก่ ตัณหา ทิฏฐิ มานะ) ได้แล้ว ผู้ข้ามพ้นจากความเศร้าโศกและความคร่ำครวญได้แล้ว ฯลฯ ว่าบุญอันเกิดจากการบูชาบุคคลผู้ประกอบด้วยคุณธรรมเช่นนั้น จะมีประมาณเท่านี้หรือเท่านั้น"* ดังนี้

ท้าวสักกะเทวราช ได้กล่าวไว้ใน **คัมภีร์ขุททกนิกายวิมานวัตถุ** ว่า *"เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นต้น ยังทรงพระชนม์อยู่ก็ดีหรือนิพพานแล้วก็ดี เมื่อบุคคลใดมีจิตเสมอกันบูชาอยู่ ผลก็ย่อมเท่ากัน เพราะเหตุแห่งจิตที่ประกอบด้วยความเลื่อมใสนั้น ชนทั้งหลายย่อมไปสู่สุคติอย่างแน่นอน"*

พระพุทธคุณสังวรรณา ที่ได้นำมามอบให้ท่านได้อ่านนี้แท้จริงแล้วมีประมาณเพียงเล็กน้อย เปรียบเสมือนข้าวสาลีที่หยิบมาเพียงรวงเดียว จากข้าวทั้งหมดในท้องนา เสมือนน้ำที่ลอดรูเข็มจากน้ำในมหาคงคา เสมือนอากาศที่นกน้อยบินแล่นไป เมื่อเทียบกับอากาศอันมีในโลกนี้ พระพุทธคุณ

ที่กล่าวไว้นี้ก็มีประมาณน้อยเพียงนั้น เมื่อเทียบกับที่ยังไม่ได้กล่าว ซึ่งมีอยู่อีกมากไม่มีที่สิ้นสุด ประมาณมิได้ เสมือนอากาศอันไม่สิ้นสุดนั้น

ใน**คัมภีร์ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท** พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่า

กิจฺโฉ มนุสฺสปฏิลาโภ กิจฺฉํ มจฺจาน ชีวิตํ
กิจฺฉํ สทฺธมฺมสฺสวนํ กิจฺโฉ พุทฺธานมุปฺปาโท.

ความได้อัตภาพมนุษย์ เป็นการยาก
ชีวิตของสัตว์ทั้งหลาย เป็นอยู่ยาก
การฟังพระสัทธรรม เป็นของยาก
การอุบัติขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เป็นการยาก.

เราท่านทั้งหลาย นับได้ว่าเป็นผู้มีโชคดีอย่างยิ่ง เพราะได้เกิดมาเป็นมนุษย์ ได้เกิดในประเทศที่สมควร คือเป็นดินแดนที่มีพระพุทธศาสนา แม้พระพุทธองค์จะเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว แต่ก็ยังทรงปรากฏอยู่ด้วยพระพุทธคุณ กล่าวคือ เมื่อบุคคลใดได้ประพฤติปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์แล้ว ย่อมได้รับประโยชน์ตามสมควรแก่การประพฤติปฏิบัตินั้นๆ

จึงขอเชิญท่านทั้งหลายมาระลึกนึกน้อมเอาพระพุทธคุณไว้เป็นอารมณ์ เพื่อยังบุญกุศลให้เกิดกับตนตลอดเวลา ดังได้กล่าวมาแล้ว และจักส่งผลให้เป็นผู้มีความมั่นคงในพระรัตนตรัย มีความก้าวหน้าในการประพฤติปฏิบัติธรรม และมีสุคติเป็นที่ไปในที่สุด.

มูลนิธิพุทธปรัชญา

สารบัญ

พุทธานุสสติ ๑๗

วิธีระลึกถึงพระพุทธคุณ ๑๙

พุทธรัตนะ ๒๒

สถานที่สัปปายะ ๒๘

อิติปิ โส ภะคะวา ๓๐

๑. อะระหัง ๓๓

อาระกัตตา อะระหัง ๓๔

อะรีนัง หะตัตตาปิ อะระหัง ๓๗

อะรานัง หะตัตตาปิ อะระหัง ๓๘

ปัจจะยาทีนัง อะระหัตตาปิ อะระหัง ๔๐

ปาปะกะระเณ ระหาภาวะโตปิ อะระหัง ๔๑

อะสัปปุริสานัง อารกา ทูเรติ อะระหัง ๔๓

๒. สัมมาสัมพุทโธ ๔๘

๓. วิชชาจะระณะสัมปันโน ๕๙

วิชชา ๓ .... ๖๑

วิชชา ๘ .... ๖๖

๔. สุคะโต ๗๕

๕. โลกะวิทู ๘๓

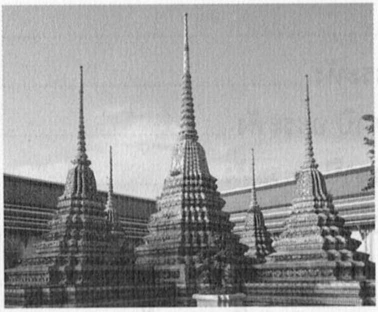
๖. อะนุตตะโร ปุริสะทัมมะสาระถิ ๙๐

๗. สัตถา เทวะมะนุสสานัง ๙๘

๘. พุทโธ ๑๐๙

๙. ภะคะวา ๑๑๘

บรรดาบท “ภะคะวา” ที่พระพุทธโฆสาจารย์กล่าวถึง ๑๒๗
สมาธิที่เกิดจากการเจริญพุทธานุสสติ ๑๔๙
อานิสงส์แห่งการเจริญพุทธานุสสติ ๑๕๔
บรรณานุกรม ๑๕๘
ผู้เรียบเรียง ๑๕๙

พระพุทธคุณสังวรรณนา

พุทธานุสสติ

คำว่า **อนุสสติ** หมายถึง การมีสติระลึกอยู่เนือง ๆ คำว่า อนุสติ นี้เมื่อแยกบทแล้วได้ ๒ บท คือ ***อนุ*** บทหนึ่งและ ***สติ*** บทหนึ่ง

คำว่า **อนุ** แปลว่า *เนือง ๆ หรือบ่อย ๆ*

คำว่า **สติ** แปลว่า *ความระลึกได้* หรือ *ธรรมชาติอันเป็นเครื่องระลึก*

อธิบายว่า สภาวะธรรมที่เป็นเหตุให้ระลึกได้ ชื่อว่า **สติ** เพราะมีการเข้าถึงความดีที่ตนกระทำแล้วและจะพึงกระทำ เช่น มีการเข้าถึงคุณพระพุทธ คุณพระธรรม คุณพระสงฆ์ เป็นต้น ด้วยความไม่หลงลืม ดังที่โบราณาจารย์ได้แสดงวิเคราะห์ศัพท์เกี่ยวกับคำว่าสติไว้ว่า ***สรณํ สติ อสมฺโมโส*** แปลว่า *ความระลึกได้ ชื่อว่า สติ* ได้แก่ความไม่หลงลืม หรืออีกนัยหนึ่งท่านแสดงว่า ***สรนฺติ เอตายาติ สติ*** แปลว่า *บุคคลย่อมมีการระลึกได้โดยอาศัยธรรมชาตินั้น* เพราะเหตุนี้ ธรรมชาตินั้นจึงชื่อว่า สติ

เพราะฉะนั้น **สติ** ก็คือ*ธรรมชาติที่มีความระลึกได้ในอารมณ์* ได้แก่ **สติเจตสิก**

คำว่า **อนุสสติ** นี้เป็นศัพท์ที่บ่งบอกถึงความหมายแห่ง **สติที่เกิดขึ้นบ่อย ๆ**

ดังมีวิเคราะห์ศัพท์ว่า ***อนุปุนปฺปุนํ สติ อนุสฺสติ*** แปลว่า การระลึกอยู่เนือง ๆ ชื่อว่า **อนุสสติ** ก็เพราะความที่สติที่เกิดขึ้นนั้น **มีการระลึกไปในพระพุทธคุณ** คือ มีคุณของพระพุทธเจ้าเป็นอารมณ์ จึงชื่อว่า **พุทธานุสสติ**

วิธีระลึกถึงพระพุทธคุณ

การที่สติมีการระลึกไปในคุณของพระพุทธเจ้านั้นมีวิธีการที่จะระลึกเป็นภาษาบาลีก็ได้ เป็นภาษาไทยก็ได้ หรือจะระลึกควบคู่กันไปก็ได้ ด้วย**บทแห่งพระพุทธคุณ ๙ บท** ดังนี้ คือ

อิติปิ โส ภะคะวา แม้เพราะเหตุนี้ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น

๑. อะระหัง ทรงเป็นพระอรหันต์ คือ เป็นผู้สิ้นจากกิเลสและวาสนาอย่างเด็ดขาด

๒. สัมมาสัมพุทโธ เป็นผู้ตรัสรู้ไญยธรรม คือ ธรรมที่ควรรู้ทั้งหลายด้วยพระองค์เป็นไปโดยชอบ

๓. วิชชาจะระณะสัมปันโน
เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยความรู้และความประพฤติ

๔. สุคะโต เป็นผู้เสด็จไปดีแล้ว

๕. โลกะวิทู เป็นผู้รู้แจ้งโลกทั้ง ๓ คือ สังขารโลก,สัตวโลก,โอกาสโลก

๖. อะนุตตะโร ปุริสะทัมมะสาระถิ
ทรงเป็นสารถีผู้ฝึกบุรุษชั้นเยี่ยม ไม่มีผู้อื่นยิ่งไปกว่า

๗. สัตถา เทวะมะนุสสานัง ทรงเป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

๘. พุทโธ ทรงเป็นผู้ตรัสรู้แจ้งอริยสัจ ๔ โดยรอบคอบอย่างถี่ถ้วน ตลอดจนทรงหยั่งรู้สิ่งที่ควรรู้ทั้งปวง แล้วสามารถยังสัตว์ทั้งหลายให้รู้ตามได้

๙. ภะคะวา ทรงเป็นผู้จำแนกธรรม และ ที่ชื่อว่า **ภควา** ก็เพราะเป็นผู้ประกอบด้วยบุญ ๖ ประการ คือ

(๑) ***อิสริยะ*** หมายถึง ทรงเป็นผู้มีอิสริยะ คือ ความเป็นใหญ่

(๒) ***ธรรมะ*** ได้แก่ โลกุตตรธรรม ๙ ประการ

คือ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑

(๓) *ยัสสะ* หมายถึง ทรงเป็นผู้มีชื่อเสียงแผ่ขจรขจายไปทั่วในหมู่มนุษย์และเทวดาทั้งหลาย

(๔) *สิริ* หมายถึง ทรงมีผิวพรรณเปล่งปลั่งงดงาม เป็นสิริมงคลชวนดูโดยไม่เบื่อ ได้แก่ พระมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ ตลอดจนอนุพยัญชนะ ๘๐ ประการ

(๕) *กามะ* หมายถึง ความสำเร็จประโยชน์ตามความประสงค์ทุกประการ

(๖) *ปยัตตะ* หมายถึง พระวิริยะบารมี คือ ทรงมีความเพียรทั้งกลางวันและกลางคืน

หากเป็นการเจริญกรรมฐาน เมื่อระลึกไปในบทแห่งพระพุทธคุณทั้ง ๙ จบแล้วก็ให้เวียนไปเริ่มต้นในบทที่ ๑ ใหม่อีก เวียนไปจนถึงบทที่ ๙ เป็นอย่างนี้ไปเรื่อยๆ ตลอดเวลาที่เรากำลังทำกรรมฐานหมวดนี้อยู่.

พุทธรัตนะ

รัตนะ คือ อัญมณีที่เจียระไนแล้ว เป็นที่ยอมรับกันว่ามีคุณค่ามาก น่าชื่นชมยินดี และเป็นของที่หาได้ยาก จึงเป็นสิ่งที่เหมาะสมกับบุคคลพิเศษ มหาชนทั้งหลายจึงต่างพากันแสวงหารัตนะเหล่านั้น

ธรรมดารัตนะมี ๒ อย่าง คือ รัตนะที่ไม่มีวิญญาณและรัตนะที่มีวิญญาณ

ในบรรดารัตนะทั้ง ๒ อย่างนั้น **รัตนะที่ไม่มีวิญญาณ** ได้แก่ ทอง เงิน เพชร พลอยและแก้วมณีอื่นๆ เป็นต้น ซึ่งเป็นรัตนชาติที่เจียระไนแล้ว ส่วนรัตนะที่มีวิญญาณ ได้แก่ สิ่งที่เกี่ยวเนื่องกับอินทรีย์ซึ่งเป็นสิ่งที่มีชีวิต รัตนะที่ไม่มีวิญญาณนั้นจัดว่าเป็นเครื่องใช้และเป็นเครื่องประดับของรัตนะที่มีวิญญาณ ด้วย

เหตุนี้ในบรรดารัตนะทั้ง ๒ อย่างนั้น **รัตนะที่มีวิญญาณ** จึงประเสริฐกว่ารัตนะที่ไม่มีวิญญาณ

ในส่วนของรัตนะที่มีวิญญาณก็มี ๒ อย่าง คือ ติรัจฉานรัตนะและมนุษยรัตนะ

ในรัตนะ ๒ อย่างนั้น **ติรัจฉานรัตนะ** ได้แก่ ช้างมงคลคู่บ้านคู่เมือง เช่น ช้างปัจจายนาเคนทร์ของพระเวสสันดร และม้ามงคล เช่น ม้ากัณฐกะของเจ้าชายสิทธัตถะ เป็นต้น พึงทราบว่าติรัจฉานรัตนะนั้นเกิดขึ้นมาเพื่อเป็นเครื่องใช้สอยของมนุษย์ทั้งหลายโดยตรง ด้วยเหตุนี้ในบรรดารัตนะทั้ง ๒ อย่างนั้น **มนุษยรัตนะ** จึงประเสริฐกว่าติรัจฉานรัตนะ

แม้มนุษยรัตนะนั้นก็มี ๒ อย่าง คือ นารีรัตนะ (หญิงที่ประเสริฐ) และบุรุษรัตนะ (ชายที่ประเสริฐ)

ในบรรดารัตนะทั้ง ๒ อย่างนั้น แม้จะเป็น**นารีรัตนะ**ที่ยอดเยี่ยมที่ประเสริฐที่สุดซึ่งเกิดแก่พระเจ้าจักรพรรดิ ก็ย่อมเป็นอิสตรี ผู้คู่ควรแก่บุญบารมีของพระเจ้าจักรพรรดิผู้เป็นบุรุษรัตนะนั้นโดยแท้ ด้วยเหตุนี้ ในบรรดารัตนะทั้ง ๒ อย่างนั้น **บุรุษรัตนะ** นั้น ย่อมประเสริฐกว่านารีรัตนะ

แม้บุรุษรัตนะก็มี ๒ อย่าง คือ อาคาริกรัตนะ (ผู้ครองเรือน) อนาคาริกรัตนะ (ผู้ไม่ครองเรือน หมายถึงบรรพชิต)

ในบรรดารัตนะทั้ง ๒ อย่างนั้น สำหรับ**ผู้ครองเรือน** แม้จะเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ก็ย่อมนมัสการสามเณรที่บวช แม้

เพียงวันเดียวด้วยการกราบแบบเบญจางคประดิษฐ์ เพราะฉะนั้น **อนาคาริกรัตนะ คือ นักบวช** ย่อมประเสริฐกว่าอาคาริกรัตนะซึ่งเป็นผู้ครองเรือน

แม้อนาคาริกรัตนะก็มี ๒ อย่างคือ เสกขรัตนะ (ผู้ที่ยังต้องศึกษาเพื่อบรรลุคุณอันยิ่งขึ้นไปอีก หมายถึงพระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี) และอเสกขรัตนะ (ผู้ที่ไม่ต้องศึกษาเพื่อบรรลุคุณอันยิ่งขึ้นไปอีก หมายถึงพระอรหันต์)

ในบรรดาอนาคาริกรัตนะทั้ง ๒ อย่างนั้น พระเสกขบุคคลแม้จำนวนตั้งแสนคน ย่อมมีค่าไม่ถึงส่วนหนึ่งแห่งพระอเสกขบุคคล ด้วยเหตุนี้ **อเสกขรัตนะ** ย่อมประเสริฐกว่าเสกขรัตนะ

แม้อเสกขรัตนะนั้นก็มี ๒ อย่าง คือ พุทธรัตนะ (ผู้ตรัสรู้ธรรมได้ด้วยตนเอง) และสาวกรัตนะ (ผู้บรรลุตาม)

ในบรรดาอเสกขรัตนะทั้ง ๒ อย่างนั้น สาวกรัตนะแม้จำนวนตั้งแสนคน ก็ย่อมมีค่าไม่ถึงส่วนหนึ่งของพุทธรัตนะ เพราะฉะนั้น**พุทธรัตนะ** ย่อมประเสริฐกว่าสาวกรัตนะ

แม้พุทธรัตนะก็มี ๒ อย่าง คือ ปัจเจกพุทธรัตนะ (ผู้ตรัสรู้เฉพาะตนไม่สามารถสั่งสอนผู้อื่นให้รู้ตาม)และพระสัพพัญญูพุทธรัตนะ(ผู้ตรัสรู้ธรรมทั้งปวงและสามารถสั่งสอนให้ผู้อื่นรู้ตามได้)

ในพุทธรัตนะทั้ง ๒ อย่างนั้น ปัจเจกพุทธรัตนะ แม้จำนวนตั้งแสนก็มีค่าไม่ถึงส่วนหนึ่งของพระสัพพัญญูพุทธรัตนะ เพราะฉะนั้น **พระสัพพัญญูพุทธรัตนะ** ย่อมประเสริฐกว่าปัจเจกพุทธรัตนะ

ด้วยประการตามที่กล่าวมาแล้วนี้ ขึ้นชื่อว่ารัตนะ ที่จะเสมอด้วยพระสัพพัญญูพุทธรัตนะนั้นย่อมไม่มีในโลกพร้อมทั้งเทวโลก

พระสัพพัญญูพุทธรัตนะ จึงจัดว่าเป็นอัญมณี เป็นสิ่งที่มีคุณค่ามาก เป็นสิ่งที่น่าชื่นชมยินดี เป็นสิ่งที่หาได้ยาก มหาชนทั้งหลายจึงต่างพากันแสวงหาพระสัพพัญญูพุทธรัตนะ พระสัพพัญญูพุทธรัตนะนั้นจึงเป็นสิ่งที่เหมาะสมสำหรับบุคคลพิเศษ เหมาะสมกับบุคคลผู้มีใจอันประเสริฐ คือ เป็นผู้มีความเลื่อมใสศรัทธาในคุณพระพุทธเจ้า

เราทั้งหลายได้เก็บรัตนะเหล่านี้ประดับไว้ในดวงใจของพวกเราทุกคนตลอดมา การมีพระรัตนตรัยเหล่านี้ประดับไว้ในจิตใจของเรา ก็สามารถกระทำจิตใจของเราให้เบิกบานแจ่มใสขึ้นมาได้ ทั้งนี้ก็เพราะพระคุณของพระสัพพัญญูพุทธรัตนะหรือพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น มีอย่างมากมายสุดที่จะคณานับได้ สมดังพุทธวจนะที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ใน ***กัปปินสูตร คัมภีร์สังยุตตนิกาย นิทานวรรค****[*] ว่า

ทิวา ตปติ อาทิจฺโจ พระอาทิตย์ย่อมมีรัศมี ส่องสว่างรุ่งเรืองในตอนกลางวัน

---

[*] ฉ.มหามกุฏฯ ๒๖/๗๒๔/๗๘๓

รตฺตึ อาภาติ จนฺทิมา พระจันทร์ย่อมมีรัศมี ส่องสว่างรุ่งเรืองในตอนกลางคืน

สนฺนทฺโธ ขตฺติโย ตปติ พระมหากษัตริย์ย่อมรุ่งเรืองงดงามในเวลาที่ทรงเครื่องสรรพอาภรณ์อันอลังการที่ใช้สำหรับพระมหากษัตริย์

ฌายี ตปติ พฺราหฺมโณ พระอรหันต์ย่อมรุ่งเรืองงดงามในเวลาที่เข้าฌานสมาบัติ

อถ สพฺพมโหรตฺตึ แต่ว่าพระอาทิตย์ พระจันทร์ พระมหากษัตริย์ และพระอรหันต์เหล่านั้น ย่อมรุ่งเรืองงดงามเป็นเวลา มิได้มีความงดงามรุ่งเรืองอยู่เป็นนิตย์แต่อย่างใด

พุทฺโธ ตปติ เตชสา ส่วนพระเดชานุภาพแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ย่อมงดงามรุ่งเรืองทั้งกลางวันและกลางคืน พระคุณของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ย่อมรุ่งเรือง ย่อมปรากฏในกาลทุกเมื่อ จะได้เลือกเวลาในการปรากฏก็หาไม่

การแสดงพุทธานุสสติ คือ **การมีสติระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า** นี้ ก็เพื่อที่จะแจกแจงรายละเอียดถึงคุณค่าความประเสริฐสูงส่งแห่งพระรัตนตรัยประการแรก คือ **พุทธรัตนะ** เพื่อให้เราทั้งหลายได้ซาบซึ้งถึงพระพุทธคุณเหล่านั้น และจะได้น้อมใจไปในคุณของพระพุทธองค์ได้อย่างถูกต้องครบถ้วนสมบูรณ์ ตามกำลังสติปัญญาของตนๆ

เมื่อเราทั้งหลายได้เก็บพุทธรัตนะนี้ประดับไว้ในดวงใจของเราตลอดมา เราก็ควรที่จะทราบถึง**พุทธานุภาพ** เหล่านี้ เพื่อเพิ่มพูนปัญญาในการเป็นพุทธศาสนิกชนของเราให้ยิ่งๆ ขึ้นไป อีกทั้งการมีพุทธรัตนะประดับไว้ในจิตใจของเรา ก็จะสามารถกระทำจิตใจของเราให้เบิกบานแจ่มใสขึ้นมาได้

ด้วยความที่พระพุทธคุณมีอานุภาพมากมายอย่างใหญ่หลวง เมื่อจะสังวรรณนาถึงบทแห่งพระพุทธคุณเหล่านี้ ขอให้พวกเราทั้งหลายพึงกระทำ **"พุทธคารวตา"** คือ มีความเคารพกระทำความหนักแน่นในพระพุทธองค์ โดยจงเป็นผู้มีจิตใจอันแน่วแน่ ให้ความสำคัญ และตั้งใจในการทำความเข้าใจ **พุทธานุสสติกถา** ที่พรรณนาถึงเนื้อความแห่งพระพุทธคุณ อันมีเนื้อหาที่สุขุมลึกซึ้ง หาฟังได้ยาก ซึ่งจะได้กล่าวต่อไปให้ดี เทอญ.

สถานที่สัปปายะ

เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการระลึกถึงพระพุทธคุณนี้ จะได้อธิบายถึงการเจริญพระพุทธคุณไปตามแนวทางที่ปรากฏอยู่ใน **คัมภีร์วิสุทธิมรรค** และ **คัมภีร์วิสุทธิมรรคมหาฎีกา** ที่ชื่อว่า **ปรมัตถมัญชุสา** เพื่อให้ผู้ที่มีศรัทธาจริตและมีความประสงค์ที่จะเจริญกรรมฐานหมวดนี้ ได้ยึดถือเป็นแนวทางเพื่อที่จะนำไปประพฤติปฏิบัติต่อไป

ก่อนอื่น ผู้ที่ประกอบด้วยศรัทธามีความเลื่อมใสอย่างมั่นคงไม่หวั่นไหวไม่คลอนแคลน ปรารถนาที่จะเจริญพุทธานุสสติโดยการปรารภ คือ หน่วงเหนี่ยวเอาพระคุณที่พระผู้มีพระภาคได้รับการขนานพระนามว่า **"พระพุทธเจ้า"** มากระทำให้เป็นอารมณ์ ก็ควรที่จะแสวงหาสถานที่อันสงบและมีความเหมาะสม ที่ท่านเรียกว่า**สถานที่สัปปายะ** กล่าวคือ เป็นสถานที่ที่ประกอบด้วยองค์ ๕ ประการ คือ

๑. เป็นสถานที่ที่ไม่ใกล้ไม่ไกลจากที่พักเท่าใดนัก

๒. ไปมาสะดวก

๓. กลางวันไม่พลุกพล่านจนเกินไป

๔. กลางคืนไม่มีเสียงอึกทึกครึกโครม

๕. ปราศจากการรบกวนจากเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลานอื่นๆ

นอกจากนี้ ก็ควรเป็นสถานที่อันปราศจากโทษโดยประการต่างๆ เช่น ไม่เป็นสถานที่ที่อยู่ติดทาง ไม่ติดท่าน้ำที่มีคนสัญจรไปมามาก หรือห่างไกลจากกัลยาณมิตรผู้คอยแนะนำเป็นต้น

เมื่อหลีกเร้นจากอารมณ์ต่างๆ จากภายนอกที่จะมารบกวนแล้ว ก็ตั้งสติปรารภถึงพระพุทธคุณ กล่าวคือ หน่วงเหนี่ยวน้อมนำพระพุทธคุณเหล่านั้นมากระทำให้เป็นอารมณ์อยู่เนืองๆ (ดังบทที่จะกล่าวต่อไป)

อิติปิ โส ภะคะวา

แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น

คำว่า **โส ภะคะวา** แปลว่า *พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น* มีคำอธิบายว่า บทว่า **โส** แปลว่าพระองค์นั้น หมายถึง พระพุทธองค์ได้**ทรงบำเพ็ญบารมี ๓๐ ทัศ**

คำว่า **บารมี** ได้แก่ คุณสมบัติแห่งความเป็นบุคคลผู้ประเสริฐ เป็นเครื่องบ่มพระโพธิญาณให้แก่กล้าจนเข้าถึงความสำเร็จ เป็นองค์ประกอบที่จะกระทำให้บุคคลบรรลุถึงฝั่ง คือ **พระนิพพาน** บารมีธรรมเหล่านั้นประกอบด้วย *ทานบารมี ศีลบารมี เนกขัมมะบารมี (การประพฤติพรหมจรรย์) ปัญญาบารมี วิริยะบารมี ขันติบารมี สัจจะบารมี อธิษฐานบารมี เมตตาบารมี และอุเบกขาบารมี*

ในบรรดาบารมีเหล่านั้นแต่ละประการ มีด้วยกัน ๓ ระดับ บารมี ชั้นต้น, อุปบารมี ชั้นกลาง, ปรมัตถบารมี ชั้นสูง เช่น

ทานบารมี การบริจาคสิ่งของภายนอก มีทรัพย์สมบัติ บุตรธิดาและภรรยา เป็นต้น

ทานอุปบารมี การบริจาคอวัยวะ มีดวงตา เป็นต้น

ทานปรมัตถบารมี การบริจาคชีวิต

พระพุทธองค์ได้ทรงบำเพ็ญบารมีเหล่านี้ในส่วนที่เป็นบารมี ๑๐ ประการ อุปบารมี ๑๐ ประการ และปรมัตถบารมี ๑๐ ประการ จึงเป็นบารมี ๓๐ ถ้วนที่เรียกว่า**บารมี ๓๐ ทัศ**เต็มเปี่ยมแล้ว ทรงหักทำลายกิเลสทั้งปวงได้แล้ว ตรัสรู้ซึ่งพระสัมมาสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยมที่โพธิบัลลังก์ จึงทรงเป็นเทพยิ่งกว่าในเหล่าเทพเป็นพรหมยิ่งกว่าในเหล่าพรหม เป็นที่พึ่งของหมู่มวลมนุษย์ตลอดจนเทวดาทั้งหลาย เป็นผู้ทรงพระกิตติศัพท์อันแผ่ขจรขจายไปทั่วว่า **"พระภควา"** ในโลกพร้อมทั้งเทวโลก

ด้วยเหตุนี้ในบทแรกศัพท์คำว่า ***"ภควา"*** นี้เป็นคำยกย่องพระบรมศาสดาโดยพระนาม ดังที่พระสารีบุตรเถระได้แสดงไว้ใน **คัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิทเทส**[๑] ว่า

"ภควาติ เนตํ นามํ มาตรา กตํ"

แปลว่า *"คำว่า ภควา นี้ ไม่ใช่พระนามที่พระชนก พระชนนี ทรงเป็นผู้ตั้งให้"*

[๑] ฉ.มหามกุฏฯ ๖๕/๒๓๑/๖๖๘

ดังนี้ ที่ต้องอธิบายอย่างนี้ ก็เพื่อที่จะชี้ให้เห็นถึงศัพท์คำว่า **“ภควา”** ในบทแรกนี้ จะมีความแตกต่างจากศัพท์คำว่า *“ภควา”* ในพระพุทธคุณบทที่ ๙ ที่จะแสดงต่อไปข้างหน้าอีกบทหนึ่ง

ส่วนคำว่า **อิติ** ศัพท์นี้มีความหมายว่า *เป็นเหตุใกล้และเห็นได้โดยประจักษ์*

คำว่า **ปิ** ศัพท์นี้ มีความหมายว่า *รวบรวม* ซึ่งเป็นการแสดงถึงภาวะที่พระพุทธคุณเหล่านั้นมีอย่างมากมาย และเป็นการแสดงถึงเหตุแห่งการกำหนดพระคุณเหล่านั้น พระอรรถกถาจารย์เมื่อจะแสดงว่า ผู้เจริญพุทธานุสสติควรที่จะกระทำพระคุณทั้งหลายแห่งพระพุทธเจ้าให้ปรากฏเฉพาะหน้า มีอยู่ภายในจิตใจของตน จึงกล่าวว่า **อิติปิ โส ภะคะวา** ก็เป็นอันกล่าวอธิบายได้ว่า แม้เพราะเหตุนี้ๆ

๑

อะระหัง

ทรงเป็นพระอรหันต์ คือ เป็นผู้สิ้นจากกิเลส

และวาสนาอย่างเด็ดขาด

ขยายบท 'อะระหัง'

สำหรับผู้ที่เจริญพุทธานุสสติ ในบทแรกนี้ย่อมกระทำการระลึกอยู่เนือง ๆ ถึงพระคุณของพระผู้มีพระภาคว่า **อะระหัง** *พระผู้มีพระภาคเจ้านั้นทรงเป็นพระอรหันต์* ซึ่งคำว่า "*อะระหัง*" ในบทพระพุทธคุณนี้จัดว่าเป็นบทพิเศษ เพราะเหตุว่าในการเจริญพระสังฆคุณนั้น แม้จะเป็นการน้อมระลึกนึกถึงคุณของพระอริยสาวกที่เป็นพระอรหันต์ แต่ก็ไม่มีการสรรเสริญพระอริยสาวกเหล่านั้นด้วยบทว่าอะระหัง

การที่พระผู้มีพระภาคได้รับการขนานพระนามด้วยบทว่า "อะระหัง" เพราะเหตุ ๖ ประการ คือ

๑.๑ *ทรงเป็นพระอรหันต์* เพราะความที่ทรงเป็นผู้ไกลจากกิเลสและวาสนาทั้งหลาย

๑.๒ *ทรงเป็นพระอรหันต์* เพราะทรงกำจัดอริ คือ กิเลสเสียได้

๑.๓ ทรงเป็นพระอรหันต์ เพราะทรงทำลายอระ คือ ซี่กำเสียได้

๑.๔ ทรงเป็นพระอรหันต์ เพราะทรงเป็นผู้ควรแก่ทักขิณาวัตถุทั้งหลาย มีปัจจัย ๔ คือ จีวร เป็นต้น

๑.๕ ทรงเป็นพระอรหันต์ เพราะไม่ทรงมีที่ลับในอันที่จะกระทำบาป

๑.๖ ทรงเป็นพระอรหันต์ เพราะทรงเป็นผู้ห่างไกลจากอสัตบุรุษทั้งหลาย

ในบรรดาบททั้ง ๖ เหล่านั้นมีคำอธิบายว่า

๑.๑ อาระกัตตา อะระหัง

ทรงเป็นพระอรหันต์ เพราะความที่ทรงเป็นผู้ไกลจากกิเลสและวาสนาทั้งหลาย

พระผู้มีพระภาคได้ชื่อว่า ***อารกะ*** แปลว่า ***ผู้ไกล*** ก็เพราะทรงดำรงอยู่ในที่ไกลแสนไกลจากสรรพกิเลสทั้งหลาย เพราะทรงกำจัดย่ำยีกิเลสเหล่านั้นได้โดยประการทั้งปวง พร้อมทั้งทำลายวาสนาได้แล้วด้วยอรหัตตมรรค ฉะนั้น ความเป็นพระอรหันต์ของพระผู้มีพระภาคจึงต่างจากความเป็นพระอรหันต์ของพระอริยสาวกทั้งหลาย เพราะพระอริยสาวกทั้งหลายนั้น

แม้จะได้กำจัดย่ำยีกิเลสทั้งปวงได้หมดแล้ว แต่มิอาจที่จะทำลายวาสนาให้หมดไปเสียได้

ถ้าจะถามว่า คำว่า "วาสนา" คืออะไร?

เฉลยว่า คำว่า **วาสนา** ที่ใช้ในภาษาไทยมักหมายถึง บุญ บารมี หรือหมายถึง กุศลที่ทำให้ได้รับลาภ ได้รับยศถาบรรดาศักดิ์ เป็นต้น แต่ในทางธรรมะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบทแห่งพระพุทธคุณนี้ คำว่า ***วาสนา*** แปลว่า ***เครื่องปรุงแต่ง, อุปนิสัย*** *หรือบุญ–บาปที่อบรมมา* ดังที่พระโมคคัลลานเถระได้แสดงไว้ใน **คัมภีร์อภิธานัปปทีปิกา**[๒] ว่า

"วสียเตติ วา วาสนา"

แปลว่า *บุญหรือบาปที่เขาอบรมมาชื่อว่าวาสนา*

เพราะฉะนั้น คำว่า วาสนา ในที่นี้จึงหมายถึง ความประพฤติซึ่งติดมาแต่อดีต หรือความประพฤติที่ประพฤติมาจนเคยชินนั่นเอง

เป็นความจริงอยู่ว่า พระอรหันตสาวกแม้ท่านจะเป็นผู้ที่สามารถละกิเลสทั้งปวงได้อย่างหมดสิ้นแล้ว แต่ความประพฤติทางกาย ทางวาจา บางอย่างของท่านเหล่านั้น ยังเป็นเสมือนความประพฤติของบุคคลผู้ยังละกิเลสไม่ได้ เช่น **พระปิลินทวัจฉะเถระ** ท่านมักจะเรียกผู้อื่นว่า "*เจ้าคนถ่อย*" อยู่บ่อย ๆ เพราะเหตุว่าท่านเคยเป็นพราหมณ์ผู้ร่ำรวยและมีอำนาจมากมาหลายร้อยชาติ หรือ**พระสารีบุตรอัครสาวก** เมื่อเดินผ่านทางน้ำเล็ก ๆ ท่านมักจะกระโดดข้ามช่องน้ำนั้น ทั้งที่โดยปกติผู้เป็นพระอรหันต์

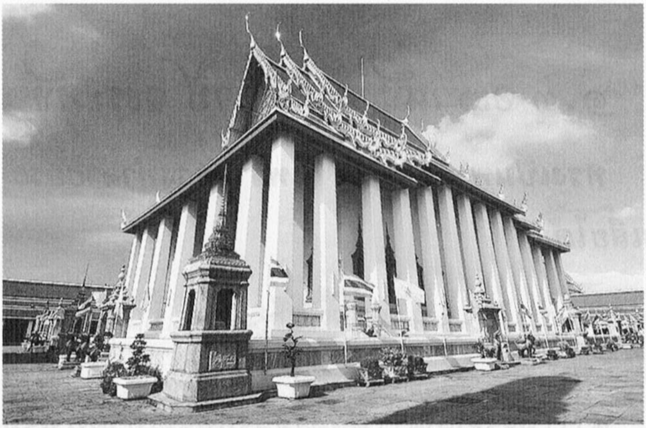
---

[๒] อภิธาน ๗๗๒/๙๓๕

จะยอมเดินอ้อมเพื่อข้ามช่องน้ำ แต่ที่เป็นเช่นนั้นเนื่องจากว่า ในอดีตชาติ พระสารีบุตรเถระเคยเกิดเป็นพญาวานรมาหลายร้อยชาติ เพราะฉะนั้น แม้ในชาติสุดท้ายที่ท่านบรรลุเป็นพระอรหันต์กำจัดกิเลสได้หมดสิ้นแล้ว แต่สำหรับวาสนา คือ ความประพฤติทางกาย ทางวาจาบางอย่างที่เคยชิน สิ่งเหล่านี้ยังหลงเหลืออยู่ในขันธสันดานติดเป็นอุปนิสัย และพระอรหันตสาวกแม้ทั้งหมดก็มิอาจทำลายวาสนานี้เสียได้ แม้จะบรรลุเป็นพระอรหันต์แล้วก็ตาม

แต่สำหรับพระผู้มีพระภาคนั้น นอกจากพระองค์จะสามารถกำจัด ย่ำยีสรรพกิเลสทั้งปวงได้หมดแล้ว พระองค์ก็ยังสามารถ**ทำลายวาสนา**อันเป็นโทษเหล่านั้นลงได้โดยประการทั้งปวงด้วย เพราะเหตุนี้ พระองค์จึงทรงได้รับการขนานพระนามว่า ทรงเป็นพระอรหันต์ คือ เป็นผู้ไกลจากกิเลสทั้งหลายพร้อมทั้งวาสนา การแสดงถึงความเป็นพระอรหันต์ของพระผู้มีพระภาคว่า ทรงเป็นผู้ไกลจากกิเลสทั้งหลายพร้อมทั้งวาสนานี้จึงต่างไปจากความเป็นพระอรหันต์ของพระอริยสาวกทั้งหลาย

ด้วยเหตุนี้ บัณฑิตทั้งหลายเมื่อควรจะกล่าวสรรเสริญพระพุทธองค์ด้วยบทว่า ***อารกะ*** ที่แปลว่า ***ผู้ไกล*** ท่านกลับทำ **อา** อักษรที่เป็นทีฆะคือเสียงยาวให้เป็นรัสสะคือเสียงสั้นว่า **อะ** ส่วน **ระ** อักษร ท่านคงไว้ดังเดิม แล้วทำ **กะ** อักษร ให้เป็น **หะ** อักษร และมีนิคหิต จึงสำเร็จบทเป็น “***อรหํ***” *(อะระหัง)* ได้โดยนิรุตตินัย คือหลักแห่งภาษามคธ.

๑.๒ อะรินัง หะตัตตาปิ อะระหัง

ทรงเป็นพระอรหันต์ เพราะทรงกำจัดอริ คือ กิเลสเสียได้

คำว่า ***อริ*** แปลว่า ***ข้าศึก*** ได้แก่ กิเลสทั้งหลายนั้นเอง การที่กิเลสทั้งหลาย คือ ราคะ โทสะ โมหะ เหล่านี้ได้ชื่อว่า อริ *(เป็นข้าศึก)* ก็เพราะเป็นเหตุนำไปสู่ความหายนะ ด้วยเหตุนี้จึงชื่อว่า ***กิเลสาริ*** แปลว่า ***อริ คือ กิเลส*** พระผู้มีพระภาคทรงกำจัดกิเลสเหล่านี้เสียได้ด้วยศัสตราวุธ คือ พระปัญญาของพระองค์

ด้วยเหตุนี้ บัณฑิตทั้งหลายเมื่อควรจะกล่าวสรรเสริญพระพุทธองค์ด้วยบทว่า ***อริหา*** เพราะทรงกำจัดอริทั้งปวงเสียได้ ท่านก็กลับกล่าวว่า ***"อรหํ"*** โดยนิรุตตินัยคือหลักแห่งภาษามคธ เพื่อความถือเอาโดยง่ายซึ่งเนื้อความที่ได้กล่าวไปแล้วนั่นเอง.

๑.๓ อะรานัง หะตัตตาปิ อะระหัง

ทรงเป็นพระอรหันต์ เพราะทรงทำลายอระ คือซี่กำเสียได้

คำว่า ***อะระ*** แปลว่า ***ซี่ของล้อรถหรือเกวียน หรือ ซี่กำ*** อธิบายว่า การเกิดขึ้น เป็นไป อยู่ติดต่อกันไม่ขาดสายของรูปนามขันธ์ ๕ เหล่านี้ท่านเรียกว่า ***สังสารจักร*** แปลว่า ล้อคือสังสารวัฏฏ์ การเวียนเกิดเวียนตาย ท่านเรียกว่า สังสารวัฏฏ์ เปรียบเสมือนล้อรถที่หมุนไปโดยกระทำข้ออุปมาว่า **ล้อรถ** ที่ว่านี้ประกอบด้วย **ดุมล้อ** ซึ่งเปรียบเสมือน *อวิชชา* คือ ความไม่รู้ และ *ภวตัณหา* คือ ความยินดีพอใจในภพชาติ อันเป็นองค์ประกอบที่สำคัญโดยความเป็นมูลรากของวัฏฏะนั้น **ซี่กำ** ที่เชื่อมดุมล้อกับกงล้อเปรียบเสมือน *อภิสังขาร (สภาพที่ปรุงแต่งหรือตกแต่งให้ไปเกิด)* มี*ปุญญาภิสังขาร (กุศลตกแต่งให้ไปเกิดในสุคติภูมิ)* เป็นต้น ซึ่งเชื่อมอวิชชาและภวตัณหาเข้าด้วยกัน ส่วน **กงล้อของรถ** นั้น เปรียบเสมือนชราและมรณะ โดยมี **เพลา** ซึ่งเปรียบเสมือน *อาสวะ (ธรรมชาติที่ทำให้วัฏฏทุกข์ยาวนานไม่มีกำหนด)* มีโลภะและทิฏฐิ ความเห็นผิด เป็นต้น

ธรรมดาองค์ประกอบแห่งล้อรถมีการเชื่อมประกอบกันอย่างนี้ สังสารวัฏฏ์ก็เช่นกัน คือ มีอวิชชาและตัณหาซึ่งเชื่อมต่อ

กับอภิสังขาร มีปุญญาภิสังขาร เป็นต้น อันเป็นปัจจัยสัมพันธ์เข้าไว้กับชราและมรณะอันเป็นผล อภิสังขารนั้นจึงเป็นเสมือนซี่กำที่เชื่อมดุมเข้ากับกงของล้อรถ และมีอาสวะเป็นเพลาสอดเข้าแล้วประกอบไว้ที่รถ คือ**ภพทั้ง ๓** อันได้แก่ กามภพ รูปภพ อรูปภพ

พระผู้มีพระภาคทรงใช้พระบาท คือ **วิริยะ** ของพระองค์เองอันเป็นไปด้วยอาการ ๒ คือป้องกันธรรมทั้งหลายที่เป็นไปในฝักฝ่ายแห่งความเศร้าหมอง และให้ตั้งลงในธรรมทั้งหลายที่เป็นไปในฝักฝ่ายแห่งความผ่องแผ้ว

ทรงยืนอยู่บนพื้นปฐพี คือ **ศีล** เพราะศีลจัดว่าเป็นธรรมที่เป็นเครื่องรองรับ โดยเกี่ยวกับการเจริญสมาธิและวิปัสสนา

แล้วทรงใช้พระหัตถ์ คือ **ศรัทธา** เพราะศรัทธานั้นท่านเปรียบเสมือนมือในการถือเอากุศลธรรมทั้งหลายที่ปราศจากโทษ

ทรงจับขวาน คือ **พระปัญญา** อันหมายถึง พระมรรคปัญญาที่ลับไว้ดีแล้วบนหิน คือ **สมาธิ** แล้วทรงกระทำความสิ้นไปแห่งกรรม ชื่อว่า ได้ทำลายซี่กำแม้ทั้งหมดแห่งสังสารวัฏฏ์นั้นเสียได้ ณ ดินแดนที่ตรัสรู้

เพราะความที่พระผู้มีพระภาคทรงกำจัด ***อะระ*** คือทำลายซี่กำนั้นเสียได้ พระองค์จึงได้รับการยกย่องขนานพระนามว่า **ทรงเป็นพระอรหันต์** เพราะเป็นผู้ที่มีความบริบูรณ์แห่งภาวนาดังนี้.

๑.๔ ปัจจะยานัง อะระหัตตาปิ อะระหัง

ทรงเป็นพระอรหันต์ เพราะทรงเป็นผู้ควรแก่ทักขิณาวัตถุทั้งหลาย มีปัจจัย ๔ คือ จีวร เป็นต้น

คำว่า "***ทักขิณาทาน***" หมายถึง ***ทานที่บุคคลผู้ให้นั้นมีความเชื่อในโลกนี้และโลกหน้า*** เชื่อในกรรมและผลของกรรมแล้วจึงให้ สำหรับผู้ที่จะมารับทานนั้นท่านเรียกว่า **ทักขิไณยบุคคล** คือ บุคคลผู้ควรแก่การรับทักขิณาทาน ในบรรดาทักขิไณยบุคคลทั้งหลายนั้น จะหาทักขิไณยบุคคลที่ยอดเยี่ยมกว่าพระศาสดาเป็นไม่มี เพราะพระผู้มีพระภาคทรงเป็นอัครทักขิไณยบุคคลผู้ประเสริฐที่สุด พระองค์จึงทรงควรแก่ปัจจัย ๔ ทั้งหลาย มีจีวร เป็นต้น และทรงควรแก่การบูชาอันวิเศษแม้อย่างอื่น

จริงอย่างนั้น เพราะเมื่อพระผู้มีพระภาคทรงอุบัติขึ้นแล้วในโลก พวกเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายผู้มีศักดิ์ใหญ่ก็จะเลิกกระทำการบูชาในบุคคลอื่นแล้วหันมาบูชาพระพุทธเจ้าเป็นส่วนมาก เช่น ท้าวสหัมบดีพรหม ได้บูชาพระพุทธเจ้าด้วยช่อรัตนขนาดใหญ่เท่าภูเขาสิเนรุ อนึ่ง แม้เทวดาทั้งหลาย มีท้าวสักกะเทวราชเป็นต้น

ในหมู่มนุษย์ทั้งหลาย มีพระเจ้าพิมพิสารและพระเจ้าปเสนทิโกศล เป็นต้น ก็ล้วนแต่ได้บูชาพระพุทธองค์ตามกำลัง

ของตนๆ ส่วนพระเจ้าอโศกมหาราชทรงสละทรัพย์ ๙๖ โกฏิ รับสั่งให้สร้างวิหาร ๘๔,๐๐๐ แห่ง ทั่วชมพูทวีป อุทิศแด่พระผู้มีพระภาค แม้ว่าพระพุทธองค์จะเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้วเป็นร้อยๆ ปีก็ตาม จะป่วยกล่าวไปไยถึงการบูชาอันวิเศษที่ยิ่งใหญ่โอฬารอย่างอื่นๆ ซึ่งพวกเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายผู้มีศักดิ์ใหญ่ต่างก็พากันกระทำการบูชาอยู่เล่า

เพราะความที่พระผู้มีพระภาคทรงเป็น ***อะระหะ*** แปลว่า *ผู้ควร* คือ ควรแก่ทักขิณาวัตถุทั้งหลายมีปัจจัย ๔ เป็นต้น จึงได้รับการขนานพระนามว่า ***อะระหัง*** คือ *ทรงเป็นพระอรหันต์* อันเหมาะสมแก่ความหมาย คล้อยตามความหมายแห่งความเป็น ***อรหํ*** ตามที่กล่าวมาแล้ว.

๑.๕ ปาปะกะระเณ ระหาภาวะโต อะระหัง

ทรงเป็นพระอรหันต์ เพราะไม่ทรงมีที่ลับในอันที่จะกระทำบาป

คำว่า ***ระโห*** หรือ ***ระหัง*** แปลว่า ***ที่ลับ*** ธรรมดาคนพาลทั้งหลายที่ต้องการให้ผู้อื่นเข้าใจว่าตนเองเป็นบัณฑิต เมื่อจะกระทำบาปย่อมกระทำในที่ลับ เพราะกลัวผู้อื่นล่วงรู้อันจะเป็นเหตุให้ตนเสื่อมเสียชื่อเสียงเป็นผู้ที่ไม่มีเกียรติในสังคม ฉะนั้น

คนพาลเมื่อไม่ต้องการให้ใครๆ รู้ถึงความไม่ดีของตน เวลาที่กระทำบาปอกุศลเขาจึงกระทำในที่ลับ แต่สำหรับพระพุทธองค์แล้ว บาปธรรมทั้งปวงถูกพระองค์ละเสียได้เป็นอย่างดีแล้ว ณ สถานที่อันเป็นแดนตรัสรู้นั้นเอง พระองค์จึงไม่ทรงมีที่ลับในอันที่จะกระทำบาปทั้งหลายเหล่านั้นอีก เพราะฉะนั้น เมื่อควรจะกล่าวว่าพระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่า ***อะระโห*** เพราะความที่พระองค์ไม่มี ***ระหะ*** *(ที่ลับในอันที่จะกระทำบาป)* ท่านก็ทำการแปลง ***โอ*** อักษร ในคำว่า ***โห*** ให้เป็น ***อะ*** อักษร พร้อมทั้งลงนิคหิตจึงเป็น ***อรหํ*** (อะระหัง) คือ ทรงเป็นพระอรหันต์เพราะไม่มีที่ลับในอันที่จะกระทำบาป

เป็นความจริงอยู่ว่า บาปธรรมทั้งหลาย มี**ราคะ** ความกำหนัดยินดี เป็นต้น เมื่อเกิดขึ้นในจิตใจของบุคคลใดแล้วย่อมนำมาแต่**อนัตถะ** คือ **ความฉิบหาย** ทั้งที่จะมีในปัจจุบัน ทั้งที่จะมีในภายภาคหน้าแก่บุคคลผู้นั้น บาปธรรมแม้ทั้งหมดย่อมเป็นข้าศึกโดยตรงของปฏิปทาข้อปฏิบัติที่เป็นเหตุให้ถึงพระนิพพานโดยแน่นอน บาปธรรมเหล่านั้น ชื่อว่า **ระหะ** เพราะมีเนื้อความว่า สาธุชนทั้งหลายผู้ปฏิบัติชอบ เพื่อที่จะทำประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นให้บริบูรณ์พึงละเว้นคือ พึงสละ พึงละเสียให้ไกล ก็เพราะเหตุที่บาปธรรมที่ชื่อว่า **ระหะ** เหล่านั้น พระผู้มีพระภาคทรงละ คือ ทรงตัดขาดได้แล้วโดยประการทั้งปวง ด้วยพระอริยมรรค ณ โคนโพธิพฤกษ์นั้นเอง เพราะฉะนั้น เมื่อควรจะกล่าวว่า ทรงพระนามว่า ***อะระโห*** เพราะความที่พระองค์ ไม่มี ***ระหะ***

คือ บาปธรรมโดยประการทั้งปวง ท่านผู้ชำนาญในภาษาก็ทำการแปลงอักษรให้เป็น "*อรห*" ตามที่กล่าวมาแล้ว เพราะภาวะที่ทรงละบาปธรรม ที่ชื่อว่า ***ระหะ*** เหล่านั้นได้เป็นอย่างดี.

๑.๖ อะสัปปุริสานัง อารกา ทูเรติ อะระหัง

ทรงเป็นพระอรหันต์ เพราะความที่ทรงเป็นผู้ห่างไกลจากอสัตบุรุษทั้งหลาย

คำว่า ***สัตบุรุษ*** คือ ***บุคคลผู้งดเว้นจากบาปอกุศลและทุจริตทั้งหลาย เป็นผู้ที่ดำรงอยู่ในบุญกิริยาวัตถุโดยประการต่าง ๆ*** มีการรักษาศีล ๕ ศีล ๘ เป็นต้น ไปจนถึงสัตบุรุษผู้สูงสุดที่เป็นพระอริยบุคคลทั้งหลาย ส่วนบุคคลที่มีความประพฤติเป็นไปตรงกันข้ามกับสัตบุรุษนั้นท่านเรียกว่า ***อสัตบุรุษ*** พระผู้มีพระภาคทรงเป็นพระอรหันต์เพราะภาวะที่ทรงอยู่ไกลแสนไกลจากบุคคลที่เป็นอสัตบุรุษเหล่านั้น

ถามว่า เพราะเหตุใด? พระพุทธองค์จึงชื่อว่าอยู่ห่างไกลจากบุคคลผู้เป็นอสัตบุรุษเหล่านั้น

ตอบว่า เพราะอสัตบุรุษเหล่านั้น เป็นบุคคลที่ไม่มีการอบรมกาย ไม่เจริญศีล ไม่มีการเจริญจิต ไม่มีการเจริญปัญญา อีกทั้งอสัตบุรุษเป็นผู้ที่ไม่ได้สดับในธรรมของพระอริยเจ้า ไม่ได้

รับคำแนะนำ ไม่เห็นธรรมของพระอริยเจ้า ไม่ฉลาดในธรรมของพระอริยเจ้า ไม่ปฏิบัติหรือปฏิบัติผิดไปจากธรรมของพระอริยเจ้าทั้งหลาย เพราะฉะนั้น พระพุทธองค์จึงทรงเป็นพระอรหันต์ด้วยภาวะที่พระองค์ทรงประทับอยู่ในที่อันไกลแสนไกลจากอสัตบุรุษเหล่านั้น สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ใน **สังฆาฏิสูตร คัมภีร์ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ**[๓] ***เรื่องผู้ประพฤติธรรมแม้อยู่ไกลก็เหมือนอยู่ใกล้พระองค์”*** ความว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้หากว่าภิกษุพึงเป็นผู้จับชายสังฆาฏิของเราแล้วติดตามไปข้างหลังทุกย่างก้าว แต่เธอนั้นเป็นผู้มากด้วยอภิชฌา (การเพ่งเล็งอยากได้ของของผู้อื่น) มีราคะแรงกล้าในกามทั้งหลาย มีจิตพยาบาท มีความดำริด้วยใจอันชั่วร้าย หลงลืมสติ ปราศจากความรู้สึกตัว มีจิตพลุ่งพล่านไม่ตั้งมั่น มีอินทรีย์ลอกแลกไม่สำรวม เมื่อเป็นเช่นนี้ ภิกษุรูปนั้นก็ชื่อว่าเป็นผู้ที่ไกลต่อเรา และเราก็ชื่อว่าเป็นผู้ห่างไกลจากภิกษุรูปนั้น ข้อนั้นเพราะเหตุไร? ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะว่าภิกษุรูปนั้นไม่เห็นธรรม ***เมื่อไม่เห็นธรรม ก็ชื่อว่าไม่เห็นเราตถาคต”*** ดังนี้

[๓] ฉ. มหามกุฏ ฯ ๔๖/๒๗๒/๕๘๑

จริงอยู่ บุคคลทั้งหลายตามที่กล่าวมาแล้วนี้ แม้ว่าจะเป็นผู้ท่องเที่ยวไปในที่ที่ใกล้ต่อพระศาสดาตลอดเวลาเช้า เวลาเย็น ก็ไม่ควรกล่าวถึงเขาเหล่านั้นว่าเป็นผู้อยู่ใกล้พระศาสดาด้วยเหตุเพียงเท่านั้น เช่นเดียวกัน คือ ก็ไม่ควรกล่าวว่าแม้พระศาสดาก็ทรงประทับอยู่ใกล้บุคคลเหล่านั้น ด้วยเหตุนี้พระผู้มีพระภาคทรงเป็นพระอรหันต์ เพราะทรงเป็นผู้ประทับอยู่ในที่ไกลแสนไกลจากบุคคลที่เป็นอสัตบุรุษทั้งหลาย ดังนี้

ในทำนองเดียวกัน พระผู้มีพระภาคได้รับการขนานพระนามว่าทรงเป็นพระอรหันต์เพราะภาวะที่พระองค์ทรงประทับอยู่ในที่ใกล้บุคคลผู้อบรมกายแล้ว เจริญศีลแล้ว เจริญจิตแล้ว เจริญปัญญาแล้วนั่นแหละ ทรงเป็นผู้อยู่ใกล้บุคคลผู้ละราคะ โทสะ โมหะได้ ฉลาดในธรรมของพระอริยเจ้า ได้รับคำแนะนำในธรรมของพระอริยเจ้า เห็นธรรมของพระอริยเจ้า และปฏิบัติชอบในธรรมของพระอริยเจ้าเหล่านั้น สมดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ใน ***สังฆาฏิสูตร*** นั่นแหละว่า

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้หากว่า ภิกษุพึงอยู่ในที่ไกลจากเราถึง ๑๐๐ โยชน์, แต่ว่าเธอนั้นมิได้เป็นผู้มากด้วยอภิชฌาไม่มีความกำหนัดอย่างแรงกล้าในกามคุณทั้งหลาย ไม่มีจิตพยาบาท ไม่มีความดำริด้วยใจอันชั่วร้าย มีสติเข้าไปตั้งไว้ มีสัมปชัญญะ มีจิตตั้งมั่นในอารมณ์เดียว มีการสำรวมอินทรีย์. เมื่อเป็นเช่นนั้น ภิกษุนั้นก็ชื่อว่าอยู่ในที่ใกล้เราทีเดียว และเราก็ชื่อว่าอยู่ในที่ใกล้ภิกษุนั้น. ข้อนั้น เป็นเพราะเหตุไร? ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย

เพราะว่าภิกษุรูปนั้นเห็นธรรม, ***เมื่อเห็นธรรม ก็ชื่อว่า เห็นเราตถาคต"*** ดังนี้.

เมื่อบุคคลเหล่าใดมีอัธยาศัยน้อมใจเชื่อไปในคำสอนของพระผู้มีพระภาคอันประณีตดี มีการปฏิบัติชอบ พระชินเจ้าชื่อว่าทรงเป็นผู้ใกล้ คือ ประทับอยู่ในที่ใกล้บุคคลเหล่านั้น ด้วยเหตุนี้พระผู้มีพระภาคจึงทรงพระนามว่า ***อะระหัง***

จริงอย่างนั้น พระอรหันตขีณาสพทั้งหลาย ผู้กำหนดรู้ขันธ์แล้ว ละกิเลสได้แล้ว เจริญมรรคแล้ว กระทำนิโรธให้แจ้งแล้ว โดยประการทั้งปวงเหล่านั้น ตลอดจนพระเสกขบุคคลผู้ที่ยังต้องศึกษาทั้งหลาย ผู้ยังไม่บรรลุและปรารถนาซึ่งความเกษม อันยอดเยี่ยม บุคคลทั้งหลายผู้มีการงานอันบริสุทธิ์ มีอัธยาศัยงดงาม ถึงพร้อมด้วยคุณ มีศรัทธา ศีล สุตะ(*การฟังพระสัทธรรม*) เป็นต้น พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้ที่พระอรหันตขีณาสพ เป็นต้นเหล่านั้น ไม่พึงละเว้น คือ ไม่พึงสละทิ้งแต่ควรอยู่ใกล้ แม้พระผู้มีพระภาคก็ไม่ทรงละเว้นจากบุคคลเหล่านั้น ทรงอยู่ใกล้บุคคลเหล่านั้น เพราะเหตุนั้น จึงทรงพระนามว่า ***อรหํ***

จริงอย่างนั้น พระอริยบุคคลทั้งหลายเพราะได้กระทำให้เห็นประจักษ์ซึ่งพระธรรมที่พระศาสดาทรงเห็นแล้ว จึงจัดเป็นผู้ที่ไม่ละเว้นไปจากพระสรีระ คือ ธรรมของพระศาสดา จึงเป็นเสมือนอยู่ใกล้พระศาสดาทีเดียว ดังที่**พระปิงคิยะเถระ**ได้กล่าวไว้ใน**คัมภีร์ขุททกนิกาย สุตตนิบาต**[๔] ว่า

---

[๔] ฉ. มหามกุฏ ฯ ๔๗/๔๔๓/๙๖๕

“ดูก่อน ท่านพราหมณ์ ข้าพเจ้าผู้ไม่ประมาท ย่อมเห็นพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นด้วยใจ ดุจเห็นด้วยตาอยู่ตลอดทั้งคืนทั้งวัน ข้าพเจ้านมัสการพระผู้มีพระภาคอยู่ตลอดคืนและวัน โดยกำหนดหมายรู้อยู่ว่า ไม่มีการพลัดพรากไปจากพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นได้เลย ศรัทธา ปีติ ใจ และสติของข้าพเจ้าก็ไม่คลาดเคลื่อนไปจากศาสนาของพระโคตมะ พระผู้มีปัญญาดุจแผ่นดินเสด็จไปสู่ทิศใดๆ ข้าพเจ้าก็เป็นผู้น้อมไปทางทิศนั้นๆ ทีเดียว” ดังนี้.

แม้กัลยาณปุถุชนโดยมากก็เป็นผู้มีศรัทธาไม่หวั่นไหวในพระศาสดาเช่นเดียวกัน โดยประการที่กล่าวแล้วนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น จึงทรงพระนามว่า ***อรหํ*** เพราะว่า บุคคลผู้ที่ปฏิบัติดีไม่พึงละเว้น ไม่พึงสละทิ้งพระองค์ แม้พระองค์เองก็ไม่ทรงละเว้น คืออยู่ใกล้บุคคลผู้ปฏิบัติดีเหล่านั้น ด้วยเหตุนี้บัณฑิตทั้งหลายจึงขนานพระนามพระผู้มีพระภาคผู้เป็นที่พึ่งของโลกว่า ***“อรหํ”*** คือ *เป็นผู้ไกลจากบุคคลผู้เป็นอสัตบุรุษและทรงอยู่ใกล้กับสัตบุรุษ* ดังนี้.

๒
สัมมาสัมพุทโธ
เป็นผู้ตรัสรู้ไญยธรรม คือ ธรรมที่ควรรู้ทั้งหลาย ด้วยพระองค์เองเป็นไปโดยชอบ

ขยายบท 'สัมมาสัมพุทโธ'

คำว่า **"สัมมา"** แปลว่า โดยชอบ หรือ ด้วยดี หมายถึงไม่วิปริตคลาดเคลื่อน

คำว่า **"สัมพุทโธ"** แปลว่า ทรงตรัสรู้ไญยธรรม คือ ธรรมที่ควรรู้ทั้งหลายทั้งปวงโดยไม่มีเหลือได้ด้วยพระองค์เอง

ฉะนั้น คำว่า **"สัมมาสัมพุทโธ"** จึงหมายถึง ความที่พระผู้มีพระภาคทรงหยั่งรู้ธรรมทั้งหลายทั้งปวง โดยไม่มีเหลือเป็นไปโดยชอบด้วยพระองค์เอง ทั้งนี้มีคำอธิบายว่า

คำว่า ***ธรรมทั้งหลายทั้งปวงนั้น*** ได้แก่ ***ไญยธรรม*** คือ ธรรมที่ควรรู้ ได้แก่ **จิต เจตสิก รูป นิพพาน** ตลอดจน**บัญญัติต่าง ๆ** ที่เป็นเหตุให้รู้ถึงเนื้อความเหล่านั้น ซึ่งการหยั่งรู้ในธรรมทั้งหลายทั้งปวงของพระพุทธองค์นั้นเป็นการหยั่งรู้สภาวะทั้งหมดโดยไม่มีเหลือ มิใช่เป็นการหยั่งรู้เพียงบางส่วนเท่านั้น

จริงอย่างนั้น เพราะพระผู้มีพระภาคทรงตรัสรู้ธรรมทั้งปวงโดยชอบด้วยพระองค์เอง กล่าวคือ

ทรงตรัสรู้อภิญไญยธรรม คือ ธรรมที่ควรรู้ยิ่งอันได้แก่ **สัจจธรรมทั้ง ๔** คือ จิต เจตสิก รูป นิพพาน ด้วยพระญาณอันวิเศษยิ่ง

ทรงตรัสรู้ปริญไญยธรรม คือ ธรรมที่ควรกำหนดรู้ทั้งหลาย ซึ่งหมายถึง **ทุกขอริยสัจจ์**

ทรงตรัสรู้ปหาตัพพธรรม คือ ธรรมที่ควรกำหนดละ ซึ่งหมายถึง **สมุทัย** ได้แก่ ตัณหาอันเป็นเหตุที่ทำให้ทุกข์เกิดขึ้น จริงอยู่ตัณหาจัดว่าเป็นเหตุที่เป็นประธานแห่งความวิจิตรของทุกข์ และเป็นเหตุแห่งความวิจิตรของกรรม

ทรงตรัสรู้สัจฉิกาตัพพธรรม คือ ธรรมที่ควรกระทำให้แจ้ง ซึ่งหมายถึง **นิโรธ** ได้แก่ ความดับแห่งทุกข์ คือนิพพาน

ทรงตรัสรู้ภาเวตัพพธรรม คือ ธรรมที่ควรเจริญ หมายถึง ***มรรคมีองค์ ๘*** ได้แก่ หนทางแห่งความดับทุกข์

ด้วยเหตุนี้ พระพุทธองค์จึงทรงตรัสกับ**เสลพราหมณ์** ไว้ใน ***เสลสูตรคัมภีร์ขุททกนิกาย สุตตนิบาต***[๕] ว่า

อภิญฺเญยฺยํ อภิญฺญาตํ ภาเวตพฺพญฺจ ภาวิตํ
ปาหตพฺพํ ปหีนํ เม ตสฺมา พุทฺโธสฺมิ พฺราหฺมณาติ.

แปลว่า *ดูก่อนพราหมณ์ ธรรมที่ควรรู้ยิ่ง เราก็ได้รู้ยิ่งแล้ว ธรรมที่ควรเจริญ เราก็ได้เจริญแล้ว และธรรมที่ควรละ เราก็ได้ละแล้ว เพราะเหตุนั้น เราจึงเป็นพุทธะ* ดังนี้.

จากพุทธพจน์ในบทนี้จะเห็นว่า การที่พระพุทธองค์ทรงปฏิญญา คือ แสดงยืนยันว่าพระองค์ทรงเป็น "**พุทธะ**" คือ เป็นผู้รู้นั้น ก็เพราะพระองค์ทรงหยั่งรู้ใน**สัจจะทั้ง ๔** คือ **ทุกข์**, **สมุทัย** (*เหตุให้เกิดทุกข์*) **นิโรธ** (*ความดับทุกข์*) **มรรค** (*ข้อปฏิบัติอันเป็นหนทางแห่งความดับทุกข์*) ก็ในบรรดาสิ่งที่ควรรู้นั้น อะไรๆ จะเป็นธรรมที่ควรรู้ยิ่งกว่า **อริยสัจจ์ ๔** ซึ่งเป็นความจริงอันประเสริฐ ๔ ประการนี้ เป็นไม่มี

เพราะฉะนั้น พระพุทธองค์ทรงกล่าวคำยืนยันว่าพระองค์

---

[๕] ฉ. มหามกุฏ ฯ ๔๗/๓๗๗/๕๑๙

ทรงเป็น "***พุทธะ***" เพราะพระองค์ทรงรู้แล้วซึ่งสิ่งที่ควรรู้แม้ทั้งหมด และอาการที่พระองค์ทรงหยั่งรู้นั้นก็เป็นการรับรู้โดยไม่มีข้อผิดพลาดแต่ประการใด

เพราะความที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้ธรรมทั้งหลายทั้งปวงเป็นไปโดยชอบและด้วยพระองค์เองนี้แหละ พระองค์จึงทรงบรรลุพระญาณที่เรียกว่า "***พระสัพพัญญุตตญาณ***" อันเป็นเหตุให้บัณฑิตทั้งหลายขนานพระนามพระผู้มีพระภาคว่า

พระสัพพัญญู คือ ผู้รู้ทุกสิ่งทุกอย่าง
พระสัพพวิทู คือ ผู้รู้แจ้งทุกสิ่งทุกอย่าง
พระสัมมาสัมพุทโธ คือ ผู้ตรัสรู้โดยชอบและเป็นไปด้วยพระองค์เอง

ก็ด้วยความที่พระพุทธองค์ทรงหยั่งรู้ทุกสิ่งทุกอย่างที่ควรรู้ด้วย "*พระสัพพัญญุตตญาณ*" นั่นเอง

ถ้าจะถามว่า "พระสัพพัญญุตตญาณ" คือ อะไร?

เฉลยว่า *พระสัพพัญญุตตญาณ* คือ พระปัญญาซึ่งเป็นความรู้แห่งความเป็นพระพุทธเจ้า ผู้ทรงรู้ซึ่ง **สังขตธรรม** คือ สภาวะธรรมที่ถูกปรุงแต่งด้วยปัจจัย ๔ ได้แก่ กรรม จิต อุตุ อาหาร

ธรรมที่ได้ชื่อว่าเป็น**สังขตธรรม**นั้นคือจิตเจตสิก(ธรรมที่ปรุงแต่งจิต) รูป ซึ่งสังขตธรรมนั้นมีลักษณะอยู่ ๓ ประการ คือ ๑. มีการเกิดขึ้น ๒. มีความเสื่อมไป ๓. มีความแปรปรวน

นอกจากนี้ พระพุทธองค์ก็ทรงรู้แจ้ง**อสังขตธรรม** คือ สภาวะธรรมที่ไม่ถูกปรุงแต่งด้วยปัจจัย ๔ ได้แก่ กรรม จิต อุตุ อาหาร ธรรมที่ได้ชื่อว่าเป็นอสังขตธรรมนั้น คือ **พระนิพพานและบัญญัติ**

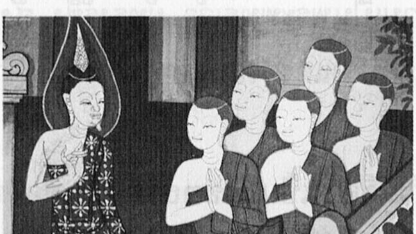
อสังขตธรรมนั้นมีลักษณะอยู่ ๓ ประการ คือ

๑.ไม่ปรากฏความเกิด ๒.ไม่ปรากฏความเสื่อม ๓.เมื่อตั้งอยู่ไม่ปรากฏความแปรปรวน

ความที่พระพุทธองค์ทรงหยั่งรู้สังขตธรรมและอสังขตธรรมทั้งปวง โดยไม่มีเหลือนี่เอง จึงเป็นที่มาของพระญาณที่เรียกว่า"**พระสัพพัญญุตตญาณ**" ดังที่**พระสารีบุตรเถระ**ได้กล่าวไว้ใน**คัมภีร์ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค**[๖] ว่า

"สพฺพสงฺขตมสงฺขตํ อนวเสสํ ชานาตีติ สพฺพญฺญุตฺตญาณํ"

แปลว่า "*ชื่อว่า พระสัพพัญญุตตญาณ เพราะมีเนื้อความว่ารู้สังขตธรรมและอสังขตธรรมทั้งปวงโดยไม่มีเหลือ*" ดังนี้

[๖] ฉ. มหามกุฏ ฯ ๖๘/๒๘๖/๑๕๔

เมื่อแสดงพระสัพพัญญุตตญาณแล้ว ก็ควรที่จะแสดงถึง **พุทธญาณ ๑๔ อย่าง** คือ ญาณในทุกข์ ๑ ญาณในทุกขสมุทัย ๑ ญาณในทุกขนิโรธ ๑ ญาณในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ๑ ญาณในอรรถปฏิสัมภิทามรรค ๑ ญาณในธรรมปฏิสัมภิทา ๑ ญาณในนิรุตติปฏิสัมภิทา ๑ ญาณในปฏิภาณปฏิสัมภิทา ๑ ญาณในความยิ่งและหย่อนแห่งอินทรีย์ ๑ ญาณในฉันทะเป็นที่นอนมาและกิเลสอันนอนเนื่องของสัตว์ทั้งหลาย ๑ ญาณในยมกปฏิหาริย์ ๑ ญาณในมหากรุณาสมบัติ ๑ พระสัพพัญญุตตญาณ ๑ อนาวรณญาณ ๑

บรรดาพระพุทธญาณ ๑๔ ประการนี้ พระญาณ ๘ อย่างข้างต้น เป็นญาณที่พระสาวกทั้งหลายสามารถบรรลุได้ แต่มีพระญาณ ๖ ประการที่จะสำเร็จเกิดขึ้นกับพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้น ไม่เป็นสาธารณะทั่วไปแม้แก่พระอรหันตสาวก รวมทั้งไม่สามารถเกิดขึ้นได้กับบุคคลผู้เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายด้วย

จริงอยู่ญาณบางอย่างเช่น "***ทิพพจักขุญาณ***" คือปัญญาที่ทำให้มีตาทิพย์ สามารถมองเห็นสิ่งต่างๆ ที่อยู่ในระยะไกลและเล็กที่สุดตลอดจนเห็นไปในสถานที่ที่ลี้ลับมิดชิดได้ หรือ "***ทิพพโสตญาณ***" คือ ปัญญาที่ทำให้มีหูทิพย์ สามารถได้ยินเสียงในที่ไกลๆ และได้ยินเสียงที่เบาที่สุดโดยไม่มีสิ่งใดสามารถปกปิดกีดขวางเสียงเหล่านั้นได้ หรือ "***ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ***" คือ ปัญญาที่เป็นเหตุให้ระลึกชาติที่เคยเกิดมาแล้วใน

ปางก่อนได้ หรือ "***อาสวักขยญาณ***" คือ ปัญญาที่เป็นเหตุให้สิ้นจากอาสวะกิเลสได้ เป็นต้น ญาณเหล่านี้สามารถมีได้ทั่วไปแม้ในพระอรหันตสาวก

แต่มีพระญาณอยู่ ๖ ประเภท ที่เกิดขึ้นเฉพาะกับพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้น ไม่เป็นสาธารณะทั่วไปกับพระสาวก พระญาณ ๖ ประเภทนั้น คือ

๑. พระสัพพัญญุตตญาณ คือ ปัญญาซึ่งความรู้แห่งความเป็นพระพุทธเจ้าผู้ทรงรู้ซึ่งสังขตธรรมและอสังขตธรรมทั้งปวงโดยไม่มีเหลือ คือ ทรงรู้ทุกสิ่งทุกอย่าง

๒. พระอนาวรณญาณ คือ ปัญญาอันหาเครื่องขวางกั้นมิได้ หมายความว่า ด้วยพระญาณนี้พระพุทธองค์จึงทรงหยั่งรู้ในสิ่งทั้งปวง โดยไม่มีอะไรติดขัด ขวางกั้น

ใน ***คัมภีร์ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค***[๗] พระสารีบุตรเถระได้แสดงว่า พระญาณทั้ง ๒ นี้จัดว่าเป็นญาณเดียวกัน แต่ที่แยกเป็น ๒ ญาณ ก็ด้วยอำนาจความต่างกันแห่งความเป็นไปแห่งอารมณ์ กล่าวคือ ***พระสัพพัญญุตตญาณ*** นั้นเป็นญาณที่สามารถรู้ได้ทุกสิ่งทุกอย่าง แต่เมื่อพระพุทธองค์ทรงประสงค์จะรู้เรื่องอะไรก็ทรงรู้ได้โดยไม่มีเครื่องขวางกั้นในสภาวะธรรมเหล่านั้น เพราะฉะนั้นจึงเรียกพระญาณนี้ว่า "***พระอนาวรณญาณ***" คือ พระปัญญาอันหาเครื่องขวางกั้นมิได้นี้ เพราะฉะนั้นสิ่งที่ควรรู้ก็มีประมาณเท่าใด พระญาณก็มีประมาณเพียงนั้น, พระญาณมีประมาณเท่าใด สิ่งที่ควรรู้ก็มีประมาณเท่านั้น,

---

[๗] ฉ. มหามกุฏ ฯ ๖๘/๒๘๖/๑๑๕๙

พระญาณมีสิ่งที่ควรรู้เป็นขอบเขต สิ่งที่ควรรู้ก็มีพระญาณเป็นขอบเขต.

๓. พระอินทริยปโรปริยัตตญาณ คือ ปัญญาที่กำหนดรู้ความยิ่งความหย่อนแห่งอินทรีย์ของสัตว์ทั้งหลาย

อธิบายว่า พระพุทธองค์ทรงเล็งเห็นกิเลสของสัตว์ทั้งหลายว่ามีมากหรือมีน้อย และย่อมทรงเห็นว่ามีอินทรีย์ คือ ปัญญาอ่อนหรือมีปัญญาแก่กล้า สัตว์ผู้นั้นพึงกระทำให้รู้ได้ง่ายหรือพึงกระทำให้รู้ได้ยาก ตลอดจนทรงรู้ถึงการสั่งสมบุพกรรมของบุคคลเหล่านั้น อันเป็นเหตุให้พระองค์ทรงสามารถจำแนกแจกธรรมออกสอนแก่เวไนยบุคคลได้เหมาะสมตามสมควรแก่อินทรีย์ สำหรับผู้ที่มีศรัทธามากหรือมีปัญญามาก เป็นต้น ซึ่งพระองค์ก็จะทรงสั่งสอนอนุโลมไปตามอัธยาศัยของบุคคลเหล่านั้น

๔. พระมหากรุณาญาณหรือพระมหากรุณาสมาปัตติญาณ คือ พระญาณที่พระพุทธองค์ทรงมีความกรุณาต่อสัตว์โลกทั้งหลาย

อธิบายว่า พระพุทธองค์เมื่อทรงข้ามพ้นจากความทรมานในการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏฏ์ เข้าถึงซึ่งความสงบ คือ พระนิพพาน ก็ทรงมีพระประสงค์ที่จะให้สัตว์โลกทั้งหลายข้ามพ้นจากความทรมานและได้เข้าถึงซึ่งความสงบ คือ พระนิพพานนั้นด้วย จึงทรงแผ่พระมหากรุณาญาณนี้ให้แก่สรรพสัตว์ทั้งหลาย แต่สำหรับพระสาวกทั้งหลายนั้น ถึงแม้จะมีความกรุณา มี

ความสงสารแก่สรรพสัตว์ทั้งหลายมากมายเพียงใดก็ตาม แต่จะมีกรุณาที่เป็นความสงสารเทียบเท่ากรุณาสมาปัตติญาณแห่งพระผู้มีพระภาคนั้นเป็นไม่มี เพราะเหตุนี้ พระพุทธองค์จึงทรงแผ่พระมหากรุณาไปยังสัตว์โลกได้โดยไม่มีขีดจำกัดเขตจบสิ้นก็ด้วยพระมหากรุณาสมาปัตติญาณนี้เอง

๕. พระอาสยานุสยญาณ คือ พระปัญญาที่รู้ถึงที่อาศัย ในที่นี้หมายถึงอนุสัย ได้แก่ กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในขันธสันดานของสัตว์ทั้งหลาย

อธิบายว่า เพราะพระญาณนี้จึงเป็นเหตุให้พระพุทธองค์ทรงรู้ถึงอัธยาศัย คือ ทรงรู้สภาพจิตใจของสัตว์ทั้งหลายว่าเป็นผู้มีความน้อมใจหนักไปในทางไหน เช่น บางคนก็มีใจน้อมไปในทิฏฐิ ความเห็นผิด หรือมีใจน้อมไปในพยาบาท คือ มักผูกโกรธ หรือมีใจน้อมไปในเนกขัมมะ คือ การออกบวช อย่างนี้เป็นต้น ตลอดจนทรงหยั่งรู้ถึงอนุสัยกิเลส ซึ่งเป็นกิเลสอย่างละเอียดที่นอนเนื่องอยู่ในขันธสันดานของสัตว์ทั้งหลาย และทรงรู้ว่าบุคคลใดเป็นอภัพพบุคคล คือ บุคคลประกอบด้วยธรรมอันเป็นเครื่องกั้น มีกรรม วิบาก กิเลส เป็นต้น อันเป็นเหตุให้บุคคลผู้นั้นไม่สามารถบรรลุธรรม บรรลุคุณวิเศษได้

๖. พระยมกปาฏิหาริยญาณ คือพระปัญญาที่สามารถทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ได้

ยมก แปลว่า เป็นคู่กัน หรือเป็นคู่ๆ

ปาฏิหาริย์ แปลว่า ความอัศจรรย์ สิ่งที่น่าอัศจรรย์

ยมกปาฏิหาริย์ ก็คือ ปาฏิหาริย์ที่พระพุทธองค์ทรงกระทำเป็นคู่ๆ เพื่อกำราบพวกเดียรถีย์ซึ่งเป็นนักบวชนอกพระพุทธศาสนา ยมกปาฏิหาริย์นี้ใน ***คัมภีร์อรรถสาลินี อรรถกถาธัมมสังคณี เรื่องนิทานกถา***[๘] พระพุทธโฆษาจารย์ได้กล่าวว่า

"ปาฏิหาริย์ที่พระองค์ทรงกระทำที่มหาโพธิบัลลังก์ก็ดี ที่สมาคมแห่งพระญาติก็ดี ที่สมาคมปาฏลีบุตรก็ดี ทั้งหมดได้เป็นเหมือนกับยมกปาฏิหาริย์ ยมกปาฏิหาริย์ที่พระพุทธองค์ทรงแสดงนั้น เช่น ทรงกระทำให้ไฟพุ่งออกจากพระวรกายเบื้องบน สายน้ำพุ่งออกจากพระวรกายเบื้องล่าง ไฟพุ่งเป็นลำออกจากพระวรกายเบื้องล่าง สายน้ำพุ่งออกจากพระวรกายเบื้องบนสลับกันไป หรือทรงกระทำไฟพุ่งออกจากพระเนตรเบื้องขวา สายน้ำพุ่งออกจากพระเนตรเบื้องซ้าย ไฟพุ่งออกจากพระเนตรเบื้องซ้าย สายน้ำพุ่งออกจากพระเนตรเบื้องขวา สลับกันไปอย่างนี้เป็นต้น ซึ่งยมกปาฏิหาริย์นี้มีเพียงพระพุทธเจ้าเท่านั้นที่ทรงกระทำได้ พระสาวกทั้งหลายไม่สามารถที่จะบรรลุได้"

ด้วยเหตุที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประกอบด้วยพระญาณทั้ง ๖ ตามที่กล่าวมาแล้วนี้ พระองค์จึงทรงได้รับการขนานพระนามว่า "***อตุล***" คือ หาผู้เทียบเสมอมิได้

ส่วนพระพุทธคุณบทที่ ๒ นี้ การที่พระองค์ทรงพระนามว่า "***สัมมาสัมพุทโธ***" ก็เพราะความที่พระองค์ทรงตรัสรู้ธรรมทั้งหลายทั้งปวงเป็นไปโดยชอบ คือ โดยถูกถ้วนไม่วิปริตผิดพลาด

---

[๘] ฉ. มหามกุฏ ฯ ๗๕/๓๓

ด้วยพระองค์เอง เหมือนอย่างที่พระพุทธโฆษาจารย์ได้ประกอบคำอธิบายไว้ใน ***คัมภีร์วิสุทธิมรรค*** ว่า พระพุทธองค์ตรัสรู้ธรรมที่ควรทั้งปวงโดยชอบและโดยพระองค์เอง กล่าวคือ

ทรงหยั่งรู้ว่า ชราและมรณะว่าเป็น *ทุกขสัจจ์*,

ชาติ คือ ความเกิดเป็น *สมุทัยสัจจ์*,

ความสลัดออกไปซึ่งธรรมทั้ง ๒ ประการ นั้นเป็น *นิโรธสัจจ์*,

ปฏิปทาข้อปฏิบัติอันเป็นเครื่องรู้ชัดซึ่งนิโรธเป็น *มรรคสัจจ์*

ด้วยเหตุนี้พระผู้มีพระภาคจึงได้รับการขนานพระนามว่า **"สัมมาสัมพุทโธ"** เพราะความที่พระองค์ตรัสรู้ธรรมทั้งปวงที่รวมกันหรือแยกกัน, เป็นไปคราวเดียวกันหรือเป็นไปตามลำดับตามสมควรแก่พระประสงค์ เป็นไปโดยชอบ และด้วยพระองค์เอง ตามนัยดังที่ได้พรรณนามาแล้วนี้.

๓

วิชชาจะระณะสัมปันโน

เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยความรู้และความประพฤติ

ขยายบท 'วิชชา'

คำว่า "**วิชชา**" แปลว่า ***ความรู้หรือความรู้แจ้ง*** ได้แก่ ปัญญาที่ทำให้เข้าใจสภาวธรรมต่าง ๆ ถูกต้องตามความเป็นจริง ดังที่พระธรรมปาลเถระได้แสดงไว้ใน***คัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา ฎีกาวิสุทธิมรรค***[๙] ว่า

อตฺตโน ปฏิปกฺขสฺส วิชฺฌนฏฺเฐน วิชฺชา

แปลว่า "*ที่ชื่อว่า **วิชชา** เพราะมีความหมายว่า ทิ่มแทงธรรมอันเป็นปฏิปักษ์ของตน.*"

หรือที่ชื่อว่า ***วิชชา*** เพราะมีความหมายว่า *ทำลายกองความมืด คือ โมหะ*

อธิบายว่า ภาวะซึ่งไม่รู้ไม่เข้าใจสภาพธรรมตามความเป็นจริงหรือความลุ่มหลงเหล่านี้ชื่อว่า **โมหะ** ซึ่งโมหะนั้นท่านเปรียบเสมือนความมืดบอด ส่วนวิชชาอันได้แก่ตัวปัญญานี้ท่านเปรียบเสมือนแสงสว่าง

---

[๙] ฉ. ภูมิพโล ๒/๑๓๓/๓๙๕

ฉะนั้น เมื่อแสงสว่างเกิดขึ้น ย่อมกำจัด ย่อมทำลายความมืดลงฉันใด วิชชาคือตัวปัญญาเมื่อเกิดขึ้น ก็ย่อมกำจัดโมหะคือความมืดบอดให้สิ้นไปฉันนั้น

โมหะนี้บางทีท่านก็เรียกว่า**อวิชชา** เพราะเป็นไปตรงกันข้ามกับวิชชา และเพราะความที่ธรรม ๒ ประการนี้เป็นปฏิปักษ์เป็นข้าศึกต่อกัน เมื่อวิชชาเกิดขึ้นจึงมีการกำจัด มีการทำลาย มีการทิ่มแทงโมหะหรืออวิชชา ซึ่งเป็นธรรมที่เป็นปฏิปักษ์กับตน

อีกประการหนึ่ง ที่ชื่อว่า **วิชชา** เพราะเป็นการได้สิ่งที่ควรได้ ถ้าจะถามว่า สิ่งที่ควรได้นั้นคืออะไร?

เฉลยว่า สิ่งที่ควรได้นี้ก็คือ เป็นการได้ความเข้าใจสภาพธรรมตามความเป็นจริงหรือไม่วิปริตคลาดเคลื่อนนั้นเอง อีกทั้งวิชชาที่ได้มานั้นก็เป็นธรรมที่มีสภาพบริบูรณ์ เพราะไม่มีความขาดตกบกพร่อง ฉะนั้น วิชชาหรือปัญญานี้เป็นสิ่งที่พวกเราทั้งหลายพึงแสวงหา

ด้วยเหตุดังที่พรรณนามานี้คำว่า **วิชชา** ในที่นี้จึงต่างจากคำว่า วิชาภูมิศาสตร์ วิชาประวัติศาสตร์ หรือวิชาวิทยาศาสตร์ในความหมายของภาษาไทยเรา เพราะในภาษาไทยคำว่าวิชานั้นเป็นเรื่องเกี่ยวกับวิชาการทางโลก

ส่วนคำว่าวิชชาในความหมายของธรรมะนั้นเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับ**ปัญญาทางธรรม**

วิชชา ๓

สำหรับคำว่า **วิชชา** *ในพระพุทธคุณบทที่ ๓ นี้ มุ่งหมายถึง***วิชชา ๓** *หรือ***วิชชา ๘** *เพราะว่าใน* ***ภยเภรวสูตรแห่งคัมภีร์มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์***[๑๐] พระพุทธองค์ได้ตรัสกับ**ชาณุโสณีพราหมณ์** ถึง**วิชชา ๓** อันได้แก่

๑. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ คือ ปัญญาที่เป็นเหตุให้ระลึกชาติที่เคยเกิดในกาลก่อนได้ ดังพุทธวจนะที่ว่า

"ดูก่อนพราหมณ์ เรานั้น ย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือ ระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง ร้อยชาติบ้าง พันชาติบ้าง แสนชาติบ้าง ฯลฯ ดูก่อนพราหมณ์ วิชชาที่ ๑ นี้แลเราได้บรรลุแล้วในปฐมยามแห่งราตรี เมื่อกำจัดอวิชชาเสียได้วิชชาก็เกิด เมื่อกำจัดความมืดเสียได้ความสว่างก็เกิด เหมือนเมื่อบุคคลผู้ไม่ประมาท มีความเพียร เผากิเลสให้เร่าร้อน ส่งตนไปแล้วอยู่ ฉะนั้น"

สำหรับผู้ที่ได้ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ นี้ พอ**เห็นจุติ** คือ การตายในอัตภาพหนึ่งแล้ว ก็จะ**เห็นปฏิสนธิ** คือ การเกิดในอัตภาพอื่นที่ถัดไปได้ แต่มิใช่ว่าจะเห็นการตายการเกิดของตนเองเท่านั้น เพราะแม้แต่การเกิดการตายของผู้อื่นก็สามารถรู้ได้

ในบรรดา**บุคคล ๖ จำพวก** ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ย่อมมีแตกต่างกันออกไป คือ

---

[๑๐] ฉ. มหามกุฏ ฯ ๑๗/๔๘/๒๗๐

๑.๑ *พวกเดียรถีย์* ซึ่งเป็นนักบวชนอกพระพุทธศาสนา ย่อมระลึกชาติได้เพียง ๔๐ กัปป์เท่านั้น ไม่สามารถระลึกชาติให้ยิ่งไปกว่านั้นได้ เพราะเหตุว่า สมาธิของพวกเดียรถีย์นั้นมีกำลังอ่อน เนื่องจากปัญญาที่เกิดขึ้นนั้นปราศจากการกำหนด **รูป–นาม** เมื่อมิได้บำเพ็ญวิปัสสนาด้วย ปัญญาที่เกิดขึ้นนั้นจึงเป็นปัญญาที่ทุรพล คือมีกำลังอ่อนไป

๑.๒ *พระปกติสาวก* คือ พระอริยสาวกของพระพุทธเจ้าทั่วๆ ไป ย่อมระลึกชาติได้ ๑๐๐ กัปป์ จนถึง ๑,๐๐๐ กัปป์เลยทีเดียว ทั้งนี้ก็เพราะปัญญาของท่านประกอบด้วยการเจริญวิปัสสนาจึงเป็นปัญญาที่มีกำลังมาก เข้าถึงความกล้าแข็ง

๑.๓ *พระมหาสาวก ๘๐ องค์* มีพระมหากัสสปะ พระอานนท์และพระอนุรุทธ เป็นต้น ย่อมระลึกชาติได้ ๑ แสนกัปป์

๑.๔ *พระอัครสาวกทั้ง ๒ องค์* คือ พระสารีบุตรเถระและพระโมคคัลลานะเถระ ย่อมระลึกชาติได้ ๑ อสงไขยกับแสนกัปป์

๑.๕ *พระปัจเจกพุทธเจ้า* ย่อมสามารถระลึกชาติได้ ๒ อสงไขย กับ แสนกัปป์

๑.๖ *พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย* เป็นธรรมดาว่าการระลึกชาติของพระองค์นั้นย่อมระลึกได้โดยไม่มีขอบเขต ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่า ขอบเขตแห่งพุทธวิสัยนั้นย่อมไม่มี เช่นเดียวกันกับ "***พระสัพพัญญุตตญาณ***" เพราะมีคำอธิบายว่า "***ยาวตุตกํ เญยฺยํ, ตาวตุตกํ ญาณํ***" แปลว่า สิ่งที่ควรรู้มีประมาณเพียงใด พระญาณคือพระปัญญาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็มีเพียงนั้น

ฉะนั้น เมื่อพระพุทธองค์ ทรงมีพระประสงค์จะรู้สิ่งใด ๆ ก็ทรงรู้สิ่งนั้น ๆ ได้แม้ทั้งหมดทีเดียว ด้วยเหตุนี้ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ คือ พระปัญญาที่เป็นเหตุให้ระลึกชาติได้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นจึงไม่มีขอบเขตอย่างนี้

๒. จุตูปปาตญาณ คือ ปัญญาที่กำหนดจุติและอุบัติของสัตว์ทั้งหลาย

คำว่า **จุติ** แปลว่า *การเคลื่อน, การแตกดับ, การตาย* หมายถึงการตายหรือการเคลื่อนจากภพเก่า

ส่วนคำว่า **อุบัติ** แปลว่า *การเกิดหรือความบังเกิดขึ้น* หมายถึง การเกิดขึ้นอันเป็นการตั้งต้นในภพใหม่นั่นเอง ฉะนั้น *จุตูปปาตญาณ* จึงหมายถึง ปัญญาที่กำหนดรู้จุติและปฏิสนธิของสัตว์ทั้งหลายว่ามีความประณีตหรือเลวทรามต่างกัน โดยความเป็นผู้มีผิวพรรณดีหรือมีผิวพรรณทราม เป็นผู้ได้ดีหรือตกยาก จะไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก หรือจะเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เหล่านี้เป็นต้น แท้จริงแล้วการเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์เหล่านั้นก็ล้วนแล้วแต่เป็นไปด้วยอำนาจของอกุศลกรรมและกุศลกรรมที่ตนได้กระทำไว้ทั้งสิ้น ก็เพราะมีการเห็นอย่างนี้ วิชชาที่ ๒ นี้บางทีท่านจึงเรียกว่า ***"ทิพพจักขุญาณ"*** เพราะเป็นเหมือนตาทิพย์ โดยทิพพจักขุญาณนี้มีการกระทำกิจ คือ การเห็นที่พิเศษ ซึ่งในบรรดาบุคคลผู้ได้จุตูปปาตญาณหรือทิพพจักขุญาณนี้จะมีใครได้เสมอเหมือนกับพระพุทธเจ้าทั้งหลายนั้นเป็นไม่มี เพราะพระพุทธองค์ย่อมมีจุตูปปาตญาณ

ยอดยิ่งกว่าบุคคลทั้งหลาย และวิชชาที่ ๒ นี้ พระพุทธองค์ทรงบรรลุในมัชฌิมยาม คือ ยามที่ ๒ แห่งราตรีที่พระองค์ตรัสรู้นั่นเอง

๓. อาสวักขยญาณ คือ ปัญญาที่หยั่งรู้ในธรรมอันเป็นที่สิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย

คำว่า ***อาสวะ*** หมายถึง **ธรรมชาติที่เป็นเครื่องประกอบให้สัตว์ทั้งหลายติดอยู่ในสังสารวัฏฏ์** อันเป็นการเวียนเกิดเวียนตาย ซึ่งอาสวะนี้ได้แก่ ความข้อง ความติด ความยินดีพอใจ ความเห็นผิด และความลุ่มหลง นั่นเอง

ปัญญาซึ่งหยั่งรู้ในธรรมอันเป็นที่สิ้นไปแห่งอาสวะนี้ก็คือ **อรหัตตมรรค** เพราะเมื่ออรหัตตมรรคเกิดขึ้นแล้วย่อมทำลายอาสวะให้พินาศย่อยยับไป ด้วยเพราะอรหัตตมรรคเกิดขึ้นเองจึงได้ชื่อว่า **มีการแทงตลอดซึ่งทุกขสัจจ์** แม้ทั้งหมดว่า ทุกข์มีจำนวนเท่านี้ ไม่ยิ่งไปกว่านี้ เป็นการรู้แจ้งตามความเป็นจริงในลักษณะที่แท้จริง **มีการแทงตลอดซึ่งตัณหา** คือ ความยินดีพอใจ ซึ่งเป็นเหตุให้ทุกข์เกิดว่า นี้เป็นทุกขสมุทัย เมื่อได้รู้ ได้ทราบสัจจะทั้งสองประการนี้แล้ว ก็ชื่อว่าได้การ**แทงตลอดพระนิพพาน** อันเป็นสภาวะที่ปราศจากทุกข์และเหตุให้เกิดทุกข์ ว่านี้เป็นทุกขนิโรธ คือความดับทุกข์ ซึ่งการที่จะเป็นเช่นนี้ได้ก็ต้องทราบ ต้องรู้โดยมีการ**แทงตลอดซึ่งอริยมรรค** คือหนทางที่จะให้บรรลุถึงพระนิพพานนั้นว่านี้เป็นทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา คือ ข้อปฏิบัติเพื่อให้ถึงซึ่งความดับทุกข์เหล่านั้น

สำหรับวิชชาที่ ๓ นี้ พระพุทธองค์ทรงบรรลุในปัจฉิมยาม คือ ยามสุดท้ายแห่งราตรีที่พระองค์ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณนั้นเอง

เหล่านี้แหละที่ชื่อว่า เป็น**วิชชา ๓** ในพระพุทธคุณบทที่ ๓ นี้ที่ปรากฏอยู่ใน **"ภยเภรวสูตร"** แต่ใน **"อัมพัฏฐสูตร"** พระพุทธองค์ทรงแสดงถึง**วิชชา ๘**

เมื่อเป็นเช่นนี้ก็อาจจะมีผู้สงสัยว่า การแสดงเรื่องเดียวกันในสูตรทั้งสองนั้นจะขัดแย้งกันหรือไม่ ขัดกันหรือไม่?

เฉลยว่า ไม่ขัดกัน โดยพระฎีกาจารย์ได้แสดงไว้ใน คัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา ฎีกาวิสุทธิมรรค ว่า การที่พระพุทธองค์ทรงแสดง **วิชชา ๓** ใน **"ภยเภรวสูตร"** และทรงแสดง**วิชชา ๘** ใน **"อัมพัฏฐสูตร" นั้นก็เป็นการแสดงโดยอนุโลมตามอัธยาศัยแห่งเวไนยสัตว์ที่กำลังฟังธรรมอยู่นั่นเอง** เพราะว่าพระพุทธองค์ทรงมี **"พระอาสยานุสยญาณ"** คือพระปัญญาที่รู้ถึงอนุสัยกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในขันธสันดานของสัตว์ทั้งหลาย

ฉะนั้น การแสดงธรรมของพระองค์ จึงทรงคำนึงถึงอัธยาศัยของผู้ฟัง ว่าจะแสดงธรรมอย่างไรให้ผู้ฟังบรรลุและได้รับประโยชน์ด้วยเหตุนี้พระองค์จึงทรงแสดงวิชชา ๓ และวิชชา ๘ ตามสมควรแก่อัธยาศัยของผู้รับฟังอย่างนี้

วิชชา ๘

ใน *"อัมพัฏฐสูตร" แห่งคัมภีร์ทีฆนิกาย สีลขันธ์วรรค*[๑๑] พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงธรรมโปรด **อัมพัฏฐมาณพ** ซึ่งเป็นศิษย์ของพราหมณ์ชื่อ**โปกขรสาติ** โดยพระพุทธองค์ทรงแสดงเกี่ยวกับ**วิชชา ๘** คือ

๑. วิปัสสนาญาณ คือปัญญาที่พิจารณารู้แจ้งซึ่งสังขารทั้งหลาย ได้แก่ รูปนามโดยความเป็นไตรลักษณ์ คือ เป็น **อนิจจัง** ไม่เที่ยง, **ทุกขัง** เป็นทุกข์, **อนัตตา** ไม่ใช่อัตตาตัวตน ซึ่งวิปัสสนาญาณ คือ ปัญญาที่มีการรู้แจ้งนี้มีความต่างกันออกไปเป็นชั้นๆ อย่างต่อเนื่องที่เรียกว่า วิปัสสนาญาณ ๑๖ โดยเป็นไปตามลำดับ

---

[๑๑] ฉ. มหามกุฏ ฯ ๑๑/๑๖๒/๕๑๒

๒. มโนมยญาณ หรือ **มโนมยิทธิญาณ** ได้แก่ ฤทธิ์ที่สำเร็จได้ด้วยใจ กล่าวคือ สามารถเนรมิตร่างกายให้ผุดออกมาจากกายของตน โดยที่ร่างกายเดิมยังคงอยู่ตามปกติ เสมือนหนึ่งการชักดาบออกจากฝัก หรือเปรียบเสมือนงูที่ลอกคราบ

๓. อิทธิวิธญาณ คือ ปัญญาที่กำหนดทั้งกายและจิตเข้าด้วยกันในความสำเร็จ คำว่า **อิทธิ** นี้แปลว่า ความสำเร็จ ซึ่งคนไทยเรามักจะพูดรวมๆ ว่าอิทธิฤทธิ์

ถ้าจะถามว่า อิทธวิธญาณเป็นอย่างไร

เฉลยว่า คือ การอธิษฐานจิตด้วยความสามารถแห่งกาย เช่น คนๆ เดียวทำให้เป็นหลายร้อยหลายพันคนได้ หรือแปลงตัวเป็นเด็ก เป็นพญานาค เป็นพรหม เป็นกองทัพได้ เหล่านี้เป็นต้น หรืออธิษฐานกายด้วยความสามารถแห่งจิต เช่น หายตัว เดินผ่านทะลุฝาทะลุกำแพงทะลุภูเขา หรือไปปรากฏตัวในสถานที่ต่างๆ ตามที่ต้องการได้ หรือแม้แต่เหาะไปในอากาศเหมือนนก หรือแสดงฤทธิ์ที่มีอานุภาพมากด้วยฝ่ามือ เช่น เอามือลูบคลำพระจันทร์พระอาทิตย์ได้ เหล่านี้เป็นต้น

๔. ทิพพโสตญาณ คือ ปัญญาในความหยั่งรู้ซึ่งนิมิต คือเสียงในความเป็นไปต่างๆ ได้แก่ การมีหูทิพย์ สามารถได้ยินเสียงที่ไกลๆหรือเสียงที่เบาที่สุด เช่น เสียงมด เสียงปลวก ที่อาศัยอยู่ในบ้านซึ่งผู้อื่นไม่อาจได้ยินได้ อีกทั้งสามารถฟังเสียงที่เป็นทิพย์ของเทวดาและพรหมทั้งหลายได้ด้วย

๕. เจโตปริยญาณ คือ ปัญญาที่มีความหยั่งรู้จริยาสามารถกำหนดรู้ภาวะจิตของผู้อื่นได้ ว่าในขณะนี้บุคคลผู้นี้กำลังคิดอะไรอยู่ ถ้าจะถามว่า การหยั่งรู้สภาวะจิตของผู้อื่นนี้จะรู้ได้อย่างไร? ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องนี้มีคำอธิบายอยู่ใน ***คัมภีร์สัทธรรมปกาสินี อรรถกถาแห่งขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค***[๑๒] ว่า

แท้จริงแล้ว **เจโตปริยญาณ** คือ ปัญญาที่มีความหยั่งรู้สามารถกำหนดภาวะจิตของผู้อื่นได้นี้ จำเป็นต้องอาศัยทิพพจักขุญาณ ได้แก่ ปัญญาที่เป็นเหตุให้มีตาทิพย์นั้นเป็นเบื้องต้น โดยบุคคลผู้นั้นพึงขยายอาโลกกสิณที่มีสีขาว ทำการสำรวจตรวจดูสีแห่งโลหิตซึ่งอาศัยอยู่ในหทัยวัตถุรูป คือ รูปหัวใจของบุคคลที่ตนเองประสงค์จะรู้ว่าโลหิตมีสีอะไร เพื่อเป็นการตรวจสอบดูจิตของบุคคลผู้นั้น พึงทราบว่าโลหิตที่หล่อเลี้ยงหทัยวัตถุรูปอยู่นั้น

เมื่อใดที่กุศลจิตอันประกอบด้วยโสมนัสเวทนากำลังเกิดขึ้น โลหิตย่อมมีสีแดงคล้ายกับสีแห่งผลไทรสุก, เมื่อใดที่อกุศลจิตอันประกอบด้วยโสมนัสเวทนากำลังเกิดขึ้น ในเวลานั้นโลหิตย่อมขุ่นมัว, เมื่อใดที่โทสะจิตอันประกอบด้วยความเสียใจกำลังเกิดขึ้นอยู่ โลหิตนั้นย่อมเปลี่ยนเป็นสีดำ โดยจะขุ่นมัวมากขึ้นจนมีสีเหมือนกับลูกหว้าสุก, ส่วนเมื่อใดกุศลจิตที่เกิดขึ้น เป็นไปพร้อมด้วยอุเบกขาเวทนา โลหิตที่ว่านี้ก็ย่อมมีความผ่องใสโดยจะมีสีใสเหมือนกับน้ำมันงา, และเมื่อใดที่อกุศลจิตที่เกิดขึ้นเป็น

---

[๑๒] ฉ. มหามกุฏ ฯ ๖๘/๒๕๕/๙๗๖

ไปร่วมด้วยกับอุเบกขาเวทนา ในเวลานั้น โลหิตนั้นนั่นแหละย่อมขุ่นมัว.

ก็เพราะได้อาศัย**ทิพพจักขุญาณ** สำรวจตรวจดูสีของโลหิตในหทัยวัตถุของบุคคลอื่นอย่างนี้ จึงสามารถกำหนดหยั่งรู้ภาวะจิตของบุคคลอื่นได้ ปัญญาที่มีการหยั่งรู้จริยา สามารถกำหนดรู้ภาวะจิตของผู้อื่นได้นี้แหละ เรียกว่า***"เจโตปริยญาณ"***

๖. ***ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ*** คือปัญญาที่เป็นเหตุให้ระลึกชาติที่เคยเกิดในกาลก่อนได้

๗. ***จุตูปปาตญาณ*** คือปัญญาที่กำหนดรู้จุติและอุบัติของสัตว์ทั้งหลาย หรือ เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า **ทิพพจักขุญาณ** คือปัญญาที่เป็นเหตุให้มีตาทิพย์

๘. ***อาสวักขยญาณ*** คือ ปัญญาที่หยั่งรู้ในธรรมอันเป็นที่สิ้นไปแห่งอาสวะกิเลสทั้งหลาย

ซึ่งวิชชาทั้ง ๓ ข้างปลายนี้ ได้กล่าวไปแล้วตอนที่แสดงถึงวิชชา ๓ จึงไม่จำเป็นที่จะต้องแสดงซ้ำอีก

ขยายบท ‘จะระณะสัมปันโน’

คำว่า **“จะระณะ”** แปลว่า **การไป หรือการเที่ยวไป ซึ่งในที่นี้หมายถึงความประพฤติ** ก็เพราะความที่พระพุทธองค์ทรงเป็นผู้มีความถึงพร้อมด้วยความประพฤติด้วยการปฏิบัติ โดยที่ความประพฤติและการปฏิบัติของพระองค์นั้นบริบูรณ์ ไม่มีความขาดตกบกพร่อง

จรณะ หรือความประพฤติที่ว่านี้มี ๑๕ ประการ คือ

๑. *สีลสัมปทา* ทรงถึงพร้อมด้วยศีล คือ มีความสำรวมในศีล มีศีลที่บริสุทธิ์บริบูรณ์

๒. *อินทริยสังวร* ทรงเป็นผู้มีความสำรวมคุ้มครองอินทรีย์ในทวารทั้ง ๖ คือ มีความสำรวมในตา หู จมูก ลิ้น กาย และ ใจ ในการรับรู้อารมณ์ทั้ง ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รู้รสสัมผัส ตลอดจนความรู้สึกนึกคิดต่างๆ อย่างดีเยี่ยม

๓. *โภชเนมัตตัญญุตา* ความเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภคอาหารแต่พอควร ไม่มากเกินไป

๔. ***ชาคริยานุโยค*** การประกอบเนืองๆ ซึ่งความเพียรเป็นเครื่องตื่นอยู่เสมอ คือ ไม่ทรงยินดีในการนอนมากนัก กล่าวคือ แม้จะมีการนอนก็ทรงกำหนดไว้ในใจถึงเวลาที่จะตื่น

๕. ***ศรัทธา*** ความเชื่อ ความเลื่อมใส

๖. ***สติ*** มีสติ คือมีการระลึกในอารมณ์ที่เกี่ยวด้วยกุศลธรรมอยู่เสมอ

๗. ***หิริ*** มีความละอายแก่ใจในการงานอันเป็นทุจริต

๘. ***โอตตัปปะ*** มีความเกรงกลัว สะดุ้งกลัวต่อการงานอันเป็นทุจริต

๙. ***วิริยะ*** มีความเพียรพยายามในการงานที่เป็นกุศล

๑๐. ***พาหุสัจจะ*** มีความเป็นพหูสูต คือ เป็นผู้มีความทรงจำมาก รอบรู้สภาวะธรรมต่างๆ เป็นไปด้วยดี

๑๑. ***ปัญญา*** มีปัญญาหยั่งรู้สภาวะธรรมตามความเป็นจริง

๑๒. ***รูปาวจรปฐมฌาน*** คือ ฌานที่ ๑ ซึ่งประกอบด้วยองค์ฌาน ๕ คือ วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา

๑๓. ***รูปาวจรทุติยฌาน*** คือ ฌานที่ ๒ ซึ่งประกอบด้วยองค์ฌาน ๓ คือ ปีติ สุข เอกัคคตา

๑๔. ***รูปาวจรตติยฌาน*** คือ ฌานที่ ๓ ซึ่งประกอบด้วยองค์ฌาน ๒ คือ สุข เอกัคคตา

๑๕. ***รูปาวจรจตุตถฌาน*** คือ ฌานที่ ๔ ซึ่งประกอบด้วยองค์ฌาน ๒ คือ อุเบกขา เอกัคคตา

สำหรับ**จะระณะ** คือ ความประพฤติ ๑๕ ประการนั้น **ธรรม ๗ ประการ** คือ ศรัทธา สติ หิริ โอตตัปปะ วิริยะ พาหุสัจจะและปัญญา นี้รวมเรียกว่า **พระสัทธรรม ๗ ประการ** หมายถึงเป็นธรรมของสัตบุรุษทั้งหลาย ซึ่งเป็นผู้สงบจากบาปอกุศลทั้งหลาย การแสดงพระสัทธรรม ๗ ประการนี้ จึงเป็นการแสดงแบบกลาง ๆ ทั่ว ๆ ไป

ข้อธรรม ๔ ประการคือ สีลสัมปทา อินทริยสังวร โภชเนมัตตัญญุตา และชาคริยานุโยค จัดว่าเป็นองค์ประกอบของความประพฤติด้วย รวม ๑๑ ประการนี้ ท่านจัดเป็นแผนกหนึ่ง

ส่วนรูปฌานทั้ง ๔ ท่านก็รวมอยู่ในจะระณะ ๑๕ นั้นด้วย แต่จัดไว้เป็นอีกแผนกหนึ่ง

ในพระพุทธคุณบทนี้ที่กล่าวว่า พระพุทธองค์ทรงเป็น **ผู้ถึงพร้อมด้วยวิชชาและจะระณะ**นั้น วิชชา ๓ หรือ วิชชา ๘ ประการตลอดจนจะระณะ คือ ความประพฤติทั้ง ๑๕ ข้อนี้ แม้ในพระอริยสาวกทั้งหลายก็อาจมีได้ แต่การถึงพร้อมด้วยวิชชาและจะระณะของพระอริยสาวกเหล่านั้น ก็ไม่เหมือนอย่างของพระผู้มีพระภาค

ในความถึงพร้อมทั้ง ๒ อย่างของพระผู้มีพระภาคนั้น

- **ความถึงพร้อมด้วยวิชชา** กระทำความเป็นพระสัพพัญญู *(ผู้รู้ทุกอย่าง)* แห่งพระผู้มีพระภาคให้เต็มเปี่ยมและเป็นการประกาศความยิ่งใหญ่แห่งพระปัญญาของพระศาสดา
- **ความถึงพร้อมด้วยจรณะ** กระทำความเป็นผู้มีพระมหากรุณาธิคุณให้เต็มเปี่ยมและเป็นการประกาศความยิ่งใหญ่แห่งพระกรุณาของพระศาสดาด้วย

ในธรรม ๒ ประการ คือ วิชชาและจะระณะนั้น

พระผู้มีพระภาคทรงถึงซึ่งความเป็นพระธรรมราชาด้วยพระปัญญา ทรงสั่งสอน ทรงแบ่งปันธรรมนั้นด้วยพระมหากรุณา

ทรงเบื่อหน่ายในสังสารทุกข์ด้วยพระปัญญา ทรงอดทนต่อสังสารทุกข์ด้วยพระมหากรุณา

ทรงกำหนดรู้ทุกข์ของผู้อื่นด้วยพระปัญญา และทรงปรารภการบำบัดทุกข์ของผู้อื่นด้วยพระมหากรุณา

ทรงข้ามพ้นจากสังสารทุกข์ได้เองด้วยพระปัญญา ทรงยังสรรพสัตว์ทั้งหลายให้ข้ามพ้นสังสารทุกข์ด้วยพระมหากรุณา

ทรงสำเร็จความเป็นพระพุทธเจ้าด้วยพระปัญญา ทรงสำเร็จพระพุทธกิจด้วยพระมหากรุณา

ทรงมีความเป็นอัตตนาถะ คือ เป็นที่พึ่งของตนเองด้วยพระปัญญา ทรงมีความเป็นโลกนาถะ คือ เป็นที่พึ่งของชาวโลกด้วยพระมหากรุณา

ดังที่พรรณนามานี้จะเห็นได้ว่า พระผู้มีพระภาคทรงรู้จักสิ่งที่เป็นประโยชน์และมิใช่ประโยชน์แก่สรรพสัตว์ทั้งหลาย ก็ด้วยความที่ทรงเป็นพระสัพพัญญู *(ผู้รู้ทุกอย่าง)* พระองค์จึงทรงหลีกเลี่ยงจากสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์นั้นเสียด้วยพระปัญญา และทรงยังสรรพสัตว์ทั้งหลายให้รู้จักประโยชน์ด้วยพระมหากรุณา จึงทรงชี้นำให้ทำแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ ก็เพราะความที่ทรงเป็นผู้มีพระปัญญาอย่างยอดเยี่ยม ทรงเป็นผู้มีพระมหากรุณาอย่างยอดเยี่ยมอย่างนี้ พระองค์จึงได้รับการยกย่องสรรเสริญว่า ***วิชชาจะระณะสัมปันโน*** คือทรงเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชชา ๓ วิชชา ๘ และจะระณะ คือ ความประพฤติอันยอดเยี่ยม ๑๕ ประการ อันเป็นคุณวิเศษที่บริสุทธิ์อย่างยิ่ง ซึ่งคุณวิเศษทั้ง ๒ ประการนี้แต่ละอย่างก็มีการชำระกันและกันให้เข้าถึงหมดจดเป็นไปด้วยความบริบูรณ์

เพราะเหตุนั้น เหล่าสาวกของพระองค์จึงเป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ไม่เป็นผู้ปฏิบัติชั่ว เหมือนอย่างเหล่าสาวกของพวกบุคคลผู้มีวิชชาและจะระณะวิบัติ ที่กระทำตนให้เดือดร้อนด้วยประการต่าง ๆ.

๔

สุคะโต

เป็นผู้เสด็จไปดีแล้ว

ขยายบท 'สุคะโต'

การที่พระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่า **สุคโต** เป็นผู้เสด็จไปดีแล้วนี้ มีคำอธิบายเป็น ๕ นัย คือ

๑. ชื่อว่า **สุคะโต** เพราะทรงเป็นผู้มีทางเสด็จไปอันงดงาม

๒. ชื่อว่า **สุคะโต** เพราะเสด็จไปสู่สถานที่อันดีงาม

๓. ชื่อว่า **สุคะโต** เพราะเสด็จไปแล้วโดยชอบ

๔. ชื่อว่า **สุคะโต** เพราะตรัสโดยชอบ

๕. ชื่อว่า **สุคะโต** เพราะเป็นการเสด็จไปที่งดงาม

ซึ่งในบททั้ง ๕ นั้นมีคำอธิบายขยายความว่า

๔.๑ ชื่อว่า สุคะโต เพราะทรงเป็นผู้มีทางเสด็จไปอันงดงาม

คำว่า **สุ** แปลว่า ดี หรือ งดงาม

คำว่า **คตะ** ศัพท์นี้ ใช้ในความหมายว่า "*ทางที่ไป*"

เหมือนอย่างคำว่า "***คเต ฐิเต***" แปลว่า ในการเดินไป ในการยืน อย่างนี้เป็นต้น

ทางที่พระผู้มีพระภาคเสด็จไปนั้น ชื่อว่า **สุคะตะ** เพราะเป็นทางอันงดงาม ซึ่งความงดงามจะมีได้ก็เพราะเป็นความบริสุทธิ์ และความบริสุทธิ์จะมีได้ก็เพราะปราศจากโทษ เพราะฉะนั้น ทางอันงดงามที่พระผู้มีพระภาคเสด็จไปนี้ จึงเป็นความบริสุทธิ์อันปราศจากโทษ หมายถึง **พระอริยมรรค** ที่ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ คือ

๑. สัมมาทิฏฐิ ปัญญาอันเห็นชอบ คือ ความรู้ในทุกข์ รู้ในสมุทัย รู้ในนิโรธ รู้ในมรรค

๒. สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ คือ ความดำริในการออกจากกาม ดำริในการไม่พยาบาท ดำริในการไม่เบียดเบียน

๓. สัมมาวาจา วาจาชอบ คือ ความงดเว้นจากการพูดเท็จ งดเว้นจากการพูดส่อเสียด งดเว้นจากการพูดคำหยาบ งดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ

๔. สัมมากัมมันตะ การงานชอบ คือ ความงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ งดเว้นจากการลักทรัพย์ งดเว้นจากการประพฤติผิดในกาม

๕. สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบ คือ ละเว้นจากมิจฉาอาชีวะ แล้วเลี้ยงชีพอยู่ด้วยสัมมาอาชีวะ

๖. สัมมาวายามะ ความเพียรชอบ คือ กระทำฉันทะความพอใจให้เกิดขึ้นในการพยายามปรารภความเพียร ประคองจิตไว้ ตั้งจิตไว้ เพื่อป้องกันอกุศลบาปธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น เพียรเพื่อละอกุศลบาปธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรพยายามเพื่อกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น และเพียรพยายามประคับประคองกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ให้มีความเจริญไพบูลย์ยิ่งๆ ขึ้นไป

๗. สัมมาสติ การระลึกชอบ คือ การระลึกอยู่เนืองๆ ในอารมณ์กรรมฐานที่เกี่ยวกับ กาย เวทนา จิต ธรรม อันเป็นสติปัฏฐาน ๔

๘. สัมมาสมาธิ ความตั้งใจชอบ คือ เป็นผู้มีสมาธิ มีจิตสงบสงัดจากกามทั้งหลาย สงัดจากอกุศลธรรมทั้งหลาย

การที่อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นธรรมอันบริสุทธิ์เพราะเป็นธรรมที่ปราศจากโทษนี่เอง จึงได้ชื่อว่าเป็นทางอันงดงามเพราะมุ่งไปสู่ทิศที่เกษม มีแต่ความเจริญ มีแต่ความปลอดโปร่ง ปลอดภัย มีแต่ความประเสริฐ ได้แก่ พระนิพพานซึ่งพระผู้มีพระภาคเสด็จไปสู่ทิศที่เกษมนั้นได้โดยไม่ติดขัด ไม่มีความขัดข้อง ไม่มีอันตราย ที่กล่าวเช่นนี้ก็เพราะการเสด็จไปของพระองค์นั้นไปด้วยอำนาจแห่งขิปปาภิญญา คือ ทรงตรัสรู้ได้โดยฉับพลัน ตรัสรู้ได้อย่างเร็วด้วยการนั่งบนอาสนะเดียว ด้วยเหตุนี้จึงได้รับการขนานพระนามว่า ***สุคะโต*** เพราะทรงเป็นผู้มีทางเสด็จไปอันงดงาม ตามความหมายแห่งนัยยะที่ ๑.

๔.๒ ชื่อว่า สุคะโต เพราะเสด็จไปสู่สถานที่อันดีงาม

การที่พระผู้มีพระภาคได้รับการขนานพระนามว่า **สุคะโต** เพราะเสด็จไปสู่สถานที่อันดีงามนั้น พึงทราบว่า สถานที่อันดีงามก็คือ **พระนิพพานอันเป็นอมตะ** แท้จริงแล้วพระนิพพานได้ชื่อว่ามีความดีงามโดยส่วนเดียว เพราะความที่พระนิพพานนั้นเป็นสุขอย่างยอดยิ่ง ด้วยภาวะที่ไม่มีทุกข์ ไม่มีกิเลสเจือปน สมดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ใน ***คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์***[๑๔] ว่า "***นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ***" แปลว่า พระนิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง ดังนี้

อีกประการหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่า ***สุคะโต*** เพราะทรงมีทางเสด็จไปที่งดงาม กล่าวคือเมื่อพระองค์ทรงเสด็จไปในหนทางใด ก็ทรงกำจัดภัยพิบัติ ทรงกำจัดหายนะสิ่ง

---

[๑๔] ฉ. มหามกุฏ ฯ ๒๐/๒๘๗/๔๙๖

ฉิบหาย ให้แก่สรรพสัตว์ทั้งหลาย และทรงนำมาซึ่งสมบัติทั้งปวง มีมนุษยสมบัติ สวรรค์สมบัติ ตลอดจนสมบัติอันยอดเยี่ยม คือ นิพพานสมบัติ เพราะฉะนั้น หนทางนั้นนั่นแหละ ชื่อว่างดงาม เพราะเสด็จไปสู่สถานที่อันดีงามอย่างนี้.

๔.๓ *ชื่อว่า สุคะโต เพราะเสด็จไปแล้วโดยชอบ*

การที่พระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่า ***สุคะโต*** เพราะเสด็จไปแล้วโดยชอบ อธิบายว่า การเสด็จไปของพระองค์นั้นจะไม่ทรงหวนกลับมาสู่กิเลสทั้งหลายที่ทรงละได้แล้วด้วยมรรคนั้นๆ อีก ข้อนี้สมจริงดังที่พระสารีบุตรเถระได้กล่าวไว้ใน ***คัมภีร์ขุททกนิกายมหานิทเทส***[๑๕] ว่า *กิเลสเหล่าใดที่พระพุทธองค์ทรงละได้แล้วด้วยโสดาปัตติมรรค พระองค์ก็จะไม่ทรงคืน ไม่ทรงกลับ ไม่ทรงหวนกลับมาสู่กิเลสเหล่านั้นอีก เพราะเหตุนั้นจึงทรงพระนามว่า* ***สุคะตะ*** *เพราะเสด็จไปแล้วโดยชอบ ฯลฯ กิเลสเหล่าใดที่ทรงละได้แล้วด้วยอรหัตมรรค พระองค์ก็จะไม่ทรงคืน ไม่ทรงกลับ ไม่ทรงหวนกลับมาสู่กิเลสเหล่านั้นอีก เพราะเหตุนั้น จึงทรงพระนามว่า* ***สุคะโต*** ดังนี้

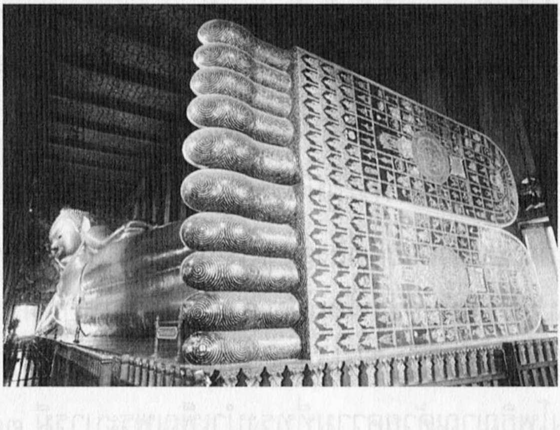
อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่า ***สุคะโต*** เพราะเสด็จไปแล้วด้วยดีที่ถึงความเป็นยอด คือ ทรงกระทำแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ชาวโลกทั้งปวงด้วยสัมมาปฏิบัติ อันเป็นการปฏิบัติที่ไม่วิปริต ไม่คลาดเคลื่อนในอันที่จะให้บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณด้วยความที่ทรงบำเพ็ญพระบารมี ๓๐ ทัศให้ครบถ้วนเต็มเปี่ยมแล้ว เริ่มตั้งแต่การกราบแทบพระบาทของ

---

[๑๕] ฉ. มหามกุฏ ฯ ๖๖/๑๘๐/๕๘๓

พระทีปังกรสัมมาสัมพุทธเจ้า จนถึงคราวที่พระองค์ทรงตรัสรู้ ปฏิปทา ข้อปฏิบัติของพระองค์นั้นย่อมเป็นไปเพื่อการตรัสรู้ที่ยิ่งใหญ่ โดยทรงดำเนินไปด้วยอาการที่ไม่เข้าใกล้ที่สุดทั้งสองฝ่าย คือ ฝ่ายสัสสตะทิฏฐิ ความเห็นว่าเที่ยง เห็นว่ายั่งยืน และอุจเฉททิฏฐิ ความเห็นผิดว่าขาดสูญ ไม่ทรงเข้าใกล้กามสุขัลลิกานุโยค คือ การกระทำตนให้หมกมุ่นอยู่ในกามสุข ทรงเว้นห่างจากอัตตกิลมถานุโยค คือการทรมานตนให้ลำบากไปเปล่า

การตรัสรู้ที่ยิ่งใหญ่นี้ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่มหาชนทั้งหลายเป็นอันมาก ประโยชน์สุขเหล่านั้นจึงเป็นไปตลอดกาลทุกเมื่อ เพราะเหตุดังที่กล่าวมาแล้วนี้ พระผู้มีพระภาคจึงทรงพระนามว่า ***สุคะโต*** เพราะทรงเสด็จไปแล้วโดยชอบดังนี้.

๔.๔ *ชื่อว่า สุคะโต เพราะตรัสโดยชอบ*

พระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่า **สุคะโต** เพราะตรัสโดยชอบมีพระดำรัสโดยชอบ นั้นมีคำอธิบายว่า เพราะพระองค์ตรัสพระวาจาที่สมควรในฐานะที่สมควรเท่านั้น กล่าวคือ เนื้อความใดเป็นเรื่องที่ไม่จริงไม่แท้ ประกอบด้วยอนัตถะ คือ เป็นเนื้อความที่ไม่มีประโยชน์ นำมาซึ่งความหายนะ พระพุทธองค์ก็จะไม่ตรัสถึงเนื้อความเหล่านั้น เนื้อความใดถึงแม้จะเป็นเรื่องจริง แต่มิได้เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของผู้ฟัง พระองค์ก็จะไม่ตรัสเนื้อความเหล่านั้นเช่นกัน ส่วนเนื้อความใดที่เป็นจริงด้วยประกอบด้วยอัตถะ คือ เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่ผู้ฟังด้วย พระพุทธองค์จึงจะตรัสถ้อยคำเหล่านั้น อีกทั้งวาจาที่ตรัสนั้นต้องเป็นวาจาอันเป็นที่รักเป็นที่ชอบใจของผู้ฟังด้วยและเป็นไปด้วยดี คือเหมาะสมตามกาลเวลาด้วย เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคทรงมีพระนามว่า ***สุคะโต*** เพราะตรัสโดยชอบ อย่างนี้

๔.๕ *ชื่อว่า สุคะโต เพราะเป็นการเสด็จไปที่งดงาม*

พระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่า **สุคะโต** เพราะทรงมี **คตะ** คือ การไปที่งดงาม จริงอยู่ การเข้าไปหาเวไนยชนทั้งหลายแห่งพระผู้มีพระภาค เป็นเข้าไปด้วยกิริยาที่งดงาม เป็นไปด้วยอาการที่ได้สำเร็จประโยชน์สุขแก่เวไนยชนเหล่านั้นโดยส่วนเดียว อนึ่ง เพราะความที่ทรงมีพระวรกายที่ประดับแล้วด้วยพระมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ ตลอดจนอนุพยัญชนะ ๘๐ การเสด็จไปด้วยพระกายของพระพุทธองค์จึงเป็นการเสด็จ

ไปดุจพระราชา พญาหงษ์ พญาโค พญาช้าง พญาเนื้อ เยื้องกรายด้วยอาการที่ปราศจากโทษ มีการเดินยันกายด้วยไม้เท้า เดินพลาด เดินจิกปลายเท้า เดินกระแทกส้นเท้า เดินกระโหย่ง เดินตัวงอและเดินซัดส่าย เป็นต้น อันเป็นอาการเดินน่าเกลียด การดำเนินไปด้วยพระกายของพระพุทธองค์จึงเป็นกิริยาที่งดงาม แม้การเสด็จไปด้วยพระญาณอันประกอบด้วยคุณวิเศษ มีพระมหากรุณา พระสติ พระวิริยะ เป็นต้น ก็เป็นไปด้วยภาวะที่ไพบูลย์ปราศจากมลทิน ทั้งหมดนี้ย่อมเป็นกิริยาที่งดงาม ปราศจากโทษ ทั้งนำมาซึ่งประโยชน์สุขแก่สรรพสัตว์ทั้งหลาย นับตั้งแต่ทรงน้อมพระทัยไปเพื่อสัมมาสัมโพธิญาณจนกระทั่งตรัสรู้ครั้งยิ่งใหญ่ จึงทรงพระนามว่า ***สุคะโต*** เพราะเป็นการเสด็จไปที่งดงาม ดังนี้.

๕

โลกะวิทู

เป็นผู้รู้แจ้งโลกทั้ง ๓ คือ
สังขารโลก สัตวโลกและโอกาสโลก

ขยายบท 'โลกะวิทู'

การที่พระผู้มีพระภาคได้รับการขนานพระนามว่า ***โลกะวิทู*** ทรงเป็นผู้รู้แจ้งโลกนี้ ก็เพราะความที่พระองค์ทรงรู้จักโลก ได้ทราบ ได้แทงตลอดซึ่งโลกแล้วโดยประการทั้งปวง ซึ่งเป็นการหยั่งรู้ **โดยสภาวะ** แห่งความเป็นทุกข์ **โดยสมุทัย** คือโดยความเป็นเหตุเป็นที่ตั้งแห่งทุกข์ในโลกนั้น ซึ่งเหตุแห่งทุกข์ นี้ก็คือตัณหา ความทะยานอยากนั้นเอง **โดยนิโรธ** คือ โดยความเป็นที่ดับแห่งโลก เป็นที่ดับแห่งทุกข์นั้น **โดยอุบายบรรลุนิโรธ** คือ โดยวิธีที่บรรลุนิโรธซึ่งเป็นความดับนั้น อันได้แก่ พระอริยมรรคมีองค์ ๘ เพราะไม่มีอุบายวิธีอย่างอื่นที่จะดับความทุกข์แห่งโลกนั้น ดังพุทธวจนะที่ตรัสไว้ใน ***คัมภีร์อังคุตรนิกาย จตุกนิบาต***[๑๕] ว่า

"อปิจาหํ อาวุโส อิมสฺมึเยว พฺยามมตฺเต กเฬวเร

---

[๑๕] ฉ. มหามกุฏ ฯ ๓๕/๔๕/๑๖๕

สสญฺญมฺหิ สมนเก โลกญฺจ ปญฺญาเปมิ โลกสมุทยญฺจ โลกนิโรธญฺจ โลกนิโรธคามินิญฺจ ปฏิปทํ" แปลว่า ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ในกเฬวระ คือ ร่างกายอันมีความยาวประมาณ ๑ วา ซึ่งมีสัญญาและมีใจนี้ เราบัญญัติว่าเป็นโลก โลกสมุทัย *(เหตุที่เกิดขึ้นแห่งโลก)* โลกนิโรธ *(ความดับแห่งโลก)* โลกนิโรธคามินีปฏิปทา*(ข้อปฏิบัติอันเป็นเหตุให้ถึงความดับโลก).*

จากพระพุทธดำรัสนี้จะเห็นได้ว่า พระพุทธองค์ทรงบัญญัติร่างกายที่มีกำหนดความยาวประมาณ ๑ วา หนา ๑ คืบ นี้ว่า **โลก** และโลกอันได้แก่**ชีวิตของสัตว์ทั้งหลาย**เป็นสภาวะแห่งทุกข์ เหมือนอย่างที่ตรัสไว้ใน ***คัมภีร์ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค***[๑๖] ว่า **"สงฺขิตฺเตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา"** แปลว่า *เมื่อว่าโดยสังเขปแล้ว อุปาทานขันธ์ ๕ เป็นทุกข์.*

เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงกำหนดรู้โลกแม้ทั้งสิ้น ด้วย**พระสยัมภูญาณ** คือ ปัญญาของพระองค์เอง ด้วยสามารถแห่ง

ปริญญาภิสมัย คือ รู้ทุกข์โดยไม่มีเหลือ *ชื่อว่าแทงตลอดทุกข์*

ปหานาภิสมัย คือ รู้เหตุให้เกิดทุกข์โดยการละ *ชื่อว่าแทงตลอดสมุทัย*

สัจฉิกิริยาภิสมัย คือ รู้ถึงความดับไปแห่งทุกข์โดยมีการกระทำให้แจ้ง *ชื่อว่าแทงตลอดนิโรธ* (คำว่า *กระทำให้แจ้ง คือ โดยกระทำให้เป็นอารมณ์*)

---

[๑๖] ฉ. มหามกุฏ ฯ ๖๙/๔๖๘/๒๓๖

ภาวนาภิสมัย คือ รู้หนทางในการดับทุกข์โดยกระทำให้มีขึ้น ชื่อว่า*แทงตลอดมรรค*

จึงทรงพระนามว่า **โลกะวิทู** อนึ่ง สิ่งใดแห่งโลกพร้อมทั้งเทวดานี้ ซึ่งเป็นสิ่งที่เห็นได้ ได้ยินได้ กระทบได้ รู้ได้ เป็นไปได้ แสวงหาได้ สรรพสัตว์ทั้งหลายใช้ใจเที่ยวตามไปได้ พระองค์ทรงหยั่งรู้ยิ่งซึ่งสิ่งนั้นได้ทั้งหมดและเป็นไปโดยชอบ คือ โดยประจักษ์ ดุจบุคคลแลดูผลมะขามป้อมบนฝ่ามือ ก็เพราะความที่พระองค์ทรงรู้จักโลกทั้งหลายมีสภาวะ เป็นต้น มีปัญญาเข้าถึงที่สุดแห่งโลก อยู่จบพรหมจรรย์เพราะมีการอบรมมรรคพรหมจรรย์แล้ว มีการสงบจากกิเลสทั้งปวงได้ เพราะตรัสรู้สัจธรรมทั้ง ๔ ได้แล้ว ทราบที่สุดแห่งโลกแล้ว จึงไม่ทรงหวังทั้งโลกนี้ ทั้งโลกอื่น ด้วยเหตุนี้พระผู้มีพระภาคจึงทรงพระนามว่า **โลกะวิทู** เพราะได้แทงตลอดแล้วซึ่งโลกโดยประการทั้งปวง

อีกอย่างหนึ่ง คำว่า ***โลก*** ในที่นี้มีความหมาย ๓ ประการ คือ

๑. *สังขารโลก* โลก คือ สังขาร

๒. *สัตวโลก* โลก คือ หมู่สัตว์

๓. *โอกาสโลก* โลก คือ สถานที่อันเป็นที่ตั้งแห่งสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตทั้งหลาย

๑. สังขารโลก โลก คือ สังขาร

อธิบายว่า **ร่างกาย** อัตภาพนี้ที่มีประมาณ ยาววา หนาคืบ พร้อมทั้ง**จิตหรือวิญญาณ**นี้แหละ พระพุทธองค์ทรงบัญญัติเรียกว่า**โลก**

ฉะนั้นโลกในความหมายนี้จึงหมายถึง **สังขาร** ได้แก่ **ขันธ์ ๕** คือรูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์และวิญญาณขันธ์นั่นเอง

และที่ชื่อว่า **สังขารโลก** เพราะมีเนื้อความว่า เป็นธรรมที่ถูกปัจจัยทั้งหลาย คือ กรรม จิต อุตุ อาหาร ปรุงแต่งให้เกิดขึ้น และย่อมถูกวิโรธิปัจจัย คือ ปัจจัยที่ไม่ถูกกัน มีความเย็น ความร้อน เป็นต้น ทำลายให้ย่อยยับดับไป ซึ่งสังขารเหล่านี้ย่อมตั้งอยู่ได้ด้วยอาหารคือ ต้องมีการบริโภคอาหารจึงจะยังอัตภาพให้เป็นไปได้ ฉะนั้น ที่สุดแห่งสังขารโลก นั้นก็คือ **พระนิพพาน** อันเป็นความดับไปโดยไม่มีเหลือแห่งขันธ์ทั้งหลาย

แต่ที่กล่าวว่า พระนิพพานเป็นที่สุดแห่งสังขารโลกนั้น หมายความว่า เมื่อบุคคลใดทำลายกองกิเลสอันเป็นธรรมที่เป็นเครื่องเศร้าหมองได้หมดแล้ว ก็เข้าถึงพระนิพพานอันมีสภาพที่ดับสนิท มีสภาพที่เป็นสันติสุข คือเป็นความสุขที่สงบเพราะจะไม่ต้องเกิดอีกต่อไปนั่นเอง เมื่อไม่ต้องเกิดอีกก็จะพ้นไปจากวัฏฏทุกข์อันเป็นทุกข์ที่ต้องมีการเวียนว่าย ตายเกิด ฉะนั้น คำว่า **สังขารโลก** ในที่นี้จึงหมายถึงที่ประชุมกันแห่งขันธ์ทั้งหลายและเป็นความเกิดขึ้นสืบต่อกันแห่งขันธ์ทั้งหลายเหล่านั้น.

๒. สัตวโลก โลก คือ หมู่สัตว์

คำว่า **สัต** หรือ **สัตต** แปลได้หลายอย่าง แปลว่า ข้อง, ติด หรือแปลว่า ความมี, ความเป็น หรือ ความมีอยู่, ความเป็นอยู่ก็ได้ ที่ชื่อว่า *สัตต* หรือ *สัตว์* ก็เพราะความที่มีการติดข้องในขันธ์ทั้งหลาย เช่น ติดข้องในรูปขันธ์ ติดอยู่ในเวทนาขันธ์ เหล่านี้เป็นต้น

ส่วนคำว่า **โลก** ในที่นี้มุ่งหมายถึง *ภพ ภูมิ* หมายถึง *แผ่นดิน* และที่ชื่อว่า **โลก** เพราะมีเนื้อความว่า *เป็นสถานที่ที่บุคคลสามารถมองเห็นกุศล อกุศล ตลอดจนวิบากคือ ผลของกุศลและอกุศลนั้นได้*

พระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่า ***โลกะวิทู*** เพราะทรงรู้แจ้งในสัตวโลก หมายถึง โลกคือหมู่สัตว์ จริงอยู่ว่าหมู่สัตว์นั้นมีมากมาย เมื่อว่าโดยกำเนิด คือการเกิดขึ้นการอุบัติขึ้นแล้ว ก็มี ๔ อย่างคือ

๑. *สังเสทชกำเนิด* คือ สัตว์ที่เกิดในที่ที่มียางเหนียว เช่น พวกหนอนในผลไม้ ในปลาเน่า เป็นต้น

๒. *โอปปาติกกำเนิด* คือ สัตว์ที่เกิดผุดขึ้นโตทันที เช่น เทวดา พรหม หรือสัตว์นรก เป็นต้น

๓. *ชลาพุชกำเนิด* คือ สัตว์ที่เกิดในมดลูก เช่น มนุษย์ ช้าง ม้า เป็นต้น

๔. *อัณฑชกำเนิด* คือ สัตว์ที่เกิดในฟองไข่ เช่น ไก่ เป็ด นก และ เต่า เป็นต้น

ในบรรดาหมู่สัตว์เหล่านั้น พระพุทธองค์ทรงรู้แจ้งแม้ทั้งหมด ทั้งนี้ก็เพราะพระองค์ทรงรู้ถึงที่อาศัย ว่าบุคคลผู้นี้มีใจน้อมไปในกามคุณ มีกามคุณเป็นที่อาศัย บุคคลผู้นี้มีใจน้อมไปในเนกขัมมะ มีเนกขัมมะเป็นที่อาศัย ทรงหยั่งรู้ถึงอนุสัยกิเลส อันเป็นกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในขันธสันดานด้วยความเป็นธรรมที่ยังละไม่ได้ ทรงหยั่งรู้ถึงจริต อันเป็นความประพฤติที่เกิดขึ้นและเป็นไปบ่อย ๆ ในจิตใจของบุคคลผู้นั้น ทรงหยั่งรู้ถึงอัธยาศัย ทรงหยั่งรู้ถึงอธิมุตติ คือ ธาตุแห่งอัธยาศัย ว่าผู้ที่มีธาตุใกล้เคียงกันย่อมมีการคบหาสมาคมกัน ทรงหยั่งรู้ว่าสัตว์เหล่าใดเป็นผู้มีกิเลสเป็นดุจธุลีในดวงตาน้อย

สัตว์เหล่าใดเป็นผู้มีกิเลสเป็นดุจธุลีในดวงตามาก เป็นผู้มีอินทรีย์กล้าแข็ง เป็นผู้มีอินทรีย์อ่อนเป็นผู้ที่พระองค์จะทรงโปรดให้รู้ได้ง่าย หรือจะทรงโปรดให้รู้ได้ยาก เป็นผู้ควรหรือไม่ควรแก่การบรรลุธรรม แม้เป็นผู้ควรแก่การบรรลุธรรม จะเป็นผู้ที่บรรลุธรรมกระทำที่สุดแห่งทุกข์ให้เกิดขึ้นในอัตภาพนี้ หรืออัตภาพต่อ ๆ ไป ฉะนั้น พระพุทธองค์จึงทรงเป็นผู้รู้แจ้งแล้วในสัตวโลกโดยประการทั้งปวง ดังที่พรรณนามาแล้ว.

๓. โอกาสโลก โลก คือ สถานที่อันเป็นที่ตั้งแห่งสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตทั้งหลาย

คำว่า ***โอกาส*** คนไทยมักจะใช้ในความหมายว่าจังหวะหรือเวลาที่เหมาะสม แต่คำว่า โอกาส ในที่นี้หมายถึง *สถานที่หรือที่ตั้ง* ที่ชื่อว่า *โอกาส* ก็เพราะมีเนื้อความว่า เป็นสถานที่ที่

บุคคลมองเห็นสิ่งที่เคลื่อนที่ได้ และมองเห็นสิ่งที่เคลื่อนที่ไม่ได้ หรือเป็นสถานที่ ที่บุคคลมองเห็นสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตทั้งหลาย ก็เพราะความที่โอกาสโลกเป็นที่ตั้งเป็นที่รองรับสิ่งเหล่านั้น ท่านฎีกาจารย์จึงเรียกโอกาสโลกนี้ว่า***ภาชนโลก***

พระผู้มีพระภาคทรงรู้แจ้งในโอกาสโลกเหมือนอย่างที่ทรงรู้จักสัตวโลก กล่าวคือ พระพุทธองค์ทรงหยั่งรู้ว่า ในจักรวาลหนึ่ง นับตามยาวและตามกว้างมีประมาณ ๑,๒๐๓,๔๕๐ โยชน์ เมื่อว่าโดยรอบ มีปริมณฑลทั้งสิ้น ๓,๖๑๐,๓๕๐ โยชน์ ในจักรวาลนั้น พื้นแผ่นดินมีความหนาประมาณ ๒๔๐,๐๐๐ โยชน์ ใต้พื้นดินลงไปจะมีน้ำรองรับแผ่นดินนั้นไว้ ใต้น้ำจะมีลมทรงน้ำนั้นไว้อีกทีหนึ่ง ในจักรวาลเหล่านั้นก็จะมีพระอาทิตย์ มีพระจันทร์โคจรไปรอบ ๆ จักรวาลเหล่านั้น เป็นต้น ทรงแทงตลอดแล้วซึ่งจักรวาลอันหาที่สุดมิได้ ด้วยพุทธญาณอันหาที่สุดมิได้ ซึ่งการรู้โอกาสโลกว่ามีประมาณเท่านั้น มีประมาณเท่านี้ พระพุทธองค์ก็ทรงรู้ได้โดยประการทั้งปวง เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคจึงได้รับการขนานพระนามว่า ***โลกะวิทู*** คือทรงเป็นผู้รู้แจ้งในโอกาสโลก.

๖.
อะนุตตะโร ปุริสะทัมมะสาระถิ

ทรงเป็นสารถีผู้ฝึกบุรุษชั้นเยี่ยมไม่มีผู้อื่นยิ่งไปกว่า

ขยายบท

'อะนุตตะโร ปุริสะทัมมะสาระถิ'

อนุตฺตระ แปลว่า *ไม่มีผู้ที่ประเสริฐกว่า*

ปุริสะทัมมะสาระถิ แปลว่า *ทรงเป็นสารถีผู้ฝึกบุรุษ*

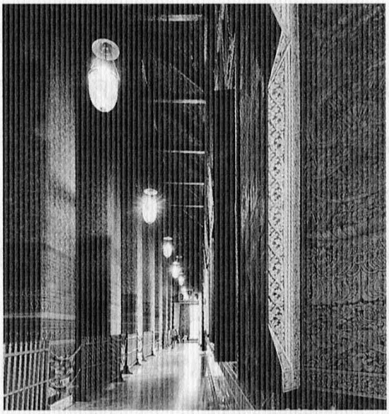
พระพุทธองค์ทรงได้รับการขนานพระนามว่า ***อนุตตระ*** ก็เพราะเหตุว่าทรงไม่มีผู้ที่จะยิ่งไปกว่าพระองค์ในทุก ๆ ด้าน ทั้งนี้เพราะว่าใคร ๆ จะวิเศษยิ่งไปกว่าพระพุทธองค์ด้วยคุณวิเศษต่าง ๆ นั้นเป็นไม่มี ไม่ว่าจะเป็นศีลคุณ สมาธิคุณและพระปัญญาธิคุณ ด้วยที่ศีล พระพุทธองค์ก็บริสุทธิ์ยิ่งกว่าคนอื่น ๆ นับตั้งแต่ทรงเป็นสุเมธดาบส และได้รับคำพยากรณ์จากพระทีปังกรสัมมาสัมพุทธเจ้า หิริ ความละอายแก่ใจ โอตตัปปะ ความเกรงกลัวต่อบาปก็เกิดขึ้นเรื่อย ๆ อย่างต่อเนื่องจนได้บรรลุเป็นพระสัมมาสัมมาพุทธเจ้า

ฉะนั้น ศีลของพระองค์จึงมีความบริสุทธิ์ยิ่งกว่าคนอื่นๆ ส่วนสมาธิคุณของพระองค์ของพระองค์นั้นก็ยิ่งกว่าของบุคคลทั้งหลาย และพระปัญญาธิคุณของพระผู้มีพระภาคนั้นก็เป็นไปอย่างมากมาย กว้างขวางด้วยพระสัพพัญญุตตญาณ ฉะนั้น ด้วยพระคุณเหล่านี้พระองค์จึงทรงครอบงำ คือ อยู่เหนือโลกทั้งปวง และได้พระนามว่า ***อนุตตระ*** เพราะทรงเป็นบุคคลที่ไม่มีผู้อื่นประเสริฐกว่า อย่าว่าแต่บุคคลที่เหนือกว่าพระองค์เลย แม้บุคคลที่จะเสมอเหมือนกับพระองค์ได้ในกาลเดียวกันนั้นก็ย่อมไม่มี

เป็นความจริงอยู่ว่า พระพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์ไม่ว่าจะเป็นพระพุทธเจ้าในอดีต พระพุทธเจ้าในกาลปัจจุบัน และพระพุทธเจ้าที่จะอุบัติขึ้นในกาลอนาคต ย่อมเป็นบุคคลที่ทรงคุณวิเศษเสมอกัน หรือทรงเป็นบุคคลที่จะหาผู้เสมอมิได้เหมือนกัน แต่ด้วยความที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะไม่มีการอุบัติเกิดขึ้นพร้อมกัน ๒ พระองค์ในกาลเดียวกัน ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่าพระพุทธองค์ทรงเป็นผู้ที่จะหาคนอื่นมาเปรียบเทียบเสมอมิได้ในกาลเดียวกัน

ถ้าจะถามว่า ทำไม พระพุทธเจ้าจึงไม่มีการอุบัติพร้อมกัน ๒ พระองค์ในเวลาเดียวกัน

เฉลยว่า สาเหตุที่พระพุทธเจ้าจะไม่อุบัติเกิดขึ้นพร้อมกัน ๒ พระองค์นั้น

ประการแรกก็เพราะความที่พระผู้มีพระภาคเป็นมนุษย์ที่น่าอัศจรรย์ในโลก ทั้งนี้ก็เพราะเมื่อพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นแล้วก็จะทรงหักทำลายเสียซึ่งสังสารจักร คือ การเวียนว่ายตายเกิด ทรงตรัสรู้ซึ่งพระธรรมด้วยพระองค์เองและด้วยอาการที่ไม่มีการวิปริตคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง อีกทั้งพระมหากรุณาธิคุณที่พระองค์ทรงตรัสพระธรรมเทศนาโปรดแก่เวไนยชนทั้งหลายนั้น จะเห็นได้ว่าพระพุทธองค์ทรงเป็นมนุษย์ที่ประเสริฐสุดกว่ามนุษย์ทั้งปวง ทรงเป็นมนุษย์ที่น่าอัศจรรย์จริงๆ ถ้าหากว่ามีบุคคลเช่นนี้เกิดขึ้นพร้อมกัน ๒ พระองค์ หรือ ๓ พระองค์ ๔ พระองค์ ในเวลาเดียวกัน การอุบัติขึ้นของพระพุทธองค์นั้นก็จะไม่น่าอัศจรรย์ เพราะมีมากกว่า ๑ อุปมาเปรียบเสมือนกับพระเจดีย์ใหญ่อันวิจิตรงดงาม ๒ องค์ที่อยู่ในวัดเดียวกัน ก็จะกลายเป็นเรื่องธรรมดาไป ไม่เป็นที่น่าอัศจรรย์ นี้เป็นเหตุผลประการหนึ่งที่พระพุทธจ้าจะไม่มีการอุบัติขึ้นพร้อมกัน ๒ พระองค์

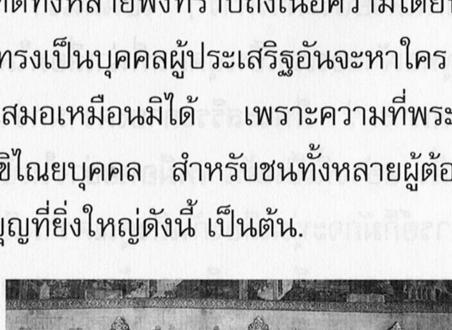
ประการที่สอง ธรรมดาพระสัทธรรมอันเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์นั้น จะต้องเหมือนกัน เป็นไปในแนวทางเดียวกัน กล่าวคือ พระพุทธองค์เมื่อทรงอุบัติขึ้นแล้วก็จะต้องแสดงธรรมที่เกี่ยวกับสติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ โพชฌงค์ ๗ และมรรคมีองค์ ๘ เป็นต้น เหมือนกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทุกพระองค์ ฉะนั้น เมื่อพระองค์มาบังเกิดพร้อมกัน และมีพระธรรมเทศนาเหมือนๆ กันแล้วไซร้ ชาวโลกก็จะไม่เห็นความวิเศษแห่งพระธรรมเทศนานั้น พระธรรมเทศนานั้นก็จะไม่เป็นสิ่งที่น่าอัศจรรย์เพราะมีอยู่ดาษดื่นประการหนึ่ง

ประการที่สาม ถ้าหากว่า พระพุทธเจ้าจะทรงอุบัติขึ้นพร้อมกันแล้ว พุทธบริษัทหรือพระสาวกของแต่ละฝ่าย ก็จะวิวาททุ่มเถียงกันด้วยประการต่างๆ เป็นต้นว่า ข้างหนึ่งก็จะกล่าวว่าพระพุทธเจ้าของเราเป็นบุคคลที่น่าเลื่อมใสมากกว่า มีพระสุรเสียงไพเราะกว่า มีพระสรีระกายงดงามกว่าพระพุทธเจ้าอีกพระองค์หนึ่ง อย่างนี้เป็นต้น เหมือนอย่างในปัจจุบันนี้ที่ลูกศิษย์ต่างอาจารย์ก็มักจะทุ่มเถียงกันถึงคุณความดีแห่งอาจารย์ของตนว่ามีคุณงามความดี มีความรู้ความสามารถมากกว่าอาจารย์อีกท่านหนึ่ง อาศัยเหตุที่จะก่อให้เกิดการทะเลาะวิวาทกันเช่นนี้ พระพุทธเจ้าจึงไม่ทรงอุบัติขึ้นพร้อมกันสองพระองค์ในกาลเวลาเดียวกัน ก็เพราะความที่พระพุทธเจ้าจะไม่ทรงอุบัติขึ้นพร้อมกันอย่างนี้ พระองค์จึงทรงเป็นบุคคลที่น่าอัศจรรย์เป็น

ผู้ที่จะหาบุคคลอื่นเสมอเหมือนมิได้ พระองค์จึงทรงได้พระนามว่า ***อนุตตระ*** คือ ไม่มีผู้ประเสริฐกว่า สมดังพุทธวัจนะที่ปรากฏใน ***ปสาทสูตร คัมภีร์อังคุตตรนิกาย จตุกนิบาต*** ว่าด้วย "ความเลื่อมใสในวัตถุอันเลิศ ๔ ประการ"[๑๗] ว่า

"*ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายผู้ไม่มีเท้าก็ดี มี ๒ เท้าก็ดี มี ๔ เท้าก็ดี มีเท้ามากมายก็ดี เป็นผู้มีรูปก็ดี ไม่มีรูปก็ดี เป็นผู้มีสัญญาก็ดี ไม่มีสัญญาก็ดี มีประมาณเพียงใด กล่าวได้ว่าพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น เป็นเลิศแห่งบรรดาสัตว์เหล่านั้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลเหล่าใดเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า บุคคลเหล่านั้นได้ชื่อว่าเลื่อมใสในบุคคลผู้เป็นเลิศ เมื่อมีการเลื่อมใสในบุคคลอันเป็นเลิศ ก็ย่อมได้รับผลบุญอันเป็นเลิศ*" ดังนี้

บัณฑิตทั้งหลายพึงทราบถึงเนื้อความโดยพิสดารที่พระผู้มีพระภาคทรงเป็นบุคคลผู้ประเสริฐอันจะหาใครๆ ในโลกนี้หรือโลกอื่นเสมอเหมือนมิได้ เพราะความที่พระองค์ทรงเป็นยอดแห่งทักขิไณยบุคคล สำหรับชนทั้งหลายผู้ต้องการบุญ ผู้แสวงหาผลบุญที่ยิ่งใหญ่ดังนี้ เป็นต้น.

---

[๑๗] ฉ. มหามกุฏ ฯ ๓๕/๓๔/๑๒๙

บทว่า **ปุริสะทัมมะสารถิ** แปลว่า ทรงเป็นสารถีผู้ฝึกบุรุษ

อธิบายว่า การที่พระพุทธองค์ทรงฝึกบุรุษผู้ที่ควรจะฝึกได้ แต่ยังไม่ได้ฝึกนั้น การฝึกในที่นี้ก็คือ ทรงฝึกบุรุษเหล่านั้นให้มีการสงบกายเสียก่อน ซึ่งการสงบกายก็โดยการทำให้บุรุษเหล่านั้นตั้งมั่นอยู่ในศีล อยู่ในวินัย อันเป็นเครื่องฝึกหัดกายวาจาให้เรียบร้อยตามสมควร สำหรับการฝึกนั้นพระพุทธองค์ก็ทรงใช้อุบายวิธีฝึกหัดอันวิจิตรหลากหลาย ดังพระดำรัสที่ได้ตรัสไว้ใน ***เกสีสูตร คัมภีร์อังคุตตรนิกาย จตุกนิบาต***[๑๘] ว่า

"*ดูก่อนเกสี เราแลย่อมฝึกบุรุษที่ควรฝึก ด้วยวิธีการอ่อนโยนบ้าง ย่อมฝึกหัดด้วยวิธีการที่หยาบกระด้างบ้าง ย่อมฝึกหัดด้วยวิธีการที่อ่อนโยนและหยาบกระด้างบ้าง*" ดังนี้

มีข้อน่าสังเกตว่า พระพุทธคุณในบทนี้ ทำไมจึงกล่าวว่า *พระพุทธองค์ทรงเป็นสารถีผู้ฝึกบุรุษชั้นเยี่ยมไม่มีผู้อื่นยิ่งไปกว่า ถามว่า* พระองค์มิได้มีการฝึกสตรีหรือ ?

เฉลยว่า มิใช่ว่าพระพุทธองค์จะทรงฝึกเฉพาะบุรุษเท่านั้น แต่ทรงมีการฝึกสตรีด้วย ดังจะเห็นได้ว่าผู้ที่เดินตามรอยพระยุคลบาทของพุทธองค์มีทั้งที่เป็นภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ซึ่งก็มีทั้งบุรุษและสตรี แต่การกล่าวว่า *พระพุทธองค์ทรงเป็นสารถีผู้ฝึกบุรุษ* ในพระพุทธคุณบทที่ ๖ นี้เป็นการแสดงโดย ***"ประธานนัย"*** คือ นัยที่กล่าวถึงเฉพาะประธานแต่มุ่งหมายถึงบริวารด้วย เหมือนอย่างคำว่า "*พระราชาเสด็จมา*" เป็นการ

---

[๑๘] ฉ. มหามกุฏ ฯ ๓๕/๑๑๑/๒๙๘

กล่าวถึงพระราชาผู้เป็นประธานเท่านั้น แต่มิได้หมายความว่าพระราชาจะเสด็จมาโดยลำพังพระองค์เดียว เพราะในความเป็นจริงก็ต้องมีข้าราชบริพารติดตามเสด็จมาด้วย การกล่าวเยี่ยงนี้แหละเรียกว่า *"ประธานนัย"* พระพุทธคุณบทนี้ก็เช่นเดียวกัน ที่แสดงว่าพระพุทธองค์ทรงเป็นสารถีผู้ฝึกบุรุษนั้นเป็นการกล่าวถึงประธานแต่มุ่งหมายเอาบริวารด้วย เพราะเหตุว่า *"ในโลกสันนิวาส คือ ในโลกที่พวกเราอยู่ร่วมกันนี้"* เขายกย่องให้บุรุษเป็นใหญ่เป็นประธาน ฉะนั้น ถึงแม้จะมีการกล่าวถึงเฉพาะบุรุษแต่มุ่งหมายถึงสตรีด้วย

ยิ่งไปกว่านั้น มิใช่ว่าพระพุทธองค์จะทรงฝึกเฉพาะมนุษย์เท่านั้น แม้แต่สัตว์เดรัจฉานที่ควรจะฝึกได้พระองค์ก็ทรงฝึกด้วยเช่นกัน เหมือนอย่าง *อปลาละนาคราช* ซึ่งอาศัยอยู่ที่ภูเขาหิมพานต์ *จูโฬทรนาคราช* และ*มโหทรนาคราช* ซึ่งอาศัยอยู่ที่นาคทวีป *อัคคิสิขนาคราช* และ *ธูมสิขนาคราช* ซึ่งอาศัยอยู่ที่สีหฬทวีป ตลอดจน *ช้างธนปาลกะ* เป็นต้น พระผู้มีพระภาคทรงฝึกโดยทรงทรมานให้สัตว์เดรัจฉานเหล่านี้หมดพิษสงกล่าวคือให้คลายโทสะลงและให้ตั้งอยู่ในไตรสรณาคมน์ มีการรักษาศีลได้ หรือแม้แต่พวก **อมนุษย์** *(ที่เรียกว่า อมนุษย์ก็เพราะมีส่วนคล้ายมนุษย์ แต่มิได้กำเนิดเป็นมนุษย์)* อย่างเช่น อาฬวกยักษ์ สูจิโลมยักษ์ หรือแม้แต่ ท้าวสักกะเทวราช ก็ได้ชื่อว่าอมนุษย์ในบทนี้ อมนุษย์เหล่านี้พระพุทธองค์ก็ทรงฝึกหัดด้วยอุบายอันวิจิตรหลากหลาย ทรงสงเคราะห์ โดยเริ่มจากฝึกให้เป็นผู้มีศีล

บริสุทธิ์หมดจด แล้วทรงตรัสบอกคุณวิเศษมีปฐมฌาน ทุติยฌาน เป็นต้น แก่กัลยาณปุถุชนผู้มีศีลหมดจดดีแล้ว ต่อจากนั้นก็ทรงตรัสบอกมรรคปฏิปทาที่สูงยิ่ง ๆ ขึ้นไป จนบุคคลเหล่านั้นบรรลุเป็นพระอริยบุคคลมีพระโสดาบัน เป็นต้น อย่างนี้แหละที่ชื่อว่า ทรงฝึกไปตามลำดับ ตามขั้นตอนและตามสมควรแก่อินทรีย์ของบุคคลเหล่านั้น โดยจะสังเกตเห็นว่า มีบ่อยครั้งที่ผู้มีปัญญินทรีย์ คือ มีปัญญาอันแก่กล้าถูกพระพุทธองค์ฝึกโดยทรงแสดงธรรมเพียงครั้งเดียวก็สามารถบรรลุถึงมรรคชั้นยอด คือ อรหัตตมรรคได้

ด้วยเหตุนี้พระผู้มีพระภาคจึงได้รับการยกย่องขนานพระนามว่า ***อะนุตตะโร ปุริสะทัมมะสาระถิ*** คือ ทรงเป็นสารถีผู้ฝึกบุคคลที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยมไม่มีผู้อื่นยิ่งไปกว่า แม้บุคคลเหล่านั้นก็ชื่อว่า *ปุริสะทัมมะ* เพราะเหตุที่พระศาสดาทรงฝึกเขาแล้ว ดังนี้.

๗
สัตถา เทวะมะนุสสานัง

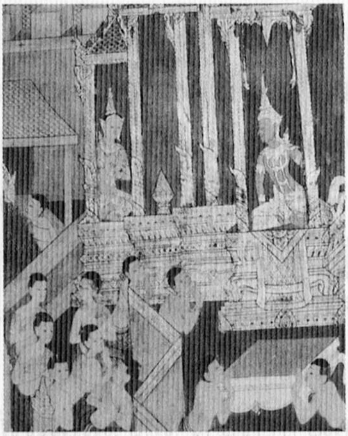
ทรงเป็นศาสดาของเหล่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

ขยายบท 'สัตถา เทวะมะนุสสานัง'

พระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่า **"สัตถา"** คือ ทรงเป็นพระศาสดา เป็นพระบรมครูเพราะทรงอนุศาสน์ คือ ทรงติดตามแนะนำพร่ำสอนสรรพสัตว์ทั้งหลายด้วย*ทิฏฐธัมมิกประโยชน์* คือ ประโยชน์ที่จะพึงได้รับในอัตภาพนี้ในโลกนี้ *สัมปรายิกประโยชน์* คือ ประโยชน์ที่พึงจะได้รับในโลกหน้า และ*ปรมัตถประโยชน์* คือ ประโยชน์สูงสุดอันได้แก่พระนิพพาน ตามสมควรแก่บุคคล

กล่าวคือ ในบรรดาประโยชน์ทั้งหลายเหล่านั้น บุคคลใดมีความประสงค์มีความสมควรซึ่งประโยชน์อย่างใดในประโยชน์ทั้ง ๓ ประการนั้น พระผู้มีพระภาคก็จะทรงมีพระมหากรุณาธิคุณให้โอวาท คือ ทรงกล่าวสอน ทรงอนุศาสน์ คือ ทรงติดตามแนะนำพร่ำสอนตามสมควรให้บุคคลเหล่านั้นได้รับประโยชน์นั้นๆ พระองค์จึงทรงพระนามว่า **"สัตถา"** คือ ทรงเป็นพระศาสดา ทรงเป็นครูของบุคคลทั้งหลาย

อีกประการหนึ่ง ศัพท์คำว่า ***สัตถา*** นี้แปลว่า หมู่ หรือ พวก หรือ คณะ ก็ย่อมได้ หมายความว่า พระผู้มีพระภาคทรงเป็น ***"สัตถวาหะ"*** คือ ทรงเป็นดุจผู้นำหมู่กองเกวียน สำหรับความหมายในข้อนี้มีอรรถาธิบายว่า *สัตถวาหะ* คือ นายกองเกวียนซึ่งเป็นผู้นำของหมู่คณะ ย่อมพาหมู่เกวียนของตนให้ข้ามพ้นจากสถานที่อันเป็นแหล่งกันดาร มีความลำบาก เพราะขาดแคลนน้ำบ้าง ให้ข้ามพ้นทุพภิกขกันดาร คือสถานที่ลำบากเพราะขาดแคลนอาหารบ้าง ให้ข้ามพ้นโจรกันดาร คือ สถานที่ลำบากเพราะมีโจรผู้ร้ายครอบครองอยู่บ้าง ให้ข้ามพ้นวาฬกันดาร คือ สถานที่ลำบากเพราะมีสัตว์ดุร้ายชุกชุมบ้าง จนสามารถรอดพ้นจากแดนกันดาร รอดพ้นจากภยันตรายต่างๆ ไปสู่จุดหมายด้วยความปลอดภัยได้ ฉันใด พระผู้มีพระภาคก็ทรงเป็นฉันนั้น คือ ทรงเป็นผู้นำสรรพเวไนยชนทั้งหลายให้ข้ามพ้นแดนกันดาร คือ ชาติ *(ความเกิด)* จริงอยู่ ความเกิดได้ชื่อว่า *ชาติกันดาร*เพราะการเกิดขึ้นในภพใหญ่นั้นเปรียบเสมือนการเข้าไปสู่ป่าที่รกชัฏ อันมีแต่ความน่าสะพรึงกลัว มีแต่ความหายนะ อีกทั้งบุคคลทั้งหลายจะข้ามพ้นไปจากความเกิดนั้นก็ย่อมเป็นไปได้โดยยาก พระศาสดาทรงนำพาสรรพสัตว์ทั้งหลายให้ข้ามพ้นจากชาติกันดารนั้น เพื่อไปสู่สถานที่อันเป็นแดนเกษมซึ่งเป็นสถานที่ประเสริฐ มีความปลอดภัย อันได้แก่พระนิพพาน ฉะนั้น พระองค์จึงทรงเป็น ***สัตถา*** คือ ผู้นำหมู่คณะ อันได้แก่สรรพสัตว์ทั้งหลาย อย่างนี้

พระพุทธคุณในบทที่ ๗ การที่พระผู้มีพระภาคได้รับการขนานพระนามว่า **สัตถา เทวะมะนุสสานัง** คือ ทรงเป็นศาสดาของเหล่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายนั้น เป็นการแสดงโดยกำหนดเอาสัตว์ขั้นอุกฤษฏ์ คือ สัตว์ชั้นสูง ซึ่งเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายเท่านั้นที่นับว่าเป็นสัตว์ชั้นสูง *(คำว่า เทวดา ในบทนี้ท่านนับรวมเอาพวกพรหมทั้งหลายด้วย)* เพราะเป็นผู้ที่จะตั้งอยู่ในฐานะ "***ภัพพบุคคล***" คือ เป็นบุคคลที่ควรจะดำเนินไปสู่การบรรลุโลกุตตรธรรมได้ ส่วนสัตว์เดรัจฉานนั้นตั้งอยู่ในฐานะ "***อภัพพบุคคล***" คือเป็นบุคคลที่ไม่สามารถบรรลุมรรคผลได้ในภพที่มีอัตภาพเป็นสัตว์เดรัจฉาน ทั้งนี้ก็เพราะว่าการเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานนั้นปฏิสนธิด้วย "อุเบกขาสันตีรณอกุศลวิบาก" ซึ่งเป็นอเหตุกจิต คือ เป็นจิตที่ไม่ได้ประกอบด้วยเหตุ ฉะนั้น วิบาก คือ ปฏิสนธิจิตนั้นนั่นแหละ จึงเป็นเครื่องกั้น ทำให้ไม่สามารถบรรลุมรรคผลในชาตินั้นได้ ฉะนั้น ในพระพุทธคุณในบทนี้ที่

ว่าพระผู้มีพระภาคทรงเป็นศาสดาของเหล่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายนั้น จึงเป็นการกำหนดเอาสัตว์ชั้นสูงไว้เท่านั้น แต่ถึงกระนั้น พระพุทธองค์ก็ทรงเป็นศาสดาของเหล่าสรรพสัตว์ทั้งหลาย รวมทั้งสัตว์เดรัจฉานด้วย คือ เป็นครูของเหล่าสัตว์เดรัจฉานด้วย เพราะทรงกล่าวสอน สัตว์เดรัจฉานเหล่านั้นให้ได้รับประโยชน์ด้วย จริงอยู่ แม้สัตว์เดรัจฉานเหล่านั้นจะไม่สามารถบรรลุมรรคผลได้ในชาติที่ตนเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน แต่ถึงกระนั้น เมื่อสัตว์เดรัจฉานเหล่านั้นได้มีโอกาสฟังธรรมจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ก็จะได้อุปนิสัยสมบัติและย่อมเป็นเหตุให้ได้บรรลุมรรคผลในอัตภาพที่ ๒ หรือที่ ๓ ที่ต่อจากภพซึ่งเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานนั้น เพราะได้อุปนิสัยสมบัติจากการฟังธรรมนั้นนั่นเอง สำหรับเรื่องนี้จะได้ยกอุทาหรณ์พอเป็นนิทัสสนะให้เห็นเป็นตัวอย่างสักเรื่องหนึ่ง คือ ***เรื่องมัณฑูกเทวปุตตวิมาน*** ที่ปรากฏอยู่ใน ***คัมภีร์ปรมัตถทีปนี อรรถกถาขุททกนิกาย วิมานวัตถุ***[๑๙] ว่า

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ริมฝั่งสระโบกขรณีชื่อ ***คัคครา*** ที่นครจัมปา ในเวลาใกล้รุ่งพระองค์ทรงเข้ามหากรุณาสมาบัติอันเป็นพุทธาจิณวัตร ที่ทรงปฏิบัติอยู่เป็นประจำ เมื่อออกจากสมาบัตินั้นแล้ว ทรงตรวจดูเหล่าเวไนยสัตว์ที่พอจะแนะนำได้ ทรงเห็นว่า ในเวลาเย็นวันนี้ เมื่อพระองค์กำลังแสดงธรรมอยู่ จะมี**กบตัวหนึ่ง**ได้ถือนิมิตในเสียงของพระองค์แล้วจะตายด้วยความพยายามของผู้อื่น แล้วได้บังเกิดในเทวโลก ต่อ

---

[๑๙] ฉ. มหามกุฏ ฯ ๔๘/๕๑/๔๑๙

จากนั้น ก็จะลงมาจากเทวโลกพร้อมด้วยเทพบริวารเป็นอันมาก มหาชนทั้งหลายจะได้เห็นเหตุการณ์นั้น

ในเวลาเช้าได้เสด็จเข้าไปบิณฑบาตในนครจัมปาพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ทรงทำให้ภิกษุทั้งหลายหาบิณฑบาตได้ง่าย เมื่อเสวยภัตตกิจเสร็จแล้ว ก็เสด็จเข้าพระวิหาร เมื่อภิกษุทั้งหลายทำวัตรปฏิบัติแล้วไปพักกลางวันในที่ของตนๆ ก็เสด็จเข้าพระคันธกุฎี ทรงใช้เวลาครึ่งวันนั้นเสวยวิมุตติสุขด้วยการเข้าผลสมาบัติ ถึงเวลาเย็นเมื่อพุทธบริษัททั้ง ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาได้มาประชุมพร้อมกันแล้ว พระองค์ก็เสด็จออกจากพระคันธกุฎีเพื่อไปยังมณฑปอันเป็นศาลาประชุมธรรม ซึ่งตั้งอยู่ริมฝั่งสระโบกขรณี ด้วยพระปาฏิหาริย์ที่เหมาะสมแก่ขณะนั้น แล้วทรงประทับนั่งเหนือบวรพุทธอาสน์ที่ประดับไว้เป็นอย่างดี ทรงเปล่งพระสุรเสียงเป็นดุจดั่งเสียงพรหมซึ่งประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ คือ

๑. ***วิสฺสฏฺฐ*** เป็นเสียงที่สละสลวย คือ ไม่ขัดข้อง ไม่แหบเครือ ไม่ติดขัด

๒. ***มญฺชุ*** เป็นเสียงที่ไพเราะ คือ เป็นเสียงที่อ่อนหวาน

๓. ***วิญฺเญยฺย*** เป็นเสียงที่ผู้ฟังรู้ได้ง่าย คือ ชัดเจน

๔. ***สวนีย*** เป็นเสียงที่น่าฟัง คือ เสนาะโสต

๕. ***อวิสารี*** เป็นเสียงไม่แปร่ง คือ ไม่เครือพร่า

๖. ***พินฺทุ*** เป็นเสียงที่กลมกล่อม

๗. *คมฺภีร* เป็นพระสุรเสียงลุ่มลึก

๘. *นินฺนาทิ* เป็นเสียงที่ก้อง คือ มีกังวาน แจ่มใส

ก็เพราะพระพุทธองค์ทรงมีพระสุรเสียงอันก้อง ที่เปล่งออกจากพระโอษฐ์ อันประกอบไปด้วยองค์ ๘ ประการนี้ พระสุรเสียงของพระองค์ จึงเป็นราวกับพญาสีหราชที่มิได้มีความหวาดหวั่น บันลือสีหนาทเหนือพื้นมโนศิลา องอาจอยู่ฉะนั้น พุทธบริษัทมีอยู่ประมาณเท่าใด พระสุรเสียงก็จะก้องกังวานไปเท่าประมาณนั้น มิได้ก้องออกไปนอกเขตแห่งพุทธบริษัทแต่ประการใด ในคราวนั้น พระพุทธองค์ทรงเริ่มแสดงธรรมด้วยพระพุทธลีลา อันมิอาจจะหาข้ออุปมาใดๆ มาเปรียบเทียบได้ด้วยความที่พระพุทธานุภาพนั้นเป็นอจินไตย

คำว่า ***อจินไตย*** หมายถึง เรื่องที่ไม่ควรคิด เพราะหากบุคคลใดไปคิดเกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้แล้ว ก็จะทำให้ได้รับความลำบากเสียเปล่าๆ หรือไม่อย่างนั้นก็อาจจะกลายเป็นคนบ้าไปก็ได้ อจินไตย เรื่องที่ไม่ควรคิดนี้มีอยู่ด้วยกัน ๔ อย่าง คือ

๑. ***พุทธวิสัย*** ได้แก่ วิสัยของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย คือความเป็นไปและอานุภาพของพระพุทธคุณ มีพระสัพพัญญุตต-ญาณเป็นต้นว่า *เอ๊ะ ! ที่ว่าพระพุทธองค์ทรงรู้ทุกสิ่งทุกอย่างนั้นมันเป็นยังไงกันแน่* อย่างนี้เป็นต้น จัดว่าเป็นอจินไตย คือ เป็นเรื่องที่ไม่ควรคิด

๒. ***ฌานวิสัย*** ได้แก่ วิสัยของผู้ได้ฌาน คือ เมื่อได้ปัญจมฌานแล้วก็สามารถแสดงอภิญญา เหาะเหินเดินอากาศได้ ทำไม

ถึงเป็นอย่างนั้น อย่างนี้เป็นต้น เป็นอจินไตยไม่ควรคิด

๓. ***กรรมวิบาก*** ได้แก่ ผลแห่งกรรม เป็นต้นว่า การที่เราได้เสวยความสุขในปัจจุบันนี้เป็นวิบากผลของกรรมอะไรที่เราทำไว้หนอ อย่างนี้ เป็นต้น เป็นอจินไตยที่ไม่ควรคิด

๔. ***โลกจินตา*** ได้แก่ ความคิดเรื่องโลก เช่น คิดว่าใครหนอเป็นผู้สร้างโลก สร้างดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ใครสร้างสัตว์ให้เกิด ใครสร้างภูเขา ใครสร้างต้นไม้ เป็นอจินไตยไม่ควรคิด

ฉะนั้น อจินไตยทั้ง ๔ มีพุทธวิสัย เป็นต้น จัดว่าเป็นเรื่องที่ไม่ควรคิด เพราะด้วยความที่ปัญญา ของปุถุชนทั้งหลายไม่สามารถหยั่งถึงพุทธวิสัยและความเป็นไปแห่งโลก เหล่านั้นได้อย่างครบถ้วน อีกทั้งช่วงเวลาชีวิตของเราทั้งหลายนับว่าน้อยนัก จึงควรใช้เวลาที่มีอยู่ในการศึกษาพระสัทธรรมคำสอนที่เราสามารถพิสูจน์ได้โดยอาศัยการปฏิบัติก็จะได้รับประโยชน์มากกว่าการตั้งข้อสงสัยในอจินไตยทั้ง ๔ ประการนี้

ต่อไปก็จะได้กล่าวถึงเรื่องของ "มัณฑูกเทพบุตร"

ในเวลาที่พระพุทธองค์ทรงเปล่งพระสุรเสียง อันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ แสดงธรรมอยู่นั้น กบตัวหนึ่งขึ้นมาจากสระโบกขรณี ได้นอนฟังพระสุรเสียงของพระผู้มีพระภาคและได้ถือเอานิมิตในพระสุรเสียงเป็นอารมณ์ด้วยความสำคัญว่า ***"ถ้าธรรมะมีอยู่ เสียงที่ได้ยินอยู่นี้นี่เองที่เรียกว่า ธรรมะ"*** แท้จริงแล้วกบฟังพระสุรเสียงของพระพุทธเจ้า ก็ไม่เข้าใจหรอกว่าพระพุทธองค์กำลังกล่าวว่าอย่างไร แสดงเรื่องอะไรอยู่ แต่ด้วย

ความที่ พระสุรเสียงของพระพุทธองค์นั้น เป็นเสียงที่ไพเราะเสนาะโสต น่าฟัง เป็นเสียงที่ลุ่มลึกฟังได้ชัดเจน กบจึงมีจิตเลื่อมใส หมอบฟังและถือเอานิมิตในพระสุรเสียงนั้นเป็นอารมณ์

ในขณะนั้น มีเด็กเลี้ยงโคคนหนึ่งมาถึงยังสถานที่นั้นเห็นพระศาสดากำลังแสดงธรรมอยู่และพุทธบริษัททั้งหลายก็ฟังธรรมด้วยอาการที่สงบเงียบ ประคับประคองจิตใจไปตามกระแสพระธรรมเทศนานั้น เด็กเลี้ยงโคได้มาหยุดยืนที่ใกล้ ๆ กับกบตัวนั้น เขาได้ปล่อยไม้พลองลงข้าง ๆ ลำตัว โดยไม่ทันได้เห็นกบไม้พลองนั้นได้ปักลงบนหัวกบพอดี กบตัวนั้นก็ได้ตายลงทันทีด้วยความที่ก่อนจะตาย กบได้เป็นผู้มีจิตเลื่อมใสโดยถือเอานิมิตในพระสุรเสียงด้วยธรรมสัญญา เมื่อตายลงแล้วจึงได้ไปบังเกิดในวิมานทองสูง ๑๒ โยชน์ บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ *(ดาวดึงส์เป็นสวรรค์ชั้นที่ ๒ สวรรค์หรือเทวโลกนั้นมีอยู่ ๖ ชั้น คือ ๑. ชั้นจาตุมมหาราชิกา ๒. ชั้นดาวดึงส์ ๓. ชั้นยามา ๔. ชั้นดุสิต ๕. ชั้นนิมมานรดี ๖. ชั้นปรนิมมิตวสวัตตี)* โดยเป็นเหมือนกับหลับแล้วตื่นขึ้นมา เห็นตนถูกห้อมล้อมไปด้วยหมู่เทพอัปสร จึงระลึกดูว่า “เรามาจากไหนหนอ จึงได้มาบังเกิดในที่นี้ และการที่เราได้สมบัติถึงเพียงนี้นั้น เราได้กระทำกรรมอะไรไว้หนอ?”

เป็นธรรมดาอยู่ว่า สัตว์ทั้งหลายผู้บังเกิดในเทวโลก เมื่อเขามีความคิดอย่างนี้แล้ว ก็สามารถที่จะเห็นภพเก่าชาติก่อนของตนเองได้ ก็เมื่อเทพบุตรตนนี้มองไม่เห็นธรรมอย่างอื่นเลย นอกจากการถือเอานิมิตในพระสุรเสียงของพระผู้มีพระ

ภาคเท่านั้นที่เป็นเหตุให้ตนได้สมบัติยิ่งใหญ่ถึงปานนี้ จึงกล่าวว่า "แม้แต่เราซึ่งเป็นกบก็สามารถบังเกิดในเทวโลกได้ เพราะอาศัยพระผู้มีพระภาคนั่นเอง"

เมื่อระลึกได้ดังนี้แล้ว เทพบุตรนั้นก็ลงมาพร้อมด้วยวิมานของตนและเหล่าบริวารหมู่ใหญ่ แล้วเข้าไปถวายบังคมพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคด้วยความเคารพรักเทิดทูนเป็นอย่างยิ่งเพราะความที่ตนเป็นผู้กตัญญูรู้ซึ้งถึงบุญคุณของพระผู้มีพระภาค จึงยืนประคองอัญชลี นมัสการพระพุทธองค์อยู่ด้วยอานุภาพแห่งกายทิพย์ซึ่งมีวรรณะงดงามพรั่งพร้อมด้วยรัศมีในสรีระกายแห่งตน

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคแม้จะทรงทราบเรื่องราวของเทพบุตรนั้นโดยตลอด แต่เพราะทรงมีพุทธประสงค์ที่จะแสดงผลแห่งกรรมและพุทธานุภาพให้ประจักษ์แก่มหาชนทั้งหลาย จึงตรัสถามว่า

"ใครหนอ รุ่งเรืองด้วยฤทธิ์ ด้วยยศ มีผิวกายงดงาม กระทำทิศทั้งปวงให้สว่างไสว มาไหว้เท้าของเราอยู่" ดังนี้

เทพบุตรนั้นจึงตอบว่า "เมื่อชาติก่อนข้าพระองค์เป็นกบอยู่ในน้ำ มีน้ำเป็นถิ่นที่หากิน ในขณะที่กำลังฟังธรรมของพระองค์อยู่นั้น ข้าพระองค์ก็ถูกเด็กเลี้ยงโคฆ่าเสีย ขอพระองค์โปรดดูฤทธิ์และยศ ของจงทอดพระเนตรดูอานุภาพแห่งวรรณะและความรุ่งเรืองอันบังเกิดจากความเลื่อมใสแห่งจิตแม้เพียงครู่เดียวของ

ข้าพระองค์

ข้าแต่ท่านพระโคดม ชนเหล่าใด ได้ฟังธรรมะของพระองค์ชนเหล่านั้นก็ย่อมถึงฐานะที่ไม่หวั่นไหวไปในที่ใดแล้วย่อมไม่เศร้าโศก" ดังนี้

จากถ้อยคำของเทพบุตรนี้ มีคำอธิบายว่า สัตว์เหล่าใดทำบุญไว้แล้ว และมีโอกาสได้ฟังธรรมของพระผู้มีพระภาคแม้เพียงเวลาน้อยนิดเหมือนกับที่ตนได้ฟังแล้ว สัตว์เหล่านั้น ชื่อว่า ได้ทำลายสังสารวัฏ คือ การเวียนว่ายตายเกิด และสัตว์เหล่านั้นไปในที่ใดก็จะไม่พึงเป็นผู้เศร้าโศก ไม่หวั่นไหว เพราะความที่ได้เป็นผู้เข้าถึงสันติบท คือ พระนิพพาน ด้วยเหตุนี้จึงเป็นผู้ที่ไม่มีอันตรายใดๆ อีกต่อไป

ในลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงตรวจดูอุปนิสัยสมบัติของเทพบุตรนั้นและอุปนิสัยสมบัติของพุทธบริษัทที่ประชุมกันอยู่ แล้วทรงแสดงธรรมโดยพิสดาร ครั้นจบพระธรรมเทศนาแล้วเทพบุตรนั้นได้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลบรรลุเป็นพระโสดาบัน อีกทั้งมหาชนทั้งหลายจำนวนแปดหมื่นสี่พันก็ได้ธรรมาภิสมัยบรรลุธรรมด้วย ในลำดับต่อจากนั้น เทพบุตรก็ได้ถวายบังคมพระผู้มีพระภาค แล้วกระทำประทักษิณ คือ เวียนขวา ๓ รอบ ทำอัญชลีแด่พระภิกษุสงฆ์แล้วกลับไปสู่เทวโลกพร้อมด้วยบริวารของตน ในขณะที่หลีกไปนั้น เทพบุตรได้กระทำการแย้มยิ้มเพราะมีความคิดว่า "ด้วยอานุภาพแห่งบุญแม้เพียงเล็กน้อย อันเกิดจากการได้ฟังธรรมะของพระผู้มีพระภาคที่ทรงแสดงด้วย

พระสุรเสียงพรหม ไพเราะดุจดังเสียงนกการะเวก อาศัยการที่เราถือเอานิมิตในพระสุรเสียงว่า “สิ่งนี้นี่เองที่เรียกว่าธรรมะ เราจึงได้รับสมบัติมากมายทั้งที่เป็นโลกียะ คือ การได้ไปบังเกิดในเทวโลก และได้สมบัติที่เป็นโลกุตตระอันประเสริฐเกินกว่าที่จะเปรียบ คือ การได้บรรลุเป็นพระโสดาบันอย่างนี้” เมื่อคิดอยู่อย่างนี้แล้วก็เกิดปีติโสมนัสกระทำการแย้มยิ้ม กลับไปสู่สถานที่ของตน ดังนี้

คำว่า **“มัณฑูกะ”** แปลว่า ผู้หากินทางน้ำ ในที่นี้หมายถึง กบ ด้วยความที่เทพบุตรตนนี้ ชาติก่อนเกิดเป็นกบ เมื่อตายจากกบแล้วได้บังเกิดเป็นเทพบุตร จึงเรียกเทพบุตรตนนี้ว่า “มัณฑูกเทพบุตร”

จากเรื่องของมัณฑูกเทพบุตรนี้ จะเห็นได้ว่า พระพุทธองค์มิได้ทรงเป็นพระศาสดา เฉพาะของเทวดาและมนุษย์เท่านั้น แต่ทรงเป็นพระศาสดาแม้ของสัตว์เดรัจฉานทั้งหลาย ที่มีอุปนิสัยในการสนใจที่จะฟังธรรมด้วย ด้วยเหตุนี้บัณฑิตทั้งหลายจึงยกย่องสรรเสริญพระผู้มีพระภาค ด้วยพระพุทธคุณบทที่ ๗ ว่า สัตถา เทวะมนุสสานัง คือ ทรงเป็นศาสดาของเหล่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ดังนี้.

๘

พุทโธ

ทรงเป็นผู้ตรัสรู้แจ้งอริยสัจ ๔ โดยรอบคอบอย่างถี่ถ้วน

ตลอดจนทรงหยั่งรู้สิ่งที่ควรรู้ทั้งปวง

แล้วสามารถยังสัตว์ทั้งหลายให้รู้ตามได้

ขยายบท 'พุทโธ'

ในพระพุทธคุณบทที่ ๒ ที่ผ่านมา บทว่า **"สัมมาสัมพุทโธ"**นั้นเป็นการแสดงถึงพระพุทธคุณที่เกี่ยวกับว่า"*ทรงเป็นผู้ตรัสรู้ไญยธรรม คือ ธรรมที่ควรรู้ทั้งหลายด้วยพระองค์เองเป็นไปโดยชอบ*" ซึ่งมุ่งหมายถึงการตรัสรู้อริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย *(เหตุที่ทำให้ทุกข์เกิด)* นิโรธ *(ความดับทุกข์)* และมรรค *(ข้อปฏิบัติที่เป็นหนทางแห่งความดับทุกข์)* ของพระศาสดาโดยสังเขปและโดยพิสดาร

ในพระพุทธคุณบทที่ ๘ คือ **"พุทโธ"** เป็นการแสดงถึงการหยั่งรู้สิ่งที่ควรรู้ แม้อย่างอื่นๆ ที่นอกจากอริยสัจ ๔ เพราะเหตุว่า ขึ้นชื่อว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งเป็นสิ่งที่ควรรู้เมื่อมีอยู่ พระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่า **"พุทธะ"** ก็เพราะความที่**ตรัสรู้สิ่งที่ควรรู้แม้ทั้งหมดนั้น** ด้วยอำนาจแห่งพระญาณ คือ พระ

อรหัตมรรคอันเป็นที่สุดแห่งวิโมกข์ที่เป็นความหลุดพ้น ซึ่งพระญาณอันเป็นที่สุดแห่งความหลุดพ้นนั้น ชื่อว่า ***วิโมกขันติกญาณ*** เพราะเป็นปัญญาที่จะพึงได้ก็ต่อเมื่อได้ถึงที่สุดแห่งความหลุดพ้นนั้นอันได้แก่ พระพุทธญาณทั้งหมด พร้อมทั้งพระสัพ–พัญญุตตญาณ

เพราะฉะนั้น พึงทราบว่าในพระพุทธคุณบทที่ ๒ คือ **สัมมาสัมพุทโธ** เป็นการแสดงถึง***อานุภาพแห่งปฏิเวธญาณ*** คือ พระปัญญาที่มีการรู้แจ้งแทงตลอดซึ่งอริยสัจ ๔ ส่วนพระพุทธคุณบทที่ ๘ คือ **พุทโธ** นี้เป็นการแสดงถึง ***อานุภาพแห่งพระเทศนาญาณ*** คือ พระปัญญาที่เกี่ยวกับการแสดงธรรมโปรดสรรพสัตว์ทั้งหลาย

อีกอย่างหนึ่ง การที่พระผู้มีพระภาคได้รับการขนานพระนามว่า **พุทธะ** เพราะทรงตรัสรู้ธรรมที่ควรรู้ทั้งปวงได้เอง ด้วยพระโพธิญาณ ด้วยอำนาจแห่งมรรคญาณทั้ง ๔ คือ โสดาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค และอรหัตตมรรค จึงเป็นที่มาแห่งพระนามว่า **พระสยัมภู** คือ เป็นผู้รู้แจ้งด้วยพระองค์เองโดยปราศจากอาจารย์ผู้แนะนำสั่งสอน เป็นการหยั่งรู้อย่างถูกต้องครบถ้วนในธรรมทั้งหลายอันพระองค์ไม่เคยสดับมาก่อน ทรงบรรลุความเป็นพระสัพพัญญูเพราะอาศัยการตรัสรู้นั้น อีกทั้งทรงเป็นผู้ชำนาญในพลธรรมทั้งหลาย เพราะเหตุที่พระพุทธองค์ตรัสรู้อริยสัจ ๔ ด้วยพระองค์เองก่อนแล้วก็ทรงแสดงธรรมโปรดสรรพสัตว์ทั้งหลายเหล่าอื่นให้รู้ตามด้วยฉะนั้น

จึงทรงพระนามว่า **"พุทธะ"**

เพื่อให้เกิดความรู้อย่างกว้างขวางและชัดเจนยิ่งขึ้น จะได้นำเอาความหมายของพระนามว่า **"พุทธะ"** ที่ปรากฏอยู่ใน ***สารีปุตตนิทเทศ คัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิทเทศ***[๒๐] ที่พระสารีบุตรเถระได้ขยายเนื้อความแห่งพระนามว่า **พุทธะ** ไว้หลายนัยด้วยกัน ซึ่งจะขอยกตัวอย่างมากล่าวสัก ๑๐ นัย ดังนี้

พุทฺโธติ เกนตฺเถน พุทฺโธ ถามว่า คำว่า ***พุทโธ*** ที่ชื่อว่าพระพุทธเจ้า เพราะมีเนื้อความว่าอย่างไร

เฉลยว่า ที่ชื่อว่าเป็นพระพุทธเจ้า ก็เพราะประกอบด้วยอรรถวิเคราะห์ว่า

๑. พุชฺฌิตา สจฺจานีติ พุทฺโธ เป็นพระพุทธเจ้า เพราะทรงตรัสรู้สัจธรรมได้แก่อริยสัจ๔

๒. โพเธตา ปชายาติ พุทฺโธ เป็นพระพุทธเจ้าเพราะทรงยังหมู่สัตว์ทั้งหลายให้รู้ตาม

๓. สพฺพญฺญุตาย พุทฺโธ เป็นพระพุทธเจ้า เพราะทรงตรัสรู้ธรรมทั้งปวงด้วยพระปัญญาของพระองค์เอง

๔. สพฺพทสฺสาวีตาย พุทฺโธ เป็นพระพุทธเจ้า เพราะทรงเห็นแจ้งธรรมทุกประการ

๕. อภิญฺเญยฺยตาย พุทฺโธ เป็นพระพุทธเจ้า เพราะไม่มีผู้อื่นแนะนำ

---
[๒๐] ฉ. มหามกุฏ ฯ ๖๖/๘๙๔/๕๔๙

๖. วิกสิตาย พุทฺโธ	เป็นพระพุทธเจ้า เพราะเป็นผู้เบิกบานดุจปทุมชาติที่มีคุณโดยประการต่าง ๆ
๗. ขีณาสวสงฺขาเตน พุทฺโธ	เป็นพระพุทธเจ้า เพราะเป็นผู้สิ้นจากอาสวะกิเลส เป็นดุจผู้ตื่นจากการหลับ คือ กิเลสทุกประการ
๘. เอกายนมคฺคํ คโตติ พุทฺโธ	เป็นพระพุทธเจ้า เพราะเป็นผู้เสด็จไปสู่หนทางอันเป็นเอก ได้แก่ พระนิพพานที่พ้นไปจากสังสารวัฏฏ์
๙. เอโก อนุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธึ อภิสมฺพุทฺโธติ พุทฺโธ	เป็นพระพุทธเจ้าเพราะทรงตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ อันยอดเยี่ยม
๑๐. อพุทฺธิวิหตตฺตา พุทฺธิปฏิลาภตฺตา พุทฺโธ	เป็นพระพุทธเจ้า เพราะทรงกำจัดอวิชชา คือ ความไม่รู้ แล้วตรัสรู้ซึ่งวิชชา

จากเนื้อความแห่งพระนามว่า **"พุทธะ"** ที่พระสารีบุตรเถระซึ่งเป็นผู้เลิศด้วยปัญญา มีความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งในอรรถและพยัญชนะได้แสดงไว้ จะเห็นได้ว่าพระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่า **พุทโธ** เพราะเป็นบุคคลพิเศษสุดและศัพท์นามว่า **พุทโธ** นี้ เป็นการบัญญัติขึ้นเพราะอาศัยการที่พระพุทธองค์ทรงบรรลุพระญาณต่าง ๆ อันอะไร ๆ ก็ไม่สามารถกำจัดทำลายได้ ทรงบรรลุถึงพระนิพพานเพราะพระขันธสันดานของพระองค์อบรมมาแล้วในธรรมทั้งปวงอย่างยาวนานมาถึง ๔ อสงไขยแสนมหากัปป์ อีกอย่างหนึ่ง การบัญญัติพระนามว่า **พุทโธ**เพราะอาศัยการตรัสรู้อริยสัจ ๔ อันเป็นปทัฏฐาน คือ เป็นเหตุแห่งพระสัพพัญญุตตญาณ

ด้วยเหตุตามที่กล่าวมาแล้วนี้ การบัญญัติพระนามว่า **พุทโธ** จึงเป็นการประกาศความเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นการประกาศความเป็นพุทธะ คือ ผู้รู้ ของพระพุทธองค์ให้เข้าใจได้อย่างแจ่มแจ้ง

จริงอยู่ พระนามว่า **พุทธะ** นี้ ไม่ใช่ชื่อที่พระมารดาหรือพระบิดาทรงตั้งให้ ไม่ใช่ชื่อที่มิตรสหาย ญาติพี่น้อง อำมาตย์ พราหมณ์ ภิกษุ ผู้เป็นพระสาวก หรือเทวดา คือท้าวสักกะเทวราช เป็นต้น เป็นผู้ตั้งให้ แต่พระนามที่ชื่อว่าพุทธะนี้ เป็นเพราะทรงประกอบด้วยคุณนานัปการแห่งความเป็นพระพุทธเจ้า พระนามนี้ จึงเป็นชื่อที่บัญญัติขึ้นเป็นไป คล้อยตามสภาวะ อุปมาเหมือนกับผ้าที่เรียกว่า ผ้าแดง เพราะประกอบด้วยสีแดง หรือ

ที่เรียกว่า ผ้าเขียว ก็เพราะผ้าที่ย้อมด้วยสีเขียว อย่างนี้เป็นต้น

อันที่จริงแล้ว พระนามของพระผู้มีพระภาคที่บัณฑิตทั้งหลายยกย่องสรรเสริญ กล่าวแสดงไว้นั้นมีมากมายหลายชื่อด้วยกัน อย่างเช่น **พระโลกนาถ** ผู้ทรงเป็นที่พึ่งของชาวโลก ซึ่งการที่ได้พระนามเช่นนี้ก็เพราะว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ตั้งแต่เสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ คือ ออกบวชจนถึงมหาปรินิพพาน พระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์ หรือ พระนามที่เรามักจะได้ยินกันบ่อย ๆ คือ **พระทสพล** คำว่า *ทะสะ* แปลว่า สิบ คำว่า *พละ* แปลว่า กำลัง พละคือกำลังของพระพุทธเจ้านั้นมี ๒ อย่าง **กายพละ** *(กำลังกาย)* **ญาณพละ** *(กำลัง คือ พระปัญญา)* ในพละเหล่านั้น กายพละ คือ กำลังกายของพระพุทธเจ้านั้น ทรงมีพระกำลังเท่ากับกำลังของพญาช้างฉัททันต์ ๑๐ เชือก ส่วนกำลังแห่งพระญาณนั้น ทรงมีกำลังพระญาณ ๑๐ ประการ จึงเป็นที่มาของพระนามว่า **พระทสพลญาณ**

กำลังแห่งพระญาณ ๑๐ ประการ นั้น คือ

๑. ***ฐานาฐานญาณ*** *พระปรีชาญาณหยั่งรู้ฐานะและอฐานะ* คือ ทรงหยั่งรู้ถึงเหตุอันเป็นที่เกิดเป็นที่เป็นไปแห่งผล ทรงรู้ว่าอะไรเป็นไปได้ อะไรเป็นไปไม่ได้ตามความเป็นจริง

๒. ***กัมมวิปากญาณ*** *พระปรีชาญาณหยั่งรู้ผลของกรรมดีและกรรมชั่ว* คือ ทรงหยั่งรู้ว่ากรรมที่กระทำแล้วอย่างนี้จะเป็นเหตุให้ได้รับวิบากผลอย่างไร

๓. ***สัพพัตถคามินีปฏิปทาญาณ*** *พระปรีชาญาณหยั่งรู้ข้อปฏิบัติที่จะนำสัตว์ไปสู่ภพภูมิทั้งปวงตามความเป็นจริง* คือ ทรงหยั่งรู้ว่าข้อปฏิบัติเช่นใดที่จะนำไปสู่สุคติ ทุคติ หรือเป็นข้อปฏิบัติที่พ้นไปจากคติทั้งปวง ทรงหยั่งรู้ประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์ในอนาคต และประโยชน์อันสูงสุด ได้แก่ พระนิพพาน

๔. ***นานาธาตุญาณ*** *พระปรีชาหยั่งรู้สภาวะของธรรมชาติทั้งฝ่ายสังขารที่มีวิญญาณและฝ่ายสังขารที่ไม่มีวิญญาณ* คือ ทรงหยั่งรู้ถึงการประกอบด้วยธาตุต่างๆ ของสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตตามความเป็นจริง

๕. ***นานาธิมุตติกญาณ*** *พระปรีชาหยั่งรู้อัธยาศัยความสนใจ ความเชื่อของสัตว์ทั้งหลายที่มีแตกต่างกันออกไป*

๖. ***อินทริยปโรปริยัตตญาณ*** *พระปรีชาหยั่งรู้ความยิ่งและหย่อนแห่งอินทรีย์ของสัตว์ทั้งหลาย* คือ ทรงหยั่งรู้ว่า บุคคลผู้นี้มีศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา แก่กล้าหรืออ่อนด้อยอย่างไร

๗. ฌานาทิสังกิเลสาทิญาณ พระปรีชาหยั่งรู้ ความ*เศร้าหมองและความผ่องแผ้วของการออกจากฌาน วิโมกข์ สมาธิและสมาบัติทั้งหลาย*

อธิบายว่า การเข้าออกจากฌานเบื้องต่ำได้อย่างคล่องแคล่ว ย่อมเป็นปทัฏฐาน คือ เป็นเหตุใกล้ในการที่จะได้ฌานเบื้องสูงยิ่ง ๆ ขึ้นไป และความคล่องแคล่วในการออกจากฌานนี้แหละเรียกว่าเป็นความผ่องแผ้ว หากว่าไม่มีความคล่องแคล่วเช่นนั้น ก็ชื่อว่าเป็นความเศร้าหมอง แม้ในสมาธิ และสมาบัติก็เป็นเช่นเดียวกัน

๘. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ พระปรีชาหยั่งรู้ถึงภพที่*เคยเป็นอยู่ในอดีต* คือ การระลึกชาติได้

๙. จุตูปปาตญาณ พระปรีชาหยั่งรู้จุติและอุบัติของสัตว์ทั้งหลาย ผู้เป็นไปตามกรรมของตน

๑๐. อาสวักขยญาณ พระปรีชาหยั่งรู้ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะกิเลสทั้งหลาย

รายละเอียดเกี่ยวกับพระทสพลญาณนี้ มีปรากฏอยู่ใน ***มหาสีหนาทสูตร คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์***[๒๑]

พระผู้มีพระภาคได้อาศัยพระญาณทั้ง ๑๐ ประการเหล่านี้ ปฏิญาณความเป็นบุคคลอันเป็นเอก บันลือสีหนาท กล่าวแสดงธรรมท่ามกลางพุทธบริษัท ประกาศศาสนาของพระองค์ให้เป็นไปอย่างกว้างขวาง ซึ่งตลอด ๔๕ พรรษานั้น พระองค์ทรงประกาศธรรมโดยอเนกปริยายเป็นจำนวนถึง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ เปรียบเสมือนหงายของที่คว่ำ หรือเปิดของที่ปิด

---

[๒๑] ฉ. มหามกุฏ ฯ ๑๘/๑๖๖/๔๐

หรือบอกทางแก่คนหลงทาง หรือตามประทีปในที่มืด ด้วยมีพระมหากรุณาว่าสัตว์ทั้งหลาย ผู้มีกิเลสน้อยจะพึงบรรลุธรรมเหล่านั้นได้ โดยทรงมีพระวิริยะไม่ได้เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อยแต่อย่างใด

การที่พระผู้มีพระภาคทรงเป็นที่พึ่งของชาวโลก ทรงเป็นบุคคลที่ตั้งอยู่ในฐานะผู้ควรเคารพอย่างสูงสุด ของสรรพสัตว์ทั้งหลาย อันจะหาประมาณมิได้ในโลกธาตุทั้งหลาย เพราะความที่เป็นผู้พรั่งพร้อมด้วยคุณวิเศษมี ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นต้น ซึ่งมีอานุภาพอันประมาณมิได้ อุปมามิได้ และความที่ทรงเป็นผู้มีอุปการะอย่างมากมาย แก่หมู่มนุษย์และเทวดาทั้งหลาย ด้วยพระปโยคสมบัติ คือ การถึงพร้อมด้วยความเพียรอันล้ำเลิศ ที่เริ่มต้นด้วยการให้ชนทั้งหลายหลีกเลี่ยงจากสิ่งที่เป็นอนัตถะ คือความหายนะทั้งปวง ทรงมุ่งแต่จะจัดแจงประโยชน์สุขไว้เบื้องหน้าอย่างไม่มีเหลือ ก็เพราะอาศัยการตรัสรู้แจ้งในอริยสัจ ๔ โดยรอบคอบอย่างถี่ถ้วน และทรงหยั่งรู้สิ่งที่ควรรู้ทั้งปวง แล้วสามารถยังชนทั้งหลายให้รู้ตามได้ บัณฑิตทั้งหลายจึงยกย่องขนานพระนามพระองค์ว่า **พุทโธ** ดังเนื้อความที่ได้พรรณนามาแล้ว ดังนี้.

๙

ภะคะวา

ทรงเป็นผู้จำแนกธรรม และที่ชื่อว่า ภะคะวา
ก็เพราะเป็นผู้ประกอบด้วยบุญ ๖ ประการ

ขยายบท 'ภควา'

คำว่า "*ภะคะวา*" นี้เป็นคำประเสริฐ คือ เป็นคำร้องเรียกบุคคลผู้ประเสริฐ อันได้แก่พระผู้มีพระภาคผู้วิเศษด้วยคุณทั้งหลายอันสูงสุด และผู้เป็นบรมครูอันประกอบด้วยคุณแห่งความเป็นครูอย่างยอดเยี่ยมกว่าครูทั้งปวง เพราะเหตุนี้ **พระพุทธโฆสาจารย์** จึงได้แสดงไว้ใน ***คัมภีร์วิสุทธิมรรค สมาธินิเทศ***[๒๒] ว่า

"ภควาติ วจนํ เสฏฺฐํ ภควาติ วจนมุตฺตมํ
ครุคารวยุตฺโต โส ภควา เตน วุจฺจตีติ"

แปลว่า คำว่า **ภะคะวา** เป็นคำประเสริฐ คำว่า **ภะคะวา** เป็นคำสูงสุด พระผู้มีพระภาคนั้นทรงเป็นครู ประกอบด้วยคุณธรรมของครู เพราะเหตุนั้น ท่านจึงขนานพระนามพระองค์ว่า **ภะคะวา** ดังนี้

---

[๒๒] ฉ. ภูมิพโล ๒/๑๔๒/๓๑๕

อีกประการหนึ่งคำว่า นาม ที่หมายถึง ชื่อ โดยปกติทั่ว ๆ ไปแล้ว มีอยู่ด้วยกัน ๔ อย่าง คือ

๑) อาวัตถิกนาม คือ ชื่อที่เรียกตามรุ่น หรือชื่อที่อาศัยเครื่องกำหนดนั้นๆ บัญญัติเรียกกัน เช่น คำว่า *วัจโฉ* แปลว่า ลูกโค, *ทัมโม* แปลว่า โคฝึก, *พลิพัทโท* แปลว่า โคงาน เป็นต้น ชื่อที่อาศัยเครื่องกำหนดนั้นๆ บัญญัติเรียกกันอย่างนี้ เรียกว่า *อาวัตถิกนาม*

๒) ลิงคิกนาม คือ ชื่อที่เรียกตามเพศ หรือชื่อที่อาศัยเครื่องหมายประจำตัว บัญญัติเรียกกัน เช่น *ทัณฑี* แปลว่า ผู้มีไม้เท้า หมายถึง คนแก่, *ฉัตตี* แปลว่า ผู้มีฉัตร หมายถึง พระราชา, *สิขี* แปลว่า สัตว์มีหงอน หมายถึง นกยูง, *กรี* แปลว่า สัตว์มีงวง หมายถึง ช้าง เป็นต้น การบัญญัติเรียกชื่อตามเครื่องหมายประจำตัวอย่างนี้ เรียกว่า *ลิงคิกนาม*

๓) เนมิตติกนาม คือ ชื่อที่เรียกตามคุณธรรมอันเป็นนิมิตเครื่องหมายที่เป็นเหตุ บัญญัติเรียกกัน เช่น *เตวิชโช* แปลว่า ท่านผู้ได้วิชชา ๓, *ฉฬภิโญ* แปลว่า ท่านผู้ได้อภิญญา ๖, *พหุสสุโต* แปลว่า ผู้สดับตรับฟังมามาก, *ธัมมะกะถิโก* แปลว่า พระธรรมกถึก ผู้แสดงธรรม, เป็นต้น การบัญญัติเรียกชื่อโดยอาศัยคุณธรรมเป็นเหตุอย่างนี้ เรียกว่า *เนมิตติกนาม*

๔) อธิจจสมุปปันนนาม คือ ชื่อที่ตั้งขึ้นลอย ๆ เป็นการบัญญัติเรียกชื่อที่เป็นไปตามความปรารถนา ตามโวหารของชาวโลก โดยไม่สนใจถึงความหมายแห่งคำนั้นๆ อย่างเช่น

ธะนะวัฑฒะโก แปลว่า ผู้เจริญด้วยทรัพย์ ซึ่งบุคคลผู้นั้นอาจจะเป็นคนยากจนก็ได้ หรือ คนชื่อน้อยแต่ตัวใหญ่, คนชื่อสำลีแต่ตัวดำ, คนชื่อกรุณาแต่มีจิตใจโหดร้าย, อย่างนี้เป็นต้น การบัญญัติเรียกชื่อที่เป็นไปตามความชอบใจนี้ เรียกว่า *อธิจจสมุปปันนนาม*

ในบรรดานาม คือ ชื่อทั้ง ๔ อย่างที่กล่าวมาแล้วนี้ พระนามว่า "***ภะคะวา***" นั้นจัดว่าเป็น ***เนมิตติกนาม*** คือ เป็นพระนามที่ได้มาโดยอาศัยคุณธรรมของพระองค์เองที่เป็นเหตุแห่งการบัญญัติเรียกกัน ไม่ได้เป็นพระนามที่พระนางสิริมหามายา ผู้เป็นพระมารดาตั้งให้ มิใช่พระนามที่พระราชบิดา หรือท้าวสักกะเทวราช เป็นผู้ตั้งให้ แต่เป็นพระนามที่ได้มาพร้อมกับความได้พระสัพพัญญุตญาณ ณ โพธิบัลลังก์ ใต้ต้นศรีมหาโพธิ์ในราตรีที่ตรัสรู้ คือ วันเพ็ญแห่งเดือนวิสาขะนั่นเอง.

เพื่อเป็นการประกาศพระคุณเหล่านั้นของพระผู้มีพระภาคในคราวปฐมสังคายนา ***พระสังคีติกาจารย์*** คือ อาจารย์ผู้รวบรวมคำสอน มีพระมหากัสสปะเถระ พระอุบาลีเถระและพระอานนท์เถระ เป็นต้น ได้กล่าวค้ำยกย่องพระพุทธองค์ดังปรากฏอยู่ใน ***คัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิทเทส***[๒๓] ว่า

"*บัณฑิตทั้งหลาย ขนานพระนามพระผู้มีพระภาคว่า **ภะคะวา** เพราะเป็นพระนามที่ท่านเหล่านั้นกล่าวด้วยความเคารพว่า ชื่อว่า **ภะคะวา** เพราะมีเนื้อความว่า ทรงทำลายราคะ ทำลายโทสะ ทำลายโมหะ ทำลายมานะ ทำลายทิฏฐิ ทำลายเสี้ยน*

[๒๓] ฉ. มหามกุฏ ฯ ๖๕/๒๓๑/๖๖๗

หนาม ทำลายกิเลส และเพราะมีเนื้อความว่า ทรงจำแนก ทรงจำแนกพิเศษ เฉพาะซึ่งธรรมรัตนะ และทรงพระนามว่าภควา เพราะทรงทำซึ่งที่สุดแห่งภพทั้งหลาย และเพราะมีพระกายอันอบรมแล้ว มีศีลอันอบรมแล้ว มีจิตอันอบรมแล้ว มีปัญญาอันอบรมแล้ว" ดังนี้

***อธิบายว่า* การที่พระผู้มีพระภาคได้รับการขนานพระนามว่า "*ภะคะวา*"** เพราะทรงทำลายราคะ คือ ความกำหนัดยินดี ทรงทำลายโทสะ คือ ความโกรธ ความไม่พอใจ ทรงทำลายโมหะ คือ ความหลงความมืดบอด ทรงทำลายมานะ คือ ความเย่อหยิ่งถือตัว ทำลายเสี้ยนหนาม คือ ความอยาก ความกระวนกระวาย ทำลายกิเลสคือความเศร้าหมองเร่าร้อน ตลอดจนทำลายเสียซึ่งมารทั้ง ๕ กล่าวคือ กิเลสมาร ขันธมาร อภิสังขารมาร เทวบุตรมาร และมัจจุมาร เป็นต้น ให้สงบอย่างราบคาบ.

เมื่อกล่าวถึงมารทั้ง ๕ ก็ควรที่จะอธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับเรื่องของมารต่อไปอีกสักเล็กน้อย คำว่า "***มาร***" ในภาษาไทยเรามักจะใช้กับผู้ที่ขัดขวางผลประโยชน์ที่ผู้อื่นจะพึงมีพึงได้ หรือหมายถึงผู้ที่เป็นอุปสรรคขัดขวางไม่ให้สำเร็จประโยชน์ แต่ในทางธรรมะมิได้หมายความอย่างนั้น เพราะในทางธรรม คำว่า "***มาร***" แปลว่า *สภาพผู้ฆ่า หรือเป็นสภาพผู้ทำลายความดี* โดยมีวิเคราะห์ศัพท์ว่า "***กุสลธมฺเม มาเรตีติ มาโร***" แปลว่า *ชื่อว่ามาร เพราะยังกุศลให้ตาย หรือผู้ฆ่ากุศลธรรม ชื่อว่า มาร*

มารมี ๕ ประการ คือ

๑) ***กิเลสมาร*** มารคือกิเลส อธิบายว่า ความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นธรรมชาติที่เป็นเครื่องเศร้าหมองเร่าร้อน ฉะนั้น กิเลสชื่อว่ามาร เพราะมีความหมายว่า "***ทำให้ตาย***" คือ ทำให้เดือดร้อน เพราะเป็นเหตุนำมาซึ่งความฉิบหายแก่สัตว์ทั้งหลาย ทั้งในปัจจุบัน และอนาคต พระพุทธองค์ทรงหักทำลายกิเลสมารเหล่านี้เสียได้ ด้วยการหักทำลายที่เป็นสมุจเฉทปหาณ คือ การละได้โดยเด็ดขาด

๒) ***ขันธมาร*** มารคือขันธ์ ๕ อธิบายว่า ขันธ์ ๕ ได้แก่ รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ และวิญญาณขันธ์ ทั้งหมดนี้ชื่อว่า มาร โดยมีความหมายว่า "***เป็นเหมือนเพชฌฆาต***" คือ เป็นผู้ฆ่า หรือเป็นผู้ทำให้ตาย ทั้งนี้ก็เพราะธรรมดาความตายแม้ทั้งหมดเป็นเรื่องของขันธ์ ไม่ว่าจะเป็นขันธ์ ๕,ขันธ์ ๔ *(นามขันธ์ ๔ คือ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์และ*

วิญญาณขันธ์) หรือขันธ์ ๑ (*รูปขันธ์*) ขันธ์ทั้งหลายนี้เองที่เป็นผู้ตายที่มีการตายเกิดขึ้นก็เพราะมีขันธ์ ๕ นั้นเอง ถ้าไม่มีขันธ์ ๕, ขันธ์ ๔ (*หมายถึง อรูปพรหม*) หรือขันธ์ ๑ (*หมายถึง อสัญญสัตตพรหม*) แล้ว การตายก็ย่อมไม่มี อีกทั้งเมื่อตายแล้วก็ไม่ใช่ว่าจะจบลงแค่นี้ เพราะเมื่อตายแล้วก็เกิดใหม่อีก การเกิดใหม่นั้นก็ต้องมีขันธ์อีก เป็นอย่างนี้เรื่อย ๆ ไปจนกว่าจะหมดกิเลสแล้วไม่ต้องเกิดอีก เพราะฉะนั้น ขันธ์ทั้งหลายจึงได้ชื่อว่า **ขันธมาร** เพราะมีความหมายว่าเป็นผู้ฆ่า คือ เป็นผู้ทำให้ตาย ดังที่พระอรรถกถาจารย์ได้กล่าวไว้ใน ***คัมภีร์สารัตถปกาสินี อรรถกถาเผณปิณฑสูตร สังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค***[๒๔] ว่า

"ขนฺเธสุ ปน สติ วธพนฺธนจฺเฉทาทีนิ สมฺภวนฺติ เอวํ เอเตสุ สติ วธภาวโตปิ วธกตา เวทิตพฺพา." แปลว่า *พึงทราบว่า เบญจขันธ์ เป็นเพชฌฆาต คือ เป็นผู้ฆ่า เพราะเมื่อขันธ์เหล่านี้มีอยู่การฆ่าจึงมี* ดังนี้ เป็นต้น พระพุทธองค์ทรงหักทำลายขันธมารเหล่านี้ด้วยอำนาจการกำหนดรู้

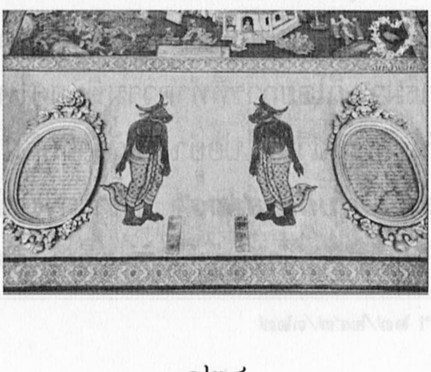
๓) อภิสังขารมาร คำว่า อภิสังขาร หมายถึง อกุศล–โลกียกุศล ที่เป็นเหตุทำให้เกิดภพ ชาติ อันเป็นไปในวัฏฏสงสาร เมื่อมีภพมีชาติแล้ว ก็ต้องถูกกระทำให้ตายอีก อภิสังขารจึงได้ชื่อว่า อภิสังขารมาร ก็โดยการที่ทำความพินาศใหญ่ มีชาติ ชรา มรณะ เป็นต้น ให้วนเวียนไปอย่างไม่รู้จักจบสิ้น อภิสังขารจึงจัดว่าเป็น "***สหายกับกิเลสมาร***" เพราะต่างก็ช่วยอุปถัมภ์ซึ่งกันและกันแล้วทำให้สังสารวัฏฏ์ คือ การเวียนเกิดเวียนตายนั้น

---
[๒๔] ฉ. มหามกุฏ ฯ ๒๗/๒๔๗/๓๒๗

ยึดเยื้อ ยาวนานไปเรื่อยๆ นั่นเอง อภิสังขารมารนี้ พระพุทธองค์ทรงหักทำลายโดยทรงกระทำอภิสังขารมารไม่ให้ มีไม่ให้เป็นไปโดยประการทั้งปวง ด้วยการกระทำกิเลสที่เป็นสหายกับอภิสังขารมารนั้นให้เสียหายไป

๔) *เทวบุตรมาร* หมายถึง พญาวสวัตตี ซึ่งเป็นใหญ่อยู่ในเทวโลกชั้นที่ ๖ คือ ชั้นปรนิมมิตวสวัตตี ที่ท่านได้ชื่อว่าเป็นมารเพราะด้วยความริษยาไม่ต้องการเห็นผู้อื่นบรรลุเป็นพระอรหันต์ ไม่ต้องการเห็นผู้อื่นกระทำความดี เมื่อท่านคอยขัดขวางอย่างนี้ จึงได้ชื่อว่า เป็นมารอย่างหนึ่งเหมือนกัน

อีกประการหนึ่ง เทวบุตรมาร เป็นมารก็โดยความหมายว่า เป็นเหตุแห่งสังกิเลส คำว่า “*สังกิเลส*” หมายถึง ธรรมที่เป็นอารมณ์ของกิเลส ได้แก่ โลกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ และสังกิเลสย่อมกระทำความดีให้ตาย เพราะเหตุนั้น จึงเรียกว่า *เทวบุตรมาร* พระพุทธองค์ทรงทำลายเทวบุตรมารเสียได้ โดยกระทำเทวบุตรมารเหล่านั้นให้สิ้นอานุภาพ ด้วยการก้าวล่วงวิสัยแห่งเทวบุตรและทรงย่ำยีกิเลสเหล่านั้นด้วยกำลังแห่งอรหัตมรรค

๕) มัจจุมาร คำว่า *มัจจุ* แปลว่า *ความตาย* ซึ่งความตายนั้นเองจัดว่าเป็นมาร เพราะเป็นเหมือนความป่วยหนักโดยที่สร้างความเสื่อมแก่ชีวิตและสร้างความเสื่อมแก่บริขารอันเป็นเครื่องอุปกรณ์แห่งชีวิตของสัตว์ทั้งหลาย กล่าวคือ เมื่อบุคคลผู้นั้นตายก็เป็นอันว่า ทรัพย์สมบัติทั้งหมด เป็นอันเสื่อมสลายไปสิ้นสุดการครอบครองไป เพราะฉะนั้นท่านจึงตรัสว่า กล่าวว่าความตายทำให้เกิดความเสื่อมแก่บริขารอันเป็นอุปกรณ์เครื่องดำรงชีพของสัตว์ทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น ความตายจึงจัดว่าเป็นมารอย่างหนึ่ง เรียกว่า *มัจจุมาร* พระพุทธองค์ทรงทำลายมัจจุมาร คือ ความตายเสียได้โดยการบรรลุอรหัตมรรคอันเป็นเหตุให้พระองค์ไม่ต้องหวนกลับมาเกิดอีก เมื่อไม่เกิดก็สามารถล่วงพ้นจากบ่วงแห่งมัจจุมารเสียได้

ฉะนั้น เมื่อควรจะถวายพระนามพระพุทธองค์ว่า "***ภัคคะวา***" ที่แปลว่าทรงเป็นผู้หักทำลายบาปธรรมทั้งหลาย มีราคะเป็นต้น เหล่านี้ให้หมดไป แต่กลับถวายพระนามว่า "***ภะคะวา***" ตามนัยแห่งนิรุตติภาษามคธ ดังที่ปรากฏอยู่ใน ***คัมภีร์สัทธัมมปัชโชติกา อรรถกถาขุททกนิกาย มหานิทเทส***[๒๕] ว่า

"หลักแห่งนิรุตติศาสตร์มี ๕ อย่าง คือ การลงอักษรใหม่ ๑ การเปลี่ยนอักษร ๑ การแปลงอักษร ๑ การลบอักษร ๑ และการประกอบด้วยความสมบูรณ์แห่งเนื้อความของธาตุทั้งหลาย บัณฑิตพึงถือเอาลักษณะแห่งนิรุตติศาสตร์ที่ท่านกล่าวไว้อย่างนี้ แล้วทราบความสำเร็จแห่งบทด้วยประการฉะนี้."

---

[๒๕] ฉ. มหามกุฏ ฯ ๖๕/๖๙๙

ส่วนใน ***คัมภีร์วิสุทธิมรรค***[๒๖] พระพุทธโฆสาจารย์ได้อธิบายถึงบท ***"ภะคะวา"*** อีกนัยยะหนึ่ง ว่า

ภาคฺยวา ภคฺควา ยุตฺโต ภเคหิ จ วิภตฺตวา

ภตฺตวา วนฺตคมโน ภเวสุ ภควา ตโตติ

แปลว่า พระผู้มีพระภาค **ทรงเป็นผู้มีภาคะยะ** (*หมายถึงทรงบำเพ็ญกุศลธรรมอันถึงความเป็นพระบารมี*) ทรงเป็นภัคคะวา (*ผู้หักทำลายกิเลส*) ทรงเป็นผู้ประกอบด้วยภะคะธรรมทั้งหลาย ทรงเป็นวิภัตตะวา (*คือเป็นผู้จำแนกธรรม*) ทรงเป็นภัตตะวา (*คือผู้คบหาธรรม*) และทรงเป็นผู้สำรอกเหตุที่จะนำให้ไปเกิดในภพทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นจึงทรงพระนามว่า ภควา ดังนี้.

ในบรรดาบทเหล่านั้น พึงทราบว่า การที่พระผู้มีพระภาค ทรงเป็นผู้มีภาคะยะ ทรงเป็นภัคคะวา เป็นต้น แต่บัณฑิตทั้งหลายก็กลับขนานพระนามว่า ***"ภควา"*** นั้นเป็นลักษณะของภาษาที่มีการลงอักษรใหม่และมีการย้ายอักษร เป็นต้น เพื่อให้การเปล่งคำพูดออกมานั้นเสนาะหูและง่ายต่อการออกเสียงนั้นเอง

---

[๒๖] ฉ. มหามกุฏ ฯ ๒/๑๔๔/๓๑๙

บรรดาบท ภะคะวา ที่พระพุทธโฆสาจารย์ กล่าวถึงนี้มีด้วยกัน ๖ บท คือ

๑. ทรงได้รับการขนานพระนามว่า "ภะคะวา" เพราะทรงเป็น "พระภาคะยะวา" หมายถึง ทรงมีพระบารมี มีทาน ศีล เป็นต้น อย่างยอดเยี่ยม

การบำเพ็ญกุศลธรรมของพระองค์นั้นก็เข้าถึงความเป็นบารมี คำว่า ***บารมี*** แปลว่า คุณสมบัติหรือข้อปฏิบัติอันเป็นเครื่องถึงซึ่งฝั่งอันประเสริฐ คือ พระนิพพาน ดังที่โบราณาจารย์ได้วิเคราะห์ศัพท์คำว่า **บารมี** ไว้ว่า ***"ปรมสฺส อุตฺตมสฺส โพธิสตฺตสฺส ภาโว กมฺมํ วา ปารมี ทานาทิกิริยา"*** แปลว่า *ภาวะหรือการกระทำของบุคคลผู้ยอดเยี่ยมคือ สูงสุด ได้แก่ พระโพธิสัตว์ ชื่อว่า บารมี ได้แก่กิริยา มีการให้ทาน เป็นต้น*

อธิบายว่า **การบำเพ็ญบารมี** มีการให้ทานเป็นต้นนั้นมี ๓ ระดับ คือ *ทานบารมี ทานอุปบารมีและทานปรมัตถบารมี* สำหรับการให้ทานที่จะจัดว่าเป็น *ทานบารมี* คือ การให้ การสละวัตถุสิ่งของโดยทั่วๆ ไป ให้แก่ผู้อื่น และเมื่อให้ไปแล้วก็ไม่มีการเสียดาย ไม่มีความอาลัยอาวรณ์ ไม่มีการยึดติด ยึดถือในวัตถุสิ่งของนั้น เพราะของอะไรก็ตามเมื่อพ้นไปจากมือของเราตกไปเป็นกรรมสิทธิ์ของผู้อื่นแล้ว ก็ย่อมไม่ใช่ของของเราอีกต่อไป ถึงแม้ว่าผู้รับเมื่อรับไปแล้วจะทำลายหรือทิ้งขว้างต่อหน้า

เราก็ตาม เราก็ไม่ควรนึกเสียดายอาลัยอาวรณ์แต่อย่างใด การให้ทานอย่างนี้จัดว่าเป็น**ทานบารมี**

แต่ถ้าหากว่าเมื่อให้ไปแล้วยังมีการยึดติด ยึดถือว่าของสิ่งนั้นเป็นของของเรา เช่น พระไตรปิฎกของเรา เราเป็นคนซื้อถวาย จีวรเป็นของเรา เราซื้อถวาย หากว่ายังมีความยึดติดอยู่อย่างนี้ก็ไม่จัดว่าเป็นทานบารมี คงเป็นเพียงแต่ทานธรรมดาๆ เท่านั้น

ส่วนทานอุปบารมี คือ การให้อวัยวะเป็นทาน ซึ่งเป็นสิ่งที่ให้ได้ยากและที่สำคัญ คือ อวัยวะเหล่านั้นต้องเป็นอวัยวะที่ยังมีประโยชน์กับเราอยู่ ซึ่งเมื่อเราสามารถเสียสละให้อวัยวะของเราแก่ผู้อื่นอย่างนี้ ก็จัดว่าเป็น*ทานบารมี* คือ เป็นทานบารมีอย่างกลาง (*อุปบารมี แปลว่า บารมีชั้นกลาง*)

ส่วนผู้ใดสามารถสละชีวิตให้ชีวิตของตนไปเป็นทานเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น การให้อย่างนี้จัดว่าเป็น ***ทานปรมัตถบารมี*** (*ปรมัตถบารมี แปลว่า บารมีชั้นสูงสุด*)

ในบรรดาบารมีที่เกี่ยวกับการให้ทานนี้ พระผู้มีพระภาคในคราวที่ยังเป็นพระโพธิสัตว์ (คือ *สัตว์ผู้บำเพ็ญบารมีเพื่อการตรัสรู้*) เสวยพระชาติเป็นกระต่ายผู้เป็นบัณฑิต ท่านได้สละชีวิตของตนให้เป็นทาน ดังที่ตรัสไว้ใน ***สสปัณฑิต คัมภีร์ขุททกนิกาย จริยาปิฎก*** ว่าด้วยจริยาวัตรของสสบัณฑิต[๒๗] ว่า

---

[๒๗] ฉ. มหามกุฏ ฯ ๗๔/๑๐/๒๑๖

“ภิกฺขาย อุปคตํ ทิสฺวา สกตฺตานํ ปริจฺจชํ

ทาเนน เม สโม นตฺถิ เอสา เม ทานปารมี”

แปลว่า *เราเห็นยาจกผู้เข้ามาขอแล้ว ได้สละร่างกายของเราให้เป็นทาน ทานของเราไม่มีอะไรเปรียบเทียบได้ นี้เป็นทานปรมัตถบารมีของเรา* ดังนี้

คำว่า **สส** แปลว่า *กระต่าย* บางท่านอาจจะสงสัยว่า ทำไมผู้ที่เป็นพระโพธิสัตว์ คือ บุคคลผู้บำเพ็ญบารมีเพื่อการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้ายังต้องเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานอีกหรือ?

เฉลยว่า แท้จริงแล้วแม้บุคคลผู้บำเพ็ญบารมีเพื่อที่จะเป็นพระโพธิสัตว์นั้นก็ยังตกอยู่ภายใต้อำนาจของกรรม จึงยังมีการเวียนเกิดเวียนตายในภพภูมิต่าง ๆ แม้ในกำเนิดเดรัจฉานก็ตาม อีกอย่างหนึ่ง การที่พระโพธิสัตว์ไปเกิดในกำเนิดเดรัจฉานนั้นก็เพื่ออนุเคราะห์แก่บรรดาสัตว์เดรัจฉานด้วยกันนั่นเอง แต่ขอให้ทราบว่าพระโพธิสัตว์ทั้งหลายนั้น นับตั้งแต่ได้รับพุทธพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าองค์ก่อน ๆ ว่าบุคคลผู้นี้จะได้บรรลุเป็นพระพุทธเจ้าเป็นต้นมา แม้จะเกิดในกำเนิดเดรัจฉานแต่ก็จะไม่เกิดเป็นสัตว์ที่มีร่างกายเล็กกว่านกกระจาบและจะไม่เกิดเป็นสัตว์ที่มีลำตัวใหญ่กว่าช้างอย่างเด็ดขาด เพราะฉะนั้นในเรื่องสสบัณฑิตนี้ การที่พระโพธิสัตว์ไปเกิดเป็นกระต่ายจึงมิใช่เรื่องแปลกแต่ประการใด ซึ่งในเรื่องของกระต่ายบัณฑิตนี้ จะขอเล่าเพียงย่อ ๆ พอให้เห็นเป็นนิทัสสนะดังนี้ คือ

ในสมัยที่พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเกิดเป็นกระต่ายเที่ยวไปอยู่ในป่านั้น และด้วยความที่เกิดเป็นกระต่ายซึ่งมีหญ้า มีใบไม้ ผัก และผลไม้เป็นอาหาร จึงไม่มีการเบียดเบียนผู้อื่นไม่มีการฆ่าสัตว์อื่นมาเป็นอาหาร เป็นต้น ในกาลนั้นกระต่ายโพธิสัตว์ มีลิง สุนัขจิ้งจอก และลูกนากเป็นสหายอยู่ร่วมกัน โดยปกติผู้ที่เป็นพระโพธิสัตว์นั้นจะมีธรรมสัญญา คือความจำได้หมายรู้เกี่ยวกับเรื่องของธรรมะ และด้วยคุณานุภาพแห่งความเป็นพระโพธิสัตว์ แม้จะเกิดในกำเนิดเดรัจฉาน ก็จะรู้สภาพตามความเป็นจริงว่า อกุศลธรรมนั้นมีโทษ เป็นของที่น่ากลัวควรเว้นเสีย แล้วตั้งอยู่ในกุศลธรรม มีการให้ทาน รักษาศีล เป็นต้น เพราะมนุษย์สมบัติและเทวสมบัติย่อมอยู่ในเงื้อมมือของผู้ที่ตั้งอยู่ในทาน ศีล

ดังนี้แล้วกระต่ายโพธิสัตว์จึงสั่งสอนให้สหายเหล่านั้นงดเว้นจากบาปกรรมอันเป็นอกุศลธรรมและให้ตั้งอยู่ในกรรมอันงามซึ่งเป็นกุศลธรรม เมื่อเห็นพระจันทร์เต็มดวงในวันอุโบสถ (*วันเพ็ญขึ้น ๑๕ ค่ำ*) จึงบอกแก่สหายเหล่านั้นว่า

"วันนี้เป็นวันอุโบสถ ท่านทั้งหลายจงตระเตรียมทานทั้งหลาย เพื่อให้แก่ทักขิไณยบุคคล ครั้นให้ทานแก่ทักขิไณยบุคคล คือ บุคคลผู้ควรแก่การรับทักขิณาทานแล้ว จงรักษาศีลอุโบสถ"

สหายเหล่านั้นก็พากันรับคำว่า ***"สาธุ สาธุ ดีแล้ว ดีแล้ว"*** แล้วได้ตระเตรียมการให้ทานต่างๆ ตามกำลังสติปัญญาของตน แล้วแสวงหาทักขิไณยบุคคล

ในบรรดาสัตว์เหล่านั้น **"ลูกนาก"** ได้ไปที่ฝั่งแม่น้ำแต่เช้าตรู่ด้วยคิดว่าจะหาอาหาร ในเวลาเดียวกันนั้น พรานเบ็ดผู้หนึ่ง ตกปลาตะเพียนได้ ๗ ตัว เอาเถาวัลย์ร้อยไว้แล้วหมกไว้ใต้ทรายซ่อนไว้ที่ริมฝั่งแม่น้ำ ต่อจากนั้นเขาก็ไปหาปลาต่อไปแล้วได้ตกลงไปในน้ำถูกกระแสน้ำพัดไป ลูกนากมาถึงฝั่งแม่น้ำสูดดมได้กลิ่นปลาจึงคุ้ยทรายเห็นปลาตะเพียนแล้ว จึงเปล่งเสียงประกาศออกมา ๓ ครั้งว่า "ปลาเหล่านี้มีเจ้าของไหม? เมื่อไม่เห็นเจ้าของจึงคาบที่เถาวัลย์นำปลากลับไปสู่ที่อยู่ของตนโดยคิดว่า เราจะกินปลาเหล่านี้ในเวลาอันสมควร แล้วก็นอนระลึกถึงศีลของตน

ส่วน **"สุนัขจิ้งจอก"** ก็เที่ยวหาอาหารเห็นเนื้อย่างสองชิ้นตัวเงินตัวทองตัวหนึ่ง หม้อนมส้มหม้อหนึ่ง ที่กระท่อมของคนเฝ้านาผู้หนึ่ง จึงประกาศขึ้น ๓ ครั้งว่า "อาหารนี้มีเจ้าของไหม?" ครั้นไม่เห็นเจ้าของก็เอาเชือกผูกหม้อนมส้มคล้องคอคาบเนื้อย่างและตัวเงินตัวทองนำไปไว้ที่พุ่มไม้อันเป็นที่อยู่ของตนโดยคิดว่าเราจะกินอาหารเหล่านี้ในเวลาอันสมควรแล้วก็นอนระลึกถึงศีลของตน

ส่วน **"ลิง"** ก็เข้าป่านำผลมะม่วงมาวางไว้ที่พุ่มไม้อันเป็นที่อยู่ของตน โดยคิดว่า เราจะกินในเวลาอันสมควร แล้วก็นอนระลึกถึงศีลของตน โดยสัตว์ทั้ง ๓ นั้น ต่างก็ปรารถนาให้มีผู้มาขอรับทานของตนๆ ไป

ส่วน **"กระต่ายโพธิสัตว์"** นั้นคิดคำนึงอยู่ว่า "เราจะให้

อะไรเป็นทานดี ในเมื่อ งา ถั่วเขียว ถั่วเหลือง ข้าวสารและนมส้มของเราก็ไม่มี เราเลี้ยงชีพด้วยหญ้า แต่เราก็ไม่อาจจะให้หญ้าเป็นทานได้ ถ้าหากว่ามีทักขิไณยบุคคลสักท่านหนึ่งมาขออาหารจากเรา เราก็จะให้ตัวเราเองนี้แหละไปเป็นทาน”

ในครั้งนั้น ท้าวสักกะเทวราชทรงทราบถึงความคิดของกระต่ายโพธิสัตว์แล้ว เพื่อเป็นการทดลองทานของพระโพธิสัตว์ ท้าวสักกะเทวราชจึงแปลงตนเป็นพราหมณ์มายังที่อยู่ของกระต่ายโพธิสัตว์ เมื่อพระโพธิสัตว์เห็นแล้วจึงกล่าวว่า “ท่านมาถึงที่อยู่ของเราก็เพราะประสงค์ในอาหาร นับว่าเป็นการดีแล้ววันนี้เราจะให้ทานอันประเสริฐที่ใคร ๆ ไม่เคยให้แก่ท่าน ท่านผู้ประกอบด้วยศีลคุณ การเบียดเบียนผู้อื่นไม่เป็นการสมควรแก่ท่าน ท่านจงไปนำไม้ต่าง ๆ มาก่อไฟขึ้น เราจักย่างตัวของเราท่านจะได้เนื้อที่สุก”

พราหมณ์นั้นรับคำแล้วก็มีใจร่าเริง จึงไปนำไม้ต่าง ๆ มาก่อไฟเป็นเชิงตะกอนใหญ่ ครั้นเมื่อไฟติดดีแล้ว กระต่ายโพธิสัตว์ก็ได้สลัดตัวเพื่อกำจัดฝุ่นธุลีออกแล้วก็เข้าไปนั่งภายในกองไฟนั้น ในเวลานั้นท่านมีความคิดอยู่ว่า

“น้ำเย็นอันผู้ใดผู้หนึ่งดำลงไปแล้ว ย่อมระงับความกระวนกระวายและความร้อน ย่อมมีความปลื้มปีติยินดี ฉันใดในกาลเมื่อเราเข้าไปยังไฟที่ลุกโพลงก็ฉันนั้นเหมือนกัน ความกระวนกระวายทั้งปวงย่อมระงับ เหมือนกับดำลงไปในน้ำเย็นฉะนั้น เราได้ให้แล้วซึ่งกายทั้งสิ้นโดยไม่มีเหลือคือ ขน หนัง

เนื้อ เอ็น กระดูก และชิ้นเนื้อหทัยแก่พราหมณ์นั้น” ดังนี้.

ซึ่งการให้ทานของพระโพธิสัตว์ในครั้งนี้ นับเป็นความยิ่งยวดอย่างยิ่งของการบำเพ็ญบารมีในเรื่องของทาน เพราะเป็นการบริจาคเพื่ออุทิศแก่ความเป็นพระสัพพัญญุตตญาณเท่านั้น

จริงอยู่ พระโพธิสัตว์ทรงมีอัธยาศัยกว้างขวางอย่างยิ่งในการบำเพ็ญทานบารมี ไม่ว่าในครั้งที่เสวย พระชาติ เป็นอกิตติดาบส สังพราหมณ์ พระเจ้าธนัญชัยกุรุราช พระเจ้ามหาสุทัศนจักรพรรดิมหาโควินทพราหมณ์หรือแม้แต่พระเวสสันดรที่ได้ทรงกระทำ **“มหาปริจจาคะ”** คือ การบริจาคครั้งใหญ่อันประเสริฐ ประกอบด้วยของ ๕ อย่าง คือ ให้ดวงตา ทรัพย์ ราชสมบัติ บุตรธิดา และภรรยา แต่ทานเหล่านั้นยังจัดว่าเป็น ทานบารมี ยังจัดว่าเป็นบริวารแห่งทานอยู่ และทานบริวารเหล่านี้ก็ช่วยอุดหนุนให้การบำเพ็ญทานของพระองค์เข้าถึงความเป็นทานปรมัตถบารมี ส่วนการให้ชีวิตของกระต่ายบัณฑิตนี้แหละจัดว่าเป็นทานที่เข้าถึงความเป็น **ทานปรมัตถบารมี** โดยแท้ เพราะช่วยอุดหนุนจิตสันดานของพระองค์ให้บารมีถึงความแก่รอบ เพื่อรอเวลาในการบรรลุพระสัพพัญญุตตญาณ

การบำเพ็ญบารมีแต่ละอย่าง ๆ ของพระพุทธองค์ กว่าจะบำเพ็ญได้ถึงปรมัตถบารมีและต้องครบ ๑๐ ประการ เพื่อให้ได้มาซึ่งพระสัพพัญญุตตญาณนั้นย่อมเป็นไปด้วยความลำบากยากแค้นแสนเข็ญ แต่การที่พระองค์ทรงยอมทนลำบากนั้น ก็เพราะทรงมีพระมหากรุณา ปรารถนาที่จะอนุเคราะห์ สงเคราะห์แก่

สรรพสัตว์ทั้งหลายนั้นเอง เพราะฉะนั้น ใน ***คัมภีร์ปรมัตถทีปนี อรรถกถาแห่งขุททกนิกาย จริยาปิฎก*** นี้ พระอรรถกถาจารย์จึงกล่าวไว้ว่า

"ท่านผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่เหล่านี้ น่าอัศจรรย์ยิ่งนัก ทั้งไม่เคยมีมาก่อน บุคคลใดแม้เพียงมีใจเลื่อมใสในท่านเหล่านั้น ก็จะพึงพ้นจากความทุกข์ได้ ยังไม่ต้องกล่าวถึงการปฏิบัติการทำตามคำสอนของท่านเหล่านี้โดยสมควรแก่ธรรมเลยว่าจะมีอานิสงส์มากมายขนาดไหน เพียงใด" ดังนี้

ฉะนั้น ก็เพราะความที่พระผู้มีพระภาคได้ทรงกระทำเหตุที่ถึงความเป็นบารมีที่ยิ่งยวดสูงสุดอย่างนี้ อันกระทำให้โลกียสุขและโลกุตตรสุขบังเกิดขึ้น ฉะนั้น เมื่อควรที่จะขนานพระนามว่า ***"พระภาคะยะวา"*** ที่แปลว่า ผู้มีกุศลอันเข้าถึงความเป็นพระบารมี ก็ได้มีการย้ายอักษร และลงอักษรใหม่ ตามนัยแห่งนิรุตติภาษาว่า ***"พระภะคะวา"*** ดังนี้

๒. ทรงได้รับการขนานพระนามว่า **"ภะคะวา"** เพราะทรงเป็น **"ภัคคะวา"** แปลว่า ผู้หัก พระพุทธองค์ได้ทรงหักทำลายกิเลสทั้งปวง

ธรรมชาติของกิเลสบังเกิดขึ้นภายในจิตใจของบุคคลใดแล้วย่อมสร้างความกระวนกระวาย สร้างความเศร้าหมองเร่าร้อนแก่บุคคลนั้น ซึ่งกิเลสนั้นมีอยู่ด้วยกันหลายประเภท กล่าวคือ **โลภะ** (ความโลภ ความอยากได้) **โทสะ** (ความโกรธ ความไม่พอใจ) **โมหะ** (ความมืดบอด ความหลง) **วิปรีตมนสิการ** (การกระทำไว้ในใจโดยอุบายผิดๆ) **อะหิริกะ** (ความไม่ละอายต่อบาปทุจริต) **อโนตตัปปะ** (ความไม่เกรงกลัวต่อบาปทุจริต) **มักขะ** (ความลบหลู่บุญคุณที่ผู้อื่นมีต่อตน) **ปลาสะ** (ความตีเสมอ) **อิสสา** (ความริษยา ไม่พอใจในสมบัติหรือคุณความดีของผู้อื่น) **มายา** (ความหลอกลวง) **สาไถย** (ความโอ้อวด) เหล่านี้เป็นต้น

ก็เพราะความที่พระผู้มีพระภาคทรงเป็น พระภัคคะวา คือ ทรงหัก ทรงทำลายกิเลสและอันตรายทั้งหลายเหล่านั้นเสียได้ ครั้นจะขนานพระนามพระองค์ท่านว่า **พระภัคคะวา** ก็กลับกล่าวเสียว่า **"พระภะคะวา"** เพื่อความสละสลวยแห่งภาษาดังนี้

๓. ทรงได้รับการขนานพระนามว่า "ภะคะวา" เพราะทรงเป็นผู้ประกอบด้วย "ภะคะ" แปลว่า บุญ หรือ ความเจริญ ๖ ประการ

เพราะเหตุว่าในทางโลกผู้ที่ประกอบด้วยความเจริญเป็นผู้มีบุญนั้นย่อมเป็นไปในธรรม ๖ ประการ คือ

(๑) *อิสสริยะ* ความเป็นใหญ่

(๒) *ธัมมะ* ได้แก่ โลกุตตรธรรม ๙ ประการ คือ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑

(๓) *ยัสสะ* ความเป็นผู้มีชื่อเสียง

(๔) *สิริ* ความเป็นผู้มีผิวพรรณงดงาม

(๕) *กามะ* ความสำเร็จประโยชน์ตามความปรารถนา

(๖) *ปยัตตะ* ความมีวิริยะบารมี

ในบรรดาธรรม ๖ ประการนั้นมีคำอธิบายดังนี้ คือ

๑) อิสสริยะ ความเป็นใหญ่ คือ พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้มีอิสสริยะ คือ ความเป็นใหญ่ ในจิตใจของพระองค์อย่างยอดเยี่ยม อันได้แก่ การที่ทรงกระทำจิตของพระองค์ให้เข้าถึงความเป็นวสี คือ ความชำนาญได้ เพราะความชำนาญในจิตของพระองค์นั้นเองจึงเป็นเหตุให้สำเร็จในวิหารธรรม คือ ธรรมอันเป็นเครื่องอยู่ของพระองค์ก็เข้าถึงความชำนาญ เช่น มีความเป็นผู้สำคัญในสิ่งที่เป็นปฏิกูลว่าไม่เป็นปฏิกูลได้อย่างนี้ เป็นต้น

หรือแม้แต่ความสำเร็จในการอธิษฐานฤทธิ์ หรือแสดงฤทธิ์ ที่เป็นพระอิสสริยะ คือ ความเป็นใหญ่ที่ชาวโลกเขานับถือกัน ทั้งนี้ก็เพราะเป็นความสำเร็จที่เกิดจากการภาวนาจิตที่เข้าถึงความชำนาญนั้นเอง เช่น **อณิมา** (การทำร่างกายให้เล็กลงตามใจปรารถนา) **ลังฆิมา** (ทำร่างกายให้เบาจนสามารถเดินไปในอากาศได้) **มหิมา** (การทำร่างกายให้ใหญ่โตตามใจปรารถนาได้) **ปัตติ** (การไปยังถึงสถานที่ต่าง ๆ ตามความปรารถนาได้) **ปากัมมะ** (การทำสิ่งที่ต้องการจะทำให้สำเร็จด้วยอำนาจการอธิษฐาน เป็นต้น) **วสิตา** (ความชำนาญในการแสดงฤทธิ์) **ยัตถกามาวสายิตา** (เมื่อกระทำกิจอย่างใดอย่างหนึ่งก็ดี หรือเมื่อมีพระประสงค์จะไปทางอากาศก็ดี กิจเหล่านั้นย่อมเสร็จสิ้นลงได้)

อิสสริยะ คือ ความเป็นใหญ่ตามที่กล่าวมาแล้วนี้แหละ เป็นเรื่องที่ชาวโลกเขานับถือกัน นอกจากนี้ พระอิสสริยะของพระผู้มีพระภาคนั้นก็รวมลงใน **อิทธิวิธญาณ** คือ ปัญญาที่มีการกำหนดทั้งกายและจิตเข้าด้วยกันในความสำเร็จ พระอิสสริยะ คือ ความเป็นใหญ่เหล่านี้ก็มีได้เฉพาะพระพุทธองค์เท่านั้น ไม่ใช่สิ่งที่บุคคลอื่นจะพึงมีได้ครบอย่างนี้ เพราะเหตุนั้น ใน **คัมภีร์วิสุทธิมรรค** พระพุทธโฆสาจารย์ จึงกล่าวว่า *"พระอิสสริยะของพระผู้มีพระภาคนั้นไม่เป็นสิ่งที่สาธารณะแก่บุคคลอื่น พระองค์จึงทรงมีพระอิสสริยะอันบริบูรณ์โดยประการทั้งปวง"* ดังนี้

๒) ธัมมะ ได้แก่ โลกุตตรธรรม ๙ ประการ คือ มรรค ๔ ผล ๔ นิพพาน ๑ โดยนัยเดียวกัน พระพุทธองค์ก็ทรงมีพระอิสสริยะ คือ ความเป็นใหญ่ในโลกุตตธรรม ๙ ประการ ที่พระองค์ทรงมีอยู่ และความบริบูรณ์โดยประการทั้งปวงเช่นเดียวกัน

๓) ยัสสะหรือยศ หมายถึง ชื่อเสียง พระพุทธองค์ทรงเป็นผู้มีชื่อเสียงแผ่ขจรกระจายไปทั่วโลกทั้ง ๓ คือ กามโลก (หมายถึงกามภูมิ) รูปโลก (หมายถึงรูปภูมิ) อรูปโลก (หมายถึงอรูปภูมิ) ทั้งนี้ก็เพราะพระยศ คือ ชื่อเสียงของพระพุทธองค์ย่อมปรากฏตามความเป็นจริงแก่บุคคลผู้ปฏิบัติตามคำสั่งสอนแล้วบรรลุคุณวิเศษของพระศาสดาในโลกนี้ เมื่อเขาตายไปจึงได้ไปเกิดในรูปภูมิ อรูปภูมิ แล้วก็ระลึกถึงคุณของพระผู้มีพระภาคอยู่เนืองๆ โดยนัยเป็นต้นว่า **อิติปิโส *ภะคะวา*** แม้เพราะเหตุนี้ๆ พระผู้มีพระภาคนั้น **อรหํ** ทรงเป็นพระอรหันต์ผู้สิ้นจากกิเลสและอาสวะทั้งหลายเหล่านี้ เป็นต้น

เพราะเหตุนั้นจึงกล่าวว่าพระยศคือชื่อเสียงของพระพุทธองค์ได้แผ่ไปในโลกทั้ง ๓ และชื่อเสียงของพระองค์ที่แผ่ไปนั้นก็เพราะทรงบรรลุด้วยพระคุณโดยประการต่างๆ ตามความเป็นจริงและบริสุทธิ์เกินกว่าที่จะเปรียบเทียบได้ ส่วนชื่อเสียงของบุคคลบางคนแม้จะมีอยู่ แต่เพราะมีความประพฤติในบางอย่างที่ไม่บริสุทธิ์ ชื่อเสียงนั้นจึงพลอยไม่บริสุทธิ์ไปด้วย หรือบางครั้งการมีชื่อเสียงของบุคคลเหล่านั้น มีขึ้นเพราะอาศัยคุณอาศัยคำเล่าลือที่ไม่ตรงตามความเป็นจริง แต่สำหรับพระผู้มีพระภาค

แล้วหาเป็นเช่นนั้นไม่ เพราะเป็นชื่อเสียงที่มีอยู่ด้วยการบรรลุพระคุณตามความเป็นจริงดังที่กล่าวมาแล้ว

๔) สิริ แปลว่า ความเจริญหรือ ความรุ่งเรือง พระพุทธองค์ทรงมีพระสิริ คือ มีอวัยวะใหญ่น้อยทั้งปวงเปล่งปลั่งงดงามบริบูรณ์ด้วยประการทั้งปวง เพราะมีความถึงพร้อมรุ่งเรืองด้วยพระมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ ตลอดจนอนุพยัญชนะ ๘๐ ประการ อย่างครบถ้วนที่บังเกิดเพราะบุญที่ทรงประพฤติบำเพ็ญมาตลอดสี่อสงไขยแสนกัปป์

คำว่า **พระมหาปุริสลักษณะ** คือ นิมิตเครื่องหมายความปรากฏแห่งมหาบุรุษ อันเป็นเหตุให้ผู้อื่นรู้ว่านี้คือ มหาบุรุษ หมายถึง บุรุษผู้ยิ่งใหญ่ ดังปรากฏเนื้อความใน **มหาปทานสูตร คัมภีร์ทีฆนิกาย มหาวรรค**[๒๘] ว่าด้วยเรื่อง**มหาปุริสลักษณะ**

๑. ทรงมีพระบาทประดิษฐานเป็นอันดี คือ เรียบเสมอ
๒. ณ พื้นภายใต้ฝ่าพระบาททั้ง ๒ มีจักรเกิดขึ้น มีซี่กำข้างละพัน มีกง มีดุม บริบูรณ์ด้วยอาการทั้งปวง
๓. มีส้นพระบาทยาว
๔. มีพระองคุลียาว
๕. มีฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทอ่อนนุ่ม
๖. ฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทมีลายดุจตาข่าย
๗. มีพระบาทสูงนูนเหมือนสังข์คว่ำ
๘. มีพระชงฆ์เรียวดุจข้างเนื้อทราย (หน้าแข้ง)

---

[๒๘] ฉ. มหามกุฏ ฯ ๑๓/๒๙/๑๘

๙. เสด็จสถิตยืนอยู่มิได้น้อมลง เอาฝ่าพระหัตถ์ทั้งสอง
ลูบคลำได้ถึงพระชานุทั้งสอง (เข่า)

๑๐. มีพระคุยหะฐานเร้นอยู่ในฝัก (อวัยวะที่ลับ)

๑๑. มีพระฉวีวรรณดุจวรรณแห่งทองคำ คือมีพระตจะ
(หนัง) ประดุจหุ้มด้วยทอง

๑๒. มีพระฉวีละเอียด เพราะพระฉวีละเอียด ธุลีละอองจึง
ไม่ติดอยู่ในพระกายได้

๑๓. มีพระโลมชาติเส้นหนึ่ง ๆ เกิดในขุมละเส้น ๆ (ขน)

๑๔. มีพระโลมชาติที่มีปลายช้อนขึ้นข้างบน มีสีเขียว
มีสีเหมือนดอกอัญชัน ขดเป็นกุณฑลทักษิณาวัฏ

๑๕. มีพระกายตรงเหมือนกายพรหม

๑๖. มีพระมังสะ (เนื้อ) เต็มในที่ ๗ สถาน หลังพระหัตถ์
หลังพระบาททั้งสอง จะงอยพระอังสาทั้งสอง และ
พระศอ

๑๗. มีกึ่งพระกายท่อนบนเหมือนกึ่งกายท่อนหน้าของ
ราชสีห์

๑๘. มีระหว่างพระอังสะเต็ม (จะงอยบ่า)

๑๙. มีประมณฑลดุจไม้นิโครธวาของพระองค์เท่ากับ
พระกายของพระองค์ พระกายของพระองค์เท่ากับ
วาของพระองค์

๒๐. มีลำพระศอกลมเท่ากัน (ลำคอ)

๒๑. มีปลายเส้นประสาทสำหรับนำรสอาหารอันดี

๒๒. มีพระหนุดุจคางราชสีห์

๒๓. มีพระทนต์ ๔๐ ซี่

๒๔. มีพระทนต์เรียบเสมอกัน

๒๕. มีพระทนต์ไม่ห่าง

๒๖. มีพระทาฐะขาวงาม (เขี้ยว)

๒๗. มีพระชิวหาใหญ่

๒๘. มีพระสุรเสียงดุจเสียงแห่งพรหม ตรัสมีสำเนียงดังนกการเวก

๒๙. มีพระเนตรดำสนิท

๓๐. มีดวงพระเนตรดุจดวงตาแห่งโค

๓๑. มีพระอุณณาโลม (ขนระหว่างคิ้ว เป็นเหมือนเครื่องหมายรูปหน้าหมวกของทหารบก) บังเกิด ณ ระหว่างแห่งพระขนง มีสีขาวอ่อนควรเปรียบด้วยนุ่น

๓๒. มีพระเศียรดุจประดับด้วยกรอบพระพักตร์

ด้วยความที่ พระพุทธองค์ทรงมีอวัยวะน้อยใหญ่พรั่งพร้อมบริบูรณ์ด้วยมหาปุริสลักษณะนั้นเอง จึงนำมาซึ่งความรื่นรมย์ตาเบิกบานใจแก่ผู้พบเห็น บุคคลทั้งหลายจึงมีการขวนขวายในการเฝ้าชมพระรูปกายของพระองค์

๕) กามะหรือกาม ในที่นี้ หมายถึง ความสำเร็จประโยชน์ตามความปรารถนา พระพุทธองค์ทรงมีพระกามะ คือ ความสำเร็จประโยชน์ตามที่มีพระประสงค์ทุกประการ ไม่ว่าจะเป็นประโยชน์แห่งตนหรือประโยชน์ผู้อื่น เมื่อพระองค์ทรงปรารถนาแล้วประโยชน์แต่ละอย่างเหล่านี้ย่อมสำเร็จตามความประสงค์ของพระองค์ได้ ซึ่งในบรรดาประโยชน์เหล่านั้น ก็เพราะพระองค์ทรงยังประโยชน์แห่งตนให้สำเร็จก่อนแล้วจึงยังประโยชน์ของผู้อื่นให้สำเร็จด้วย พระองค์จึงทรงได้ชื่อว่าเป็นที่พึ่งของชาวโลก สมดังพระมโนปณิธานและพระวจีปณิธานของพระองค์ที่ได้ตรัสว่า

"เราข้ามพ้นจากวัฏฏทุกข์ได้แล้วและจะพึงยังสัตว์ทั้งหลายให้ข้ามพ้นได้ด้วย"

ดังนี้ ก็ด้วยอำนาจแห่งพระกายปณิธานพระองค์จึงขวนขวายกระทำประโยชน์ที่พึงประสงค์ให้สำเร็จลงได้ด้วยดี ตามสมควรแก่พระปณิธานนั้นๆ

๖) ปยัตตะ แปลว่า ความพยายาม หรือความขยัน พระพุทธองค์ทรงมีพระปยัตตะ คือ ความพยายามชอบ เพราะทรงมีความพยายามโดยชอบนี้เองจึงเป็นเหตุเกิดขึ้นแห่งความเป็นครูของโลกทั้งปวง ซึ่งในความเป็นครูของพระบรมศาสดานั้นก็นับว่าทรงเป็นพระศาสดาเอกของโลก จริงอย่างนั้น เพราะตลอดระยะเวลา ๔๕ พรรษา พระพุทธองค์ทรงประกาศธรรมโดยอเนกปริยายเป็นจำนวนถึง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ เปรียบ

เสมือนการหงายของที่คว่ำ หรือเปิดของที่ปิด หรือบอกทางแก่ผู้หลงทาง หรือจุดประทีปในที่มืด ด้วยทรงมีพระมหากรุณาว่า สัตว์ทั้งหลายผู้มีกิเลสน้อยจะพึงบรรลุธรรมเหล่านั้นได้ ก็เพราะทรงมีพระวิริยะไม่ได้เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อยแต่อย่างใด

๘. ก็เพราะความที่พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้ที่ประกอบด้วย **ภะคะธรรม ๖ ประการ** คือ อิสสริยะ (ความเป็นใหญ่) ธัมมะ (ได้แก่ โลกกุตตรธรรม ๙ ประการ) ยัสสะ (ชื่อเสียง) สิริ (ความงดงาม) กามะ (ความสำเร็จประโยชน์ตามความปรารถนา)ปยัตตะ ความพยายามชอบ เหล่านี้นั่นเอง บัณฑิตทั้งหลายจึงยกย่องขนานพระนามพระผู้มีพระภาคว่า **“ภะคะวา”** เพราะทรงเป็นผู้ที่ประกอบด้วยภะคะธรรมทั้งหลายเหล่านี้

๔. ทรงได้รับการขนานพระนามว่า "ภะคะวา" เพราะทรงเป็น "วิภัตตะวา" คือ ทรงเป็นผู้จำแนกธรรม

อธิบายว่า พระพุทธองค์ทรงแจกแจง ทรงเปิดเผยทรงแสดงซึ่งธรรมทั้งปวงโดยประเภทต่าง ๆ มีกุศลธรรม อกุศลธรรม เป็นต้น หรือว่าทรงแสดงซึ่งธรรมที่เป็นกุศล อกุศล และอัพยากตนั่นแหละโดย ความเป็นขันธ์ ๕ อายตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทรีย์ ๒๒ และทรงแสดงโดยความเป็นปฏิจจสมุปบาท เป็นต้น

คำว่า **ปฏิจจสมุปบาท** หมายความว่า ธรรมที่เป็นเหตุเมื่อมีความพร้อมเพรียงแห่งปัจจัยแล้วย่อมกระทำให้ผลธรรมเกิดขึ้น กล่าวคือ เมื่อมีอวิชชา ๆ ย่อมเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร เมื่อมีสังขารย่อมเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ เป็นต้น จนถึงอุปายาส ฉะนั้น หมู่แห่งเหตุเหล่านั้นจึง ชื่อว่า **ปฏิจจสมุปบาท** หรือทรงแสดงธรรมทั้งหลายโดยความเป็นสติปัฏฐาน ๔ คือ

– **กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน** คือ การพิจารณาเห็นกายในกายอยู่เนือง ๆ

– **เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน** คือ การพิจารณาเห็นเวทนา (ความเสวยอารมณ์) ในเวทนาอยู่เนือง ๆ

– **จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน** คือ การพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่เนือง ๆ

– **ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน** คือ การพิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่เนือง ๆ

ทรงแสดงธรรมทั้งหลายโดยความเป็นอริยสัจ ๔ คือ

– **ทุกขอริยสัจ** ว่าเป็นสภาวะที่บีบคั้น คือ มีความเบียดเบียนสัตว์ผู้พร้อมเพรียงด้วยทุกข์นั้น กระทำให้เดือดร้อนเพราะมีสภาพที่แผดเผา มีสภาพที่แปรปรวนด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ ชราและมรณะ

– **สมุทัยอริยสัจ** ว่าด้วยสภาวะที่ประมวลมา คือ มีการรวบรวมทุกข์โดยเกี่ยวกับมีการทำทุกข์ให้บังเกิดขึ้น (เหตุให้เกิดทุกข์) ว่าเป็นสภาวะที่ประกอบไว้ คือ ประกอบสัตว์เข้าไว้กับสังสารทุกข์ และว่าโดยสภาวะที่เป็นเครื่องพัวพัน เพราะมีการขวางกั้นการบรรลุมรรค

– **นิโรธอริยสัจ** ว่าเป็นสภาวะที่แล่นออกไป กล่าวคือ นิโรธอริยสัจ มีสภาพเป็นธรรมที่แล่นออกไปจากกิเลส มีสภาวะที่ปลดปล่อยกิเลสทั้งปวงให้ออกไปจากร่างกาย อันเป็นความดับทุกข์นั้นเอง

– **มรรคอริยสัจ** ว่าเป็นสภาวะที่นำออกไป คือ เป็นธรรมที่มีสภาวะที่ออกไปจากวัฏฏทุกข์ ว่าเป็นสภาวะที่เป็นเหตุแห่งการบรรลุพระนิพพานว่าเป็นสภาวะเห็น คือ มีการกระทำพระนิพพานอันสุขุมลึกซึ้งให้แจ้งนั้นเอง

ด้วยความที่พระผู้มีพระภาคทรงเป็น **“วิภัตตะวา”** คือ ทรงเป็นผู้จำแนกธรรมอย่างนี้ ฉะนั้น เมื่อควรจะขนานพระนามว่า **วิภัตตะวา** บัณฑิตทั้งหลายกลับขนานพระนามว่า **“ภะคะวา”** ดังนี้

๕. ทรงได้รับการขนานพระนามว่า "ภะคะวา" เพราะทรงเป็น "ภัตตะวา" คือ ทรงกระทำให้มากซึ่งธรรมะ

ทรงคบหา ทรงเสพ ทรงกระทำให้มาก ซึ่ง **ทิพยวิหาร** ได้แก่ รูปาวจรฌานทั้งหลาย อันมีกสิณ เป็นต้น เป็นอารมณ์ **พรหมวิหาร ๔** ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ที่เข้าถึงฌาน **อริยวิหาร** คือ การเข้าผลสมาบัติ **กายวิเวก** คือ ความเป็นผู้อยู่ลำพัง โดยเกี่ยวกับมีการตั้งอยู่ในความสงัดจากกามทั้งหลาย **จิตวิเวก** คือ ความเป็นผู้มีจิตสงัดจากนิวรณ์ธรรมด้วยการเข้าปฐมฌาน เป็นต้น **อุปธิวิเวก** ได้แก่ พระนิพพาน

นอกจากนี้ยังทรงกระทำให้มากซึ่ง **อุตริมนุสสธรรม** คือ ธรรมอันยิ่งอื่นๆ ทั้งที่เป็นโลกียอภิญญาและโลกุตตร ฉะนั้น เมื่อควรจะขนานพระนามพระองค์ว่า **"ภัตตะวา"** คือ ทรงเป็นผู้คบหาธรรม บัณฑิตทั้งหลายก็กลับขนานพระนามพระผู้พระภาคว่า **"ภะคะวา"** ดังนี้

๖. ทรงได้รับการขนานพระนามว่า “ภะคะวา” เพราะทรงคาย ทรงสำรอกตัณหา คือ ความยินดีพอใจที่เป็นไปในภพทั้ง ๓

อันได้แก่ **กามตัณหา** ความยินดีพอใจในกามภพ **รูปตัณหา** ความยินดีพอใจในรูปฌาน – รูปภพ **อรูปตัณหา** ความยินดีพอใจใน อรูปฌาน–อรูปภพ ซึ่งการสำรอกตัณหาทั้ง ๓ นั้น พระพุทธองค์ทรงใช้พระอริยมรรค อันเปรียบได้เหมือนพระโอษฐ์ ในการคายตัณหาทิ้งเสียด้วยอำนาจสมุทเฉทปหาณ อันเป็นการละได้อย่างเด็ดขาดและตัณหาเหล่านั้นก็จะไม่หวนกลับมาเกิดขึ้นกับพระองค์อีก ฉะนั้น เมื่อจะขนานพระนามว่า “**ภเวสุวนฺตคมน**” ซึ่งแปลว่า ผู้สำรอกการไปในภพทั้งหลาย พระอรรถกถาจารย์ก็กลับถือเอา

ภะ อักษร จากศัพท์คำว่า ภะวะ ที่แปลว่า ภพ

คะ อักษร จากศัพท์คำว่า คะมะนะ ที่แปลว่า การไป

วะ อักษร จากศัพท์คำว่า วันตะ ที่แปลว่า การสำรอกออกจากปาก

จึงเป็น **ภะคะวา** แล้วก็กระทำรัสสะ คือ สระเสียงสั้นนี้ให้เป็นทีฆะ คือ สระเสียงยาวว่า **“ภะคะวา”** ตามนัยแห่งนิรุตติภาษา

เหมือนอย่างโวหารในทางโลกที่เรียก **"นางเมขลา"** คำว่า เมขลา ซึ่งแปลว่า พวงดอกไม้แห่งท้องฟ้าอันเป็นที่ลับ ก็มาจากการถือเอาอักษรจากคำเหล่านี้ คือ

เม มาจากศัพท์ว่า **เมหะนัสสะ** แปลว่า ที่ลับ

ขะ อักษร มาจากศัพท์ว่า **ขัสสะ** แปลว่า ท้องฟ้า

ลา มาจากศัพท์ว่า **มาลา** แปลว่า พวงดอกไม้

แล้วเรียกว่า **เมขลา** ซึ่งเป็นชื่อของเทพธิดาองค์หนึ่งที่ประจำท้องฟ้าและมหาสมุทร หรือ**มณีเมขลา**อย่างนี้เหมือนกัน.

สมาธิที่เกิดจากการเจริญพุทธานุสสติ

เมื่อบุคคลใดมีการระลึกอยู่เนืองๆ ถึงพระพุทธคุณทั้งหลายด้วยบทว่า **อิติปิ โส ภะคะวา** แม้เพราะเหตุนี้ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น **อะระหัง** ทรงเป็นพระอรหันต์ ฯ มาโดยลำดับตามที่ได้แสดงมาแล้ว ในเวลานั้นจิตใจของเธอย่อมเป็นจิตที่ไม่ถูกราคะ โทสะ โมหะ กลุ้มรุม ย่อมเป็นจิตที่ดำเนินไปตรงแน่วแน่ไปสู่อารมณ์แห่งสมถกรรมฐานอันเป็นทางสายกลางได้โดยปราศจากความหดหู่และฟุ้งซ่าน เพราะความที่จิตของเธอมีการน้อมไปในพระพุทธคุณทั้งหลาย โดยปรารภหน่วงเหนี่ยวเอาคุณของพระพุทธเจ้ามากระทำให้เป็นอารมณ์

ในขณะนั้นองค์ฌานทั้งหลายมี **วิตก ปีติ สุข และเอกัคคตา** ***(ความสงบ)*** ย่อมบังเกิดขึ้นกล่าวคือเมื่อกระทำกรรมฐานปรารภถึงพระพุทธคุณอยู่ จิตอันถูกวิตกยกขึ้นตรึกในพระพุทธคุณเป็นอารมณ์แล้วตั้งแต่เริ่มแรก วิจารก็ย่อมกระทำการตามเคล้าคลึงบ่อย ๆ ในบทแห่งพระพุทธคุณเหล่านั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ ปีติ ความอิ่มเอิบใจย่อมเกิดขึ้น เมื่อปีติเกิดขึ้นแล้ว ความกระวนกระวายกาย กระวนกระวายใจ ของผู้มีปีติย่อมระงับไป เพราะปีติเป็นผลที่เกิดจากปัสสัทธิ คือ ความสงบกายสงบใจนั้นเอง เมื่อถึงเวลานั้น สุขทั้งทางกายทั้งทางใจย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้นั้น เพราะความกระวนกระวายได้ถูกระงับไปแล้ว สงบไปแล้ว และจิตของบุคคลผู้มีความสุขย่อมตั้งมั่นเสมอ เป็นธรรมชาติที่มีพระพุทธคุณเป็นอารมณ์ ในเวลานั้นกิเลสทั้งหลาย นิวรณ์ทั้งหลาย อันเป็นปฏิปักษ์ต่อความสงบกาย ความสงบใจ ย่อมถูกสยบไว้อย่างราบคาบ สงบนิ่งทีเดียว **อินทรีย์ทั้งหลาย** มีศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ก็ย่อมแกล้วกล้าดี มีกำลัง วิตกและวิจารย่อมเป็นธรรมชาติที่มีกิจชัดเจนดียิ่งขึ้นไป ตามลำดับ เพราะจิตที่ทำการเจริญภาวนาอยู่ย่อมคล่องแคล่ว ปีติย่อมเกิดขึ้น และสุขอันเป็นความสุขอย่างวิเศษก็ย่อมเกิดขึ้นและมีความเพิ่มพูนยิ่งขึ้นไปเรื่อย ๆ จิตของบุคคลผู้นั้นย่อมตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์กรรมฐานโดยชอบทีเดียวข้อนี้สมดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ใน ***"มหานามสูตร" คัมภีร์อังคุตตรนิกายฉักกนิบาต***[๒๙] ว่า

---

[๒๙] ฉ. มหามกุฏฯ ๓๖/๒๘๑/๕๒๙

ยสฺมึ มหานาม สมเย อริยสาวโก ตถาคตํ อนุสฺสรติ, เนวสฺส ตสฺมึ สมเย ราคปริยุฏฺฐิตํ จิตฺตํ โหติ ฯเปฯ สุขิโน จิตฺตํ สมาธิยตีติ.

แปลเป็นใจความว่า *"ดูก่อนมหานาม ในสมัยใดพระอริยสาวกระลึกอยู่เนือง ๆ ถึงพระตถาคตเจ้า, ในสมัยนั้น จิตของเธอย่อมเป็นจิตที่ไม่ถูกราคะ โทสะ โมหะกลุ้มรุม ย่อมเป็นจิตที่ดำเนินไปตรงทีเดียว ก็พระอริยสาวกผู้มีจิตดำเนินไปตรงเพราะปรารภพระพุทธคุณ ย่อมได้ความรู้ในอรรถ ย่อมได้ความรู้ในธรรม ย่อมได้ความปราโมทย์อันประกอบด้วยธรรม เมื่อปราโมทย์แล้วย่อมเกิดปีติ เมื่อมีใจประกอบด้วยปีติ กายย่อมสงบ ผู้มีกายสงบแล้วย่อมเสวยสุข จิตของเธอผู้มีสุขย่อมตั้งมั่นเสมอ"* ดังนี้

แต่เพราะความที่พระพุทธคุณในแต่ละบท ๆ นั้น ล้วนแล้วแต่เป็นธรรมชาติที่ลึกซึ้ง ประกอบกับการที่จิตน้อมไปในการระลึกถึงพระพุทธคุณอันมีนานัปการ แม้ว่าปีติที่เกิดขึ้นจะมีกำลังภาวนาจิตที่เกิดขึ้นก็ย่อมได้แต่ ***อุปจารฌาน*** คือ ใกล้จะได้ฌาน แต่ย่อมไม่ถึง ***อัปปนาฌาน*** คือ ไม่เข้าถึงความแนบแน่นจนฌานจิตเกิดขึ้น ทั้งนี้ก็เพราะในอารมณ์กรรมฐานที่ลึกซึ้ง ภาวนาจิตย่อมไม่สามารถตั้งมั่นลงในอารมณ์กรรมฐานนั้นได้

ท่านอุปมาเหมือนกับเรือที่แล่นไปในน้ำลึก กล่าวคือ ภาวนาจิต ท่านเปรียบเสมือนกับเรือ พระพุทธคุณซึ่งเป็นอารมณ์กรรมฐาน ท่านเปรียบเสมือนน้ำ ที่ลำเรือที่แล่นไปใน

น้ำที่ลึกย่อมไม่สามารถตั้งมั่นอยู่ได้ฉันใด ภาวนาจิตที่ระลึกไปในพระพุทธคุณอันเป็นธรรมชาติที่มีความลึกซึ้งก็ไม่สามารถตั้งมั่นอยู่ได้จนถึงอัปปนาภาวนา ฉันนั้น

อีกประการหนึ่ง การทำสมาธิก็คือการอบรมจิตให้ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งเพียงอารมณ์เดียว แต่ในพุทธานุสติอารมณ์กรรมฐานนี้ เพราะความที่พระพุทธคุณมีถึง ๙ ประการ แต่ละประการก็มีความแตกต่างกัน การเจริญภาวนานี้จึงไม่อาจที่จะตั้งมั่นให้อยู่ในพระพุทธคุณบทใดบทหนึ่งเพียงอย่างเดียวได้

ถึงแม้ว่าการเจริญพุทธานุสติกรรมฐานนี้ ฌานจิตจะไม่เกิดขึ้นก็ตาม แต่เมื่อบุคคลใดมีการน้อมระลึกถึงพระพุทธคุณอยู่เนือง ๆ อย่างนี้ ศรัทธาที่เกิดจากการเจริญกรรมฐานนี้ย่อมเป็นธรรมชาติที่เข้าถึงความมีกำลัง เนื่องจากว่าพระพุทธคุณทั้งหลายย่อมปรากฏแก่เขาโดยประจักษ์ ด้วยกำลังแห่งภาวนาจิตที่เจริญสมาธิอยู่นั้น นอกจากนี้เจริญพุทธานุสสติกรรมฐานก็ยังมีอานิสงส์โดยประการต่าง ๆ อีกมากมาย

ที่สำคัญก็คือ เมื่อเรามีการระลึกถึงคุณของพระพุทธองค์อยู่เนือง ๆ อย่างนี้ ใจของเราก็จะน้อมไปในธรรมะของพระพุทธองค์ได้โดยง่าย ตราบใดที่เรายังต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏฏสงสารนี้ เมื่อใดประสบพบกับคำสอนที่ผิดไปจากแนวทางที่เป็นพระสัทธรรมของพระผู้มีพระภาคแล้ว จิตของเราก็จะไม่ยินดีในคำสอนที่ผิด ๆ เหล่านั้น และเมื่อเรายังไม่สามารถบรรลุ

คุณวิเศษที่ยิ่งๆ ขึ้นไป การระลึกถึงคุณของพระผู้มีพระภาคอยู่เนือง ๆ ก็ย่อมเป็นเหตุให้เรามีสุคติภูมิเป็นที่ไปในเบื้องหน้าได้ สมดังพุทธวจนะที่พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ใน ***อลคัททูปมสูตร คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์***[๓๐] ว่า

"เอวํ สฺวากขาเต ภิกฺขเว มยา ธมฺเม สทฺธามตฺตํ เปมมตฺตํ สพฺเพเต สคฺคปรายนาติฯ"

แปลว่า *ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในธรรมที่เรากล่าวไว้ดีแล้วอย่างนี้ เป็นของตื้น เปิดเผย ปรากฏ แยกขยายแล้ว บุคคลเหล่าใดมีเพียงความเชื่อ เพียงความรักในเรา บุคคลเหล่านั้นทั้งหมดเป็นผู้มีสวรรค์เป็นเบื้องหน้า ดังนี้.*

ใน **คัมภีร์ปัจจสูทนี อรรถกถาอลคัททูปมสูตร** นี้ พระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า

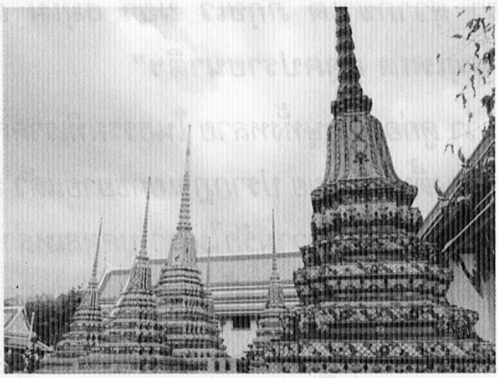
"จริงอยู่ เหล่าภิกษุผู้เริ่มนั่งวิปัสสนาเกิดความเชื่ออย่างหนึ่ง ความรักอย่างหนึ่งในพระทสพล เธอก็เป็นเสมือนกับว่าได้อาศัยความเชื่อ ความรักนั้น จับมือไปวางไว้ในสวรรค์".

นัยว่าภิกษุเหล่านั้นเป็นผู้มีคติ *(ในภพที่ ๒)* ที่แน่นอน.

ส่วนพระเถระเก่าๆ เรียกภิกษุเหล่านั้นว่า **พระจุลลโสดาบัน** ดังนี้.

[๓๐] ฉ. มหามกุฏฯ ๑๘/๒๘๘/๒๘๙

อานิสงส์แห่งการเจริญพุทธานุสสติ

ผู้ที่มีสติตามระลึกอยู่เนือง ๆ ในพระพุทธคุณด้วยบทต่าง ๆ ตามที่กล่าวมาแล้ว ย่อมได้รับอานิสงส์ดังนี้ คือ

๑. ย่อมเป็นผู้มีความเคารพ มีความยำเกรงในพระศาสดา เพราะพระสรีระคุณของพระศาสดานั้น ปรากฏแก่เธอโดยประจักษ์

๒. ย่อมเป็นผู้ได้รับความไพบูลย์แห่งศรัทธา คือ ศรัทธาของเธอจะมั่นคง เปรียบเสมือนศรัทธาความเลื่อมใสที่ไม่คลอนแคลนของพระอริยเจ้าทั้งหลาย

๓. ย่อมเป็นผู้ได้รับความไพบูลย์แห่งสติ เพราะการเจริญภาวนาจิตของเธอนั้นเป็นไปโดยเกี่ยวกับการระลึกอยู่เนือง ๆ ถึงพระพุทธคุณทั้งหลายอันเป็นหน้าที่ เป็นกิจของสตินั่นเอง

๔. ย่อมเป็นผู้ได้รับความไพบูลย์แห่งปัญญา ก็เพราะความที่พระพุทธคุณเหล่านี้มีเนื้อความลึกซึ้งยิ่งนัก ประกอบกับบทแห่งพระพุทธคุณนั้นมีเนื้อความนานัปการ

๕. ย่อมเป็นผู้ได้รับความไพบูลย์แห่งบุญ ก็เพราะความที่พระพุทธคุณเหล่านั้นเป็นเขตแห่งบุญ เป็นเนื้อนาบุญที่ประเสริฐ

๖. ย่อมเป็นผู้มากด้วยปีติและปราโมทย์ ก็เพราะความที่พระพุทธคุณเหล่านั้น เป็นที่ตั้งแห่งปีติสัมโพชฌงค์ (องค์ประกอบแห่งการตรัสรู้)

๗. ย่อมเป็นผู้อดทนต่อความกลัวและอารมณ์ที่น่ากลัวเสียได้ ก็เพราะสติอันมีพระพุทธคุณเป็นอารมณ์นั้น สามารถครอบงำความกลัวและอารมณ์ที่น่ากลัวเหล่านั้นเสียได้ จริงอยู่ว่า เมื่อจิตของเรามีการยึดเหนี่ยวเอาพระพุทธคุณเป็นที่พึ่ง แม้ต้องประสบกับอารมณ์ที่น่าสะพรึงกลัว เราก็จะปราศจากความหวาดหวั่น เพราะมีความเชื่อมั่นว่าพระพุทธคุณย่อมคุ้มครองอีกทั้งกุศลที่เกิดจากการเจริญพุทธานุสสตินี้ย่อมเป็นที่พึ่งให้กับเราได้ ดั่งพุทธวจนะที่ตรัสไว้ใน ***คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค***[๓๑] ว่า *“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อเธอทั้งหลายอยู่ในป่าก็ดี อยู่ที่โคนไม้ก็ดี อยู่ในเรือนว่างเปล่าก็ดี พึงระลึกถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเถิด ความกลัวก็จะไม่บังเกิดขึ้นแก่เธอทั้งหลาย”* ดังนี้

๘. ย่อมเป็นผู้สามารถอดกลั้นต่อความทุกข์เสียได้ เพราะว่าความทุกข์ในร่างกายนั้นสามารถคลายออกได้ด้วยอานุภาพแห่งพุทธานุสสติ อันเป็นอารมณ์กรรมฐานที่เกี่ยวกับการทำ

---

[๓๑] ฉ. มหามกุฏฯ ๒๕/๘๖๖/๘๖๖

สมาธินี้ อีกประการหนึ่ง แม้เราจะมีความทุกข์กาย ทุกข์ใจ เมื่อเราเอาจิตของเราไปวางไว้ในบทแห่งพระพุทธคุณเหล่านี้ สลัดความทุกข์เหล่านั้นออกไปเสีย ทุกข์เหล่านั้นก็ย่อมคลายออกไปได้เช่นเดียวกัน

๙. ย่อมเป็นผู้มีความรู้สึกว่า เสมือนหนึ่งได้อยู่ใกล้กับพระศาสดา เพราะความที่สติของเธอมีการระลึกไปเนือง ๆ ในพระพุทธคุณที่เป็นเรื่องเนื่องกับพระศาสดาโดยตรง

๑๐. ย่อมเป็นผู้มีจิตน้อมไปในพุทธภูมิ เพราะความยิ่งใหญ่แห่งพระพุทธคุณทั้งหลายย่อมปรากฏแก่เธอโดยประจักษ์

๑๑. แม้สรีระร่างกายของผู้เจริญพุทธานุสสติ อันมีพระพุทธคุณดำรงอยู่ภายในจิตใจ ก็ย่อมเป็นร่างที่ควรแก่การบูชาเปรียบประดุจเรือนพระเจดีย์เลยทีเดียว

๑๒. เมื่อได้ประจวบกับเรื่องราวอันจะเป็นเหตุให้เธอล่วงละเมิดในศีล *หิริ* คือ ความละอายใน *โอตตัปปะ* คือ ความเกรงกลัวต่อบาปก็ย่อมบังเกิดขึ้นแก่เธอ ดุจเห็นพระศาสดาปรากฏอยู่ตรงหน้า จึงมิกล้ากระทำบาปทุจริตทั้งปวง เพราะผู้ที่เจริญพุทธานุสสตินั้น ความเป็นไปแห่งจิตย่อมน้อมไปในพระพุทธคุณทั้งหลายอยู่เนือง ๆ

๑๓. แม้เมื่อยังไม่สามารถแทงตลอดซึ่งคุณวิเศษที่ยิ่ง ๆ ขึ้นไป ไม่สามารถเจริญภาวนาจิตที่สูงส่งไปกว่านี้ กล่าวคือ ยังไม่สามารถแทงตลอดในอริยสัจ ๔ แต่ผู้ที่เจริญพุทธานุสสตินี้ ก็ย่อมเป็นผู้ที่มีสุคติภูมิเป็นที่ไปในเบื้องหน้า

เพราะฉะนั้น ขอให้ *"ผู้ที่ตั้งอยู่ในความไม่ประมาททั้งหลาย"* พึงประกอบอยู่เนือง ๆ ด้วยการเจริญพุทธานุสสติ นี้

ดังที่ ***พระพุทธโฆสาจารย์*** ได้แสดงไว้ใน ***คัมภีร์วิสุทธิมรรค***[๓๒] ว่า

"ตสฺมา หเว อปฺปมาทํ กยิราถ สุเมธโส
เอวํ มหานุภาวาย พุทฺธานุสฺสติยา สทาติ"

แปลว่า เพราะฉะนั้นแล ท่านผู้มีปัญญาดี พึงทำความไม่ประมาทในพุทธานุสสติ อันมีอานุภาพมากมายอย่างนี้ ทุกเมื่อเทอญ.

---

[๓๒] ฉ. ภูมิพโล ๒/๑๔๕/๓๒๙

หนังสืออ้างอิง

คัมภีร์ที่ใช้ประกอบในการเรียบเรียง "หนังสือพระพุทธคุณสังวรรณนา" คือ วิสุทธิมรรคและวิสุทธิมรรคมหาฎีกา ฉบับที่จัดพิมพ์โดยมูลนิธิภูมิพโลภิกขุ ซึ่งเมื่อต้องการจะอ้างถึงเนื้อความเหล่านั้น ก็จะระบุเชิงอรรถเอาไว้ เช่น

ฉ. ภูมิพโล ๒/๑๓๓/๓๙๕ หมายถึง เล่มที่ ๒ ข้อที่ ๑๓๓ หน้าที่ ๓๙๕

คัมภีร์พระไตรปิฎก ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย ชุด ๙๑ เล่ม ลักษณะที่ระบุในเชิงอรรถ เช่น

ฉ.มหามกุฏฯ ๔๗/๔๔๓/๙๖๕ หมายถึง เล่มที่ ๔๗ ข้อที่ ๔๔๓ หน้าที่ ๙๖๕

คัมภีร์อภิธานัปปทีปิกา หรือ อภิธานวรรณนา ซึ่งแปลและเรียบเรียงโดย พระมหาสมปอง มุทิโต วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ เช่น

อภิธาน ๗๗๒/๙๓๕ หมายถึง ข้อที่ ๗๗๒ หน้าที่ ๙๓๕ เป็นต้น.

ผู้เรียบเรียง

พ.ศ.๒๕๕๗ ได้รับความเมตตาจาก พระเดชพระคุณ **พระเทพวีราภรณ์** เจ้าอาวาสวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ให้ดำรงตำแหน่ง รองผู้อำนวยการศูนย์การศึกษาพระอภิธรรม ด้านปริยัติ

ปัจจุบัน สอนพระอภิธรรมที่สำนักเรียนวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์ ท่าเตียน)

ทุกวันพฤหัสบดี และวันเสาร์-อาทิตย์

และ วัดไตรรัตนาราม รามอินทรา ซอย ๘ ทุกวันศุกร์

มูลนิธิพุทธปรัชญา

บรรลุธรรม กรรมหลุดพ้น

พระพุทธคุณสังวรรณนา

มูลนิธิพุทธปรัชญา

บรรลุธรรม กรรมหลุดพ้น

คำสอนบทหนึ่งของพระพุทธเจ้า ทรงตรัสไว้ว่า
“อย่าเชื่อโดยฟังตามกันมา อย่าเชื่อโดยนำสืบๆ กันมาแล้ว
จนกระทั่งอย่าเชื่อเพราะว่าผู้พูดเป็นครูของเรา”

แก่นแท้แห่งคำสอน คือการให้มนุษย์ได้ขบและคิดอย่างมีสติ
เพื่อเข้าใจตนเองอย่างถ่องแท้ และหลุดพ้นจากกรรมในที่สุด

“มูลนิธิพุทธปรัชญา” เกิดจากพลังศรัทธาปรัชญาแห่งพุทธ
เข้าถึงแล้วทุกแง่มุมของคำสอนอันเปี่ยมด้วยมงคลแห่งชีวิต
และปวารณาตนร่วมเดินบนเส้นทางแห่งพุทธอย่างมุ่งมั่น

“มูลนิธิพุทธปรัชญา” พร้อมเผยแพร่ปรัชญาแห่งพุทธ
หวังใจให้ชาวพุทธได้ “เจริญสติ” ในทุกการดำเนินชีวิต
ก้าวไปสู่การ “บรรลุธรรม” เพื่อให้ “กรรมหลุดพ้น” ในที่สุด

ยินดีต้อนรับชาวพุทธสู่เส้นทางแห่งพุทธปรัชญาด้วยกัน

พงษ์ศักดิ์ รักตพงศ์ไพศาล
ประธานที่ปรึกษากิตติมศักดิ์ มูลนิธิพุทธปรัชญา